

Mezinárodní politika

ROČNÍK XXXIII

11-12/2009 CENA 98 Kč

**Život v dějinné jednokolejce.
Co zbylo z Konce dějin Francise Fukuyamy?**

Rusko po katastrofě století

Spojené státy a konec bipolarity

**„Afghánistán je z velké
části rukojmím širších
mezinárodních vztahů“**

**Afghánistán je bitevním
polem Indie a Pákistánu**

**Nábožensko-zvykové pozadí
terorismu v Pákistánu**

ISSN 0543-7962

9 770543 796005

Světový • 2

Afghánská krize – stále zelené dědictví bipolarity | -zz- • 3

KONEC BIPOLARITY

Petr Fischer | Život v dějinné jednokolejce. Co zbylo z Konce dějin Francise Fukuyamy? • 4

Pavel Máša | Rusko po katastrofě století • 6

Kamil Papež | Izolacionismus v americké zahraniční politice • 9

Vladimír Nálevka | Latinská Amerika na prahu 21. století • 12

Václav Prášil | Kokosovníky ve vichru změn • 15

Michael Romancov | Hra s nulovým součtem • 18

Jiří Skoupý | Spojené státy a konec bipolarity • 21

Karel Hvíždala | „Naše duše stále ještě nejsou se Západem konvertibilní“ • 23

AFGHÁNISTÁN A PÁKISTÁN

Jaroslav Olša | Nábožensko-zvykové pozadí terorismu v Pákistánu • 27

Martin Novák | Afghánistán je bitevním polem Indie a Pákistánu • 31

Radana Makariusová | Starý a nový Tálibán: idologicko-strategické motivy • 34

Zdeněk Štipl | Krvavý ráj – šedesát let sporů o Kašmír • 36

Věra Veselá | „Afghánistán je z velké části rukojmím širších mezinárodních vztahů“ • 39

VZTAHY A PROBLÉMY

Veronika Bílková | Dárfúrská dilemata Mezinárodního trestního soudu • 43

Kateřina Bocianová | Předsednictví Španělska v Evropské unii • 46

Tomáš Šmíd | Arménsko-turecké sblížování a jeho geopolitické konsekvence • 48

Patrik Kutílek, Kateřina J. Rohlová | Třístranná spolupráce Japonsko–EU–USA při řešení globálních problémů • 51

ZEMĚMI SVĚTA

Rudolf Fürst | Čínské bilancování • 54

Erik Siegl | Lidská práva v Íránu – trvale zataženo • 57

Marek Loužek | Abraham Lincoln – 200 let od narození • 59

Irena Kalhousová | Izrael aneb Když zahraniční politika určuje politiku domácí • 62

Andrej Ruščák / V Norsku vše při starém • 65

Miroslav Šepták | Hornorakouské zemské volby: Lidovci na vítězné vlně • 67

VOLNÁ TRIBUNA

Michal Procházka | O kapitalismu s láskou: volání po novém Rooseveltovi. Nad novým filmem Michaela Moora • 71

František Mrázek | Čína: co přinese krize po třiceti letech budování tržní ekonomiky? • 74

RECENZE

Pavel Pšeja | Metafory studené války. Interpretace politického fenoménu • 76

Tereza Hořejšová | Lidská práva v zahraniční politice EU – nový pohled • 76

OBSAH ROČNÍKU XXXIII

Obsah ročníku XXXIII • 78

POSLEDNÍ STRANA**Nově vycvičení afghánští vojáci pózuji před troskami sovětských tanků ve výcvikovém středisku nedaleko Kábulu.**Vít Střítecký,
Ústav mezinárodních vztahů**Upozornění**Vážení a milí čtenáři,
chtěli bychom Vás upozornit na úpravu ceny Mezinárodní politiky. Od ledna 2010 bude stát jednotlivé číslo 59 Kč a roční předplatné 590 Kč. Děkujeme za pochopení.**Redakce****Tiráž****Ročník XXXIII • Vydává:** Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • **Šéfredaktor:** Robert Schuster • **Úvodníky, komentáře:** Zdeněk Zbořil • **Odpovědná redaktorka:** Milena Střežková • **Sekretářka redakce:** Irena Krejčová • **Grafický návrh:** Jakub Teyari • **Distribuce:** Dagmar Červinková • **Redakční rada:** Veronika Bílková (předsedkyně), Vojtěch Belling, Miloš Calda, Martin Ehl, Jiří Fárek, Václav Hubinger, Kai-Olaf Lang, Kristina Larischová, Pavel Máša, Jaroslav Olša jr., Miloš Pojar, Pavel Pšeja, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Filip Tesar, Tomáš Veselý, Zdeněk Zbořil • **Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.***All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.***Redakce a administrace:** Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • **telefon** 251 108 107 • **fax** 251 108 222 • **e-mailová adresa** umvedo@iir.cz • **Objednávky a předplatné přijímá** administrace redakce. Vychází měsíčně. **Cena výtisku** 49 Kč. **Předplatné na rok činí** 490 Kč, ve Slovenské republice 29,28 €. **Registrováno** MK ČR E 5210.**Tiskne** Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš. **Rozšiřuje** redakce a další distributoři v drobném prodeji. **Ve Slovenské republice rozšiřuje** L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • **telefon** +421 244 453 711 • **fax** +421 244 373 311 • **e-mailová adresa** Herslova@lkpermanent.sk • **www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na** www.iir.cz • **Podávání tiskoviny** povolené SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996. **ISSN** 0543-7962 • **INDEX** 46911

Říjen 2009

Světozor

1. Rumunská levicová koaliční vláda se rozpadla výstupem Sociálnědemokratické strany kvůli výměně na postu ministra vnitra., který doposud sociální demokraté obsazovali.
2. V Irsku se konalo referendum o Lisabonské smlouvě. Volební účast byla přes 58 procent voličů, z nich se 67,1 procenta vyslovilo pro smlouvu.
4. Parlamentní volby v Řecku vyhrálo Panhelénské socialistické hnutí Jorgose Papandrea ziskem 43,94 procenta hlasů.
6. Nový řecký premiér Jorgos Papandreu představil svůj kabinet, v němž si ponechal křeslo ministra zahraničí.
7. Americký prezident Barack Obama oznámil, že nestáhne žádné vojáky z Afghánistánu.
9. Nobelovu cenu za mír za letošní rok obdržel americký prezident Barack Obama.
10. Polský prezident Lech Kaczyński podepsal Lisabonskou smlouvu.
10. Počet obyvatel Země dosáhl letos 6,8 miliardy.
10. Turecko a Arménie podepsaly v Curychu historickou dohodu obnovující diplomatické vztahy a otevírající společnou hranici.
12. Ruský premiér Vladimir Putin přiletěl na návštěvu Číny, jejímž cílem je podpořit politickou, vojenskou i ekonomickou spolupráci.
14. EU dokončí přístupové rozhovory s Chorvatskem koncem příštího roku.
15. Novým rumunským premiérem byl jmenován ekonom Lucian Croitoru (52).
16. Irská prezidentka Mary McAleeseová podepsala Lisabonskou smlouvu.
17. Pákistán zahájil v Jižním Waziristánu rozsáhlou ofenzivu proti Tálibánu.
21. Předseda Evropské komise José Barroso prohlásil, že jmenování nových komisařů závisí na tom, jak dopadne proces ratifikace Lisabonské smlouvy v Česku.
22. Palestinský prezident Mahmúd Abbás vyhlásil prezidentské a parlamentní volby na 24. leden 2010.
24. CDU/CSU a FDP uzavřely dohodu o koaliční vládě. Kancléřkou zůstane Angela Merkelová.
26. Před Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii v Haagu začal proces s bývalým vůdcem bosenských Srbů Radovanem Karadžičem. Karadžič se k soudu nedostavil, protože prý neměl připravenou obhajobu.
27. Írán oznámil, že přijme návrh dohody na obohacování svého uranu ve třetí zemi, bude však žádat změny přijatého dokumentu.

28. Angela Merkelová byla opět zvolena německou kancléřkou.
29. Íránský prezident Mahmúd Ahmadínejád naznačil, že jeho země přistoupí na návrh MAAE a bude obohacovat uran v zahraničí.
- 29.–30. V Bruselu proběhl summit EU. Evropská rada bez problémů schválila pro Česko výjimku z Listiny základních práv EU.
31. Palestinský prezident Mahmúd Abbás při jednání s americkou ministryní zahraničních věcí Hillary Clintonovou odmítl obnovit mírová jednání s Izraelem, dokud neskončí veškerá výstavba židovských osad na palestinských územích.

Česko a svět

9. Prezident Václav Klaus potvrdil, že žádá trvalou výjimku z Listiny základních práv EU, a to tak, aby nebylo možno prolomit tzv. Benešovy dekrety. Svůj požadavek nekonzultoval s vládou ani s českou diplomacií.
13. Izraelský ministr obrany Ehud Barak jednal v Praze s ministrem zahraničí Janem Kohoutem zejména o íránském jaderném programu a mírových rozhovorech na Blízkém východě.
21. Poslanci Evropského parlamentu ostře kritizovali českého prezidenta za jeho podmínky k podpisu Lisabonské smlouvy.
23. Americký viceprezident Joe Biden navštívil Prahu. Premiér Jan Fischer po jednání s ním prohlásil, že Česko je připraveno podílet se na novém americkém systému protiraketové obrany.
27. Evropský soudní dvůr v Lucemburku rozhodl, že rakouské soudy nemohou rozhodovat o jaderné elektrárně Temelín. Elektrárna splňuje základní standardy ochrany zdraví obyvatelstva a dodržuje předepsané limity.
- 29.–30. Evropská rada na summitu EU v Bruselu bez problémů schválila pro Česko výjimku z Listiny základních práv EU.

Listopad 2009

Svět

1. Druhé kolo prezidentských voleb v Afghánistánu bylo zrušeno. Prezidentem se opět stává Hamid Karzái.
2. Ruský premiér Vladimir Putin prohlásil, že Rusko podpoří novou globální dohodu o podnebí pouze v případě, že ji podepíší všechny průmyslové země.
2. Afghánský prezident Karzái slíbil, že sestaví efektivní a poctivou vládu, která se vypořádá s vymýcením korupce.
3. Německá kancléřka Angela Merkelová promluví v Kongresu USA. Vyzvala k ekolo-

gické ochraně planety, vyslovila se pro nové uspořádání mezinárodní ekonomiky po hospodářské krizi, zdůraznila právo Izraele na existenci a vyslovila se pro vznik nezávislého palestinského státu.

4. Premiéři Slovinska a Chorvatska podepsali ve Stockholmu dohodu, podle níž všechny hraniční spory mezi jejich státy by měla nadále řešit mezinárodní arbitráž.
5. Mezinárodní soudní tribunál pro válečné zločiny v Bývalé Jugoslávii odročil proces s Radovanem Karadžičem na březen.
7. Finanční představitelé zemí G 20 se ve skotském St. Andrews shodli, že záchranné akce na podporu ekonomik budou pokračovat až do známek zřetelného oživení.
8. Sněmovna reprezentantů Kongresu USA schválila reformu zdravotnictví navrženou prezidentem Obamou.
9. V Moskvě začalo závěrečné kolo rusko-amerických jednání o jaderném odzbrojení.
11. Prezident palestinské samosprávy Mahmúd Abbás podmínil obnovu mírových rozhovorů s Izraelem úplným zastavením výstavby izraelských osad na Západním břehu Jordánu.
12. Ruský prezident Dmitrij Medveděv prohlásil v ruském parlamentu, že Rusko musí získat postavení světové velmoci na jiném základě než dosud a proměnit se ve společnost sobodných lidí.
12. Americký velvyslanec v Kábulu apeloval na prezidenta Obamu, aby kvůli neschopnosti a zkorumpovanosti zdejší vlády neposílal do Afghánistánu další vojáky.
13. Americký prezident Barack Obama prodloužil dlouhodobé ekonomické sankce vůči Íránu o další rok.
13. Německá SPD zvolila novým předsedou bývalého ministra životního prostředí Sigmara Gabriela.
15. Ruský prezident Dmitrij Medveděv a americký prezident Barack Obama při setkání v Singapuru řekli, že nová dohoda o jaderném odzbrojení bude připravena do konce tohoto roku.

Česko a svět

3. Ústavní soud rozhodl, že Lisabonská smlouva jako celek i v bodech, které napadli senátoři, je v souladu s českou ústavou. Týž den ji podepsal prezident Václav Klaus. Prohlásil však se s formou verdiktu Ústavního soudu nesouhlasí.
10. Do funkce eurokomisaře byl vybrán ministr Štěpán Füle.
15. Exprezident Václav Havel řekl v České televizi, že výjimka z Listiny základních práv by neměla vůbec začít platit nebo že by později měla zaniknout.

Afghánská krize – stále zelené dědictví bipolarity

Toto dvojčíslo Mezinárodní politiky se spíše z redakčních a technických důvodů orientuje tematicky na dva fenomény mezinárodních vztahů, které se zdají být na první pohled sobě vzdálené. Jen ovšem do okamžiku, než se uvědomíme, že hornatý vnitrozemský stát Afghánistán byl odedávna přitažlivý jako strategická oblast, kterou chtěli ovládat Peršané i Velcí Mughalové, že ji pustošil Čingischán i Timur-lenk a že samostatné afghánské království muselo svou nezávislost hájit hned ve třech válkách s armádami britského impéria. Z dějin těchto válek se nám dnes zdá nejzajímavější *afghánská krize* v roce 1885, kdy po pokračujících výbojích ve Střední Asii ruská vojska dobyla Merv a porazila afghánskou armádu severně od řeky Kušky. To vedlo k zhoršení vztahů mezi Ruskem a Velkou Británií, která se domnívala, že je ohrožována sféra jejího vlivu v blízkosti korunní kolonie. Britové se pokusili opakovat hrozbu nové krymské války, nezískali však podporu tehdejšího mezinárodního společenství a celá záležitost byla urovnána novou dohodou o rozdělení sfér vlivu.

Od této doby, a zejména po upevnění integrity země, se všichni afghánští panovníci obraceli s žádostí o podporu svých zájmů buď na Rusko, nebo Velkou Británii, později na SSSR a od padesátých let 20. století na Spojené státy. Myslíme-li si v Evropě, že se nás studená válka a všechny peripetie bipolarity významně dotýkají, měli bychom se podívat i do Afghánistánu, kde už v roce 1973 byla svržena monarchie za přispění ze zahraničí, od roku 1979 se zde deset let bojovalo se sovětskou armádou a od jejího odchodu v roce 1989 je země ve stavu snad občanské války, kdy opět jednu nebo druhou stranu podporují odněkud odjinud. Stále se zde ale ví, že hlava

afghánského státu by měla umět dobře anglicky a že ani ruština není nepotřebná.

Díváme-li se na problém bipolarity evropskýma očima, není její obraz úplný. Chybí v něm informace o tom, že nejméně od počátku 80. let se zejména v neevropských částech světa začal měnit význam regionálních velmocí, které sice neposílaly do zemí svých ekonomických zájmů tuny železa, ale dokázaly se v nich pohybovat nejen tržně ale i agresivně.

Jaké otázky si tedy máme položit v souvislosti s více než stotřicetiletou vzpomínkou na afghánskou krizi, s téměř třicetiletým výročím pádu bipolarity a se stále trvajícím válkou v Afghánistánu, na kterou se stále díváme jakoby očima francouzského letce a spisovatele Josepha Kessela, jehož *Jezdce* už dávno do češtiny přeložil Vilém Pithart?

Snad by hned tou první mohlo být, zda stále ještě platí, že velmocí se domlouvají o svých zájmech na úkor jiných zemí, zda u *velké šachovnice* se vždy hlavní hráči umějí dohodnout, které figury obětovat ve prospěch svého vítězství nebo často krvavého patu, zda je údělem malých, aby jen přihlíželi, co dobrého nebo zlého je čeká, ať už se ti velcí dohodnou, nebo ne.

Řečeno realisticky, zánik bipolarity, který odložil Evropu na neurčito, přivedl k šachovnici nové hráče. Zda se budou chovat jako ti již dvakrát vyměnění, uvidíme v nejbližších několika měsících. Barack Obama se rozhodl s Afghánistánem něco udělat a Spojené státy to nechtějí učinit samy. Koho ale k jednání vyzvou, dosud nevíme. Ale vše svádí k proroctví, že to nebude další evropská nebo dokonce euro-asijská velmoc, která se zdá také odcházet do minulosti. Nicméně stát, který ze setrvačnosti stále nazýváme Rusko, je Ruskou federací, která má své zájmy nejen za

svou jižní a východní hranicí, se nepřestal dívat do Evropy, kde se dokázal zbavit těch nejméně a zaměstnat jejich problémy alespoň část Evropské unie.

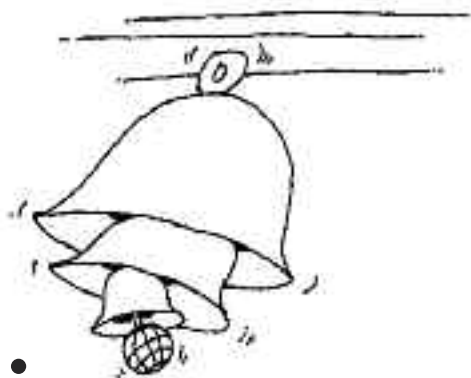
Úsilí o nový typ spolupráce aktérů světa rozděleného do dvou částí můžeme s obavami sledovat jako přeformátování bipolarity, ale také nesmíme zapomenout, že teorie tří světů byla Mao Ce-tungem vyslovena již na počátku padesátých let a že co jednou bylo myšleno, ať již kýmoli, opouští politický proces i na mezinárodní úrovni velmi zvolna.

Hovořit o penetraci čínských obchodníků a investorů je dnes téměř módou dokonce i u těch analytiků, kteří ještě v době pořádání olympijských her chtěli vidět Čínu a Číňany jako ČLR, navíc oblečenou do maoistických modrých kamizol. Čínské banky, které jsou hlavním motorem čínského ekonomického imperialismu, se jim zdály být jen atraktivní kulisou vzdáleně připomínající Manhattan. Dnes po návštěvě amerického prezidenta v ČLR se může stát, že bude obnoveno vidění současného pod dvěma různými úhly, alespoň z nejvyšších pater zdánlivě nerozdělitelného finančního světa.

Koneckonců, hned v nejbližších dnech na příkladu Afghánistánu uvidíme, kdo se s kým a o čem dohodl, zda afghánská krize bude pokračovat a bude dostatečně viditelná, nebo zda zmizí v *propasti nepaměti*, jako do ní padá stále neklidný Irák či krize vládnutí v Pákistánu. Konečně ověřování politických, ekonomických a vojenských předností se dá nově zkoušet v Barmě nebo kdekoli v Africe. Z Evropy viděná bipolarita, jakoby do minulosti odsunutá oslavami pádu berlínské zdi, je jen malým kaménkem v roztodivné globální mozaice zájmů a animozit, která hned tak z mapy světa nezmizí.

-ZZ-

Život v dějinné jednokolejce

**Petr
Fischer**

Co zbylo z konce dějin Francise Fukuyamy?

„To, čeho jsme **zřejmě** svědky, není jen konec studené války nebo průchod zvláštním obdobím poválečné historie, ale konec historie **jako takové**: tedy konečný bod ideologické evoluce lidstva a univerzalizace západní liberální demokracie jako konečné formy lidské vlády.“

Pokus o uskutečnění utopie

Co lze dnes, po dvaceti letech, říct ke slavné větě amerického filosofa Francise Fukuyamy, která se poprvé objevila v jeho článku *Konec dějin?*, otištěném v časopise *The National Interest*? A má vůbec smysl se takovou větou zabírat, je-li téměř očividné, že její absolutní pravdivostní nárok neodpovídá a nikdy neodpovídal skutečnosti, v níž žijeme?

Fukuyamův výkřik z roku 1989 se zpětně jeví jako čirý výraz nadšené touhy, jako pokus o uskutečnění Utopie, nikoli jako intelektuální snaha o uchopení konce sovětského impéria a změn, které s ním přicházejí do mezinárodní politiky, ekonomiky a kultury. Naznačuje to už námi zvýrazněné slovo „zřejmě“, jímž se upozorňuje na relativní podmíněnost Fukuyamovy teze a otevřenost či nenaplněnost, nenaplnitelnost touhy. Proti tomu stojí absolutnost a totalita myšlenky

o konci ideologické evoluce, na něž odkazuje abstrahující spojení „jako takový“.

„Přináší nové evangelium,“ hodnotí v roce 1993 Fukuyamův výkon francouzský filosof Jacques Derrida, který v nutkání oznámit konec dějin zároveň spatřuje snahu o ideologické ovládnutí pole, a tedy o vytěsnění komplexnější „konkurence“ (pro Derridu je to mnohovrstevnaté myšlení Marxovo, jež se nám vrací a bude vracet v podobě různých strašidel; odtud název jeho knihy Marxova strašidla, jen velmi okrajově zachycující Fukuyamův text), a také o naplnění eschatologické linie západní civilizace. Už nemusíme čekat na příchod Mesiáše, protože ten dávno dorazil na Zemi v podobě nadosobních pravidel uspořádání politických lidských věcí, pocházejících z dokonalosti Ducha, jenž skrze běh Dějin dorazil do fáze plné dospělosti. Zatím sice není zcela „pro nás“ (ale v žité skutečnosti je

už jeho práce vidět právě v pádu komunismu a jeho náhradě liberální demokracií, založené na volném trhu), „pro sebe“, tedy v teoretické rovině, *jest* zcela určitě.

A co víc: práce Ducha, který doběhl do koncové fáze svého vospívání, je vidět i na rovinách ryze nepolitických: „[Ale] tento fenomén přesahuje vysokou politiku a lze ho zachytit v neodvratném šíření konzumerismu západní kultury v tak rozdílných kontextech, jako jsou venkovské trhy nebo barevná televize, dnes všudypřítomná po celé Číně, řetězce restaurací a obchody s oblečením, otevřené minulý rok v Moskvě, Beethoven, hrající v japonských obchodních domech, rocková hudba, kterou si lidé užívají stejně v Praze jako v Rangu a Teheránu.“

Je ale konzumerismus, produkt bohaté kultury volného trhu, nutně projevem konce dějin neboli projevem vytváření jednotného globálního celku, který se postupně spojuje i stejnou politickou formou demokracie? Je to opravdu pojivo liberální demokracie, jejímž smyslem je v americké tradici vytváření prostředí, v němž každý z nás bude mít právo na „nalézání štěstí“? Vede konzumerismus, tedy uspokojování spotřební touhy, nutně k demokratickému systému? Přesněji řečeno: není možné, aby se lidé nechávali uspokojit pohánět pudem k rostoucí spotřebě i v jiných politických souvislostech, než jsou ty demokratické?

Není právě nutné vyslovit jméno Čína, aby nám došlo, že takové spojení, které Fukuyama před dvaceti lety považoval za samozřejmé, vůbec samozřejmé není. Konzumerismus je projevem globalizace, potvrzením vítězství spotřeby a směny nad užitnou hodnotou, nikoli výrazem ideologického či kulturního splývání a nivelizace.

Fukuyama se navíc v tomto bodě dostává do sporu či minimálně velkého napětí se svým hlavním, řekněme psychologickým argumentem. Podle něho lidstvo v politické rovině pohání „touha po uznání“ (tu shrnuje od Platóna převzatý pojem *thymos*), kterou lze všeobecně uplatnit jenom v demokratickém systému. Fukuyama sice vždy k demokracii přidává i tržní systém, ale nikde neříká, že touha po uznání je totéž co dostatečná a všeobecně sdílená spotřeba. *Thymos* souvisí s lid-

skou hrdostí, a její obrana či potvrzování nikdy zcela nevychází z ekonomických souvislostí. Ekonomická nouze může pomoci na cestě k hrdosti, ale sama o sobě nikdy nemůže být příčinou jejího vzniku. Pokud by tomu tak bylo, stal by se ideologickým (nikoli skutečným, jak se snažily Fukuyamovy texty parodovat vulgární výklady) koncem dějin právě konzumerismus. Po dvaceti letech zkušeností by se dalo klidně, a ne zase tak provokativně říct: není právě tento posun, který se skrývá už v původním eschatologickém proctví amerického profesora, pravým a inspirujícím dědictvím slavné eseje o konci dějin? Ostatně s odstupem dvaceti let by se i na český vzdor proti komunismu dalo klidně pohlížet jako na pokus o plnění spotřební touhy na evropské úrovni, nikoli jako na vzednutí směřující k politické, morální a osobní emancipaci.

Vůdčí politické dílo konce 20. století?

Fukuyamův myslitelský čin nebyl v jádru originální. Šlo jen o několikrát opakování Hegelovy teze o konečném, uzavřeném vývoji Du-cha (Geist), který skrze lidské pokolení dospívá k dokonalosti i ve věcech politických. Hegelovu myšlenku, kterou snad měl naplnit velikán Napoleon, podle tradičního vyprávění inspirující německého filosofa bezprostředně při průjezdu okolím Jeny, oprášil Hegelův mladší francouzský interpret Alexandre Kojève. Fukuyama jeho výklad přepsal do svižnějšího a odlehčeného politologického jazyka a zasadil ho do jiného kontextu tehdejší nové politické situace.

Podobně jako Kojève i Fukuyama se snažil najít pro svou teorii vnější argumenty. V rozvinuté knižní verzi své eseje nazvané *Konec dějin a poslední člověk* dlouze vypočítává, jak roste počet zemí, které mají parlamentní formu demokracie,

Britka Jeane Steane (uprostřed) patří k veteránkám leteckého mostu do Západního Berlína, kterým západní spojenci zásobovali město během sovětské blokády v letech 1948 a 1949. Letecký most se stal jedním ze symbolů studené války.

Fabrizio Bensch, Globe Media/Reuters

jako by prostá matematika součtu mohla sloužit hlubší filosofické reflexi, vycházející z fundamentální hegelovské dialektiky. Fukuyama výslovně odmýšlí od kvality demokratické formy. Tento vnějškový formalismus, typický pro celou teoretickou konstrukci, s níž Fukuyama pracoval, je ze zpětného pohledu možná vůbec jeho největší chyba. Hegelovský systém není nikdy čistě formální.

Myslitel se vždy stará o to, aby vnějšek komunikoval s vnitřkem, aby se vyvíjely v dialektické vzájemnosti. Každý čtenář Hegela velmi rychle naráží na tuto „organickou jednotu“ jeho díla, kde forma roste z obsahu, a naopak, i když se tento pohyb zatím odehrává jen v náznaku. Jak píše Fukuyamův vzor Kojève v Úvodu do čtení Hegela: „Od Sókrata-Platóna po Hegela, byla dialektika pouze filosofická metoda bez reálného protějšku. V Hegelovi existuje reálná dialektika, ale fi-

losofická metoda je tu čistý a jednoduchý popis, který je dialektický jen v tom smyslu, že popisuje dialektiku reality.“

V čem je Fukuyamova idea konce dějin, vytržená násilným a bezohledným postupem z myšlení Hegela a Kojève, ještě dnes nosná? Tím, že stručně shrnuje a definuje vůdčí utopii Západu, a je úplně jedno, zda v této utopii žijeme, nebo k ní „jenom“ míříme.

Francis Fukuyama zůstává na rovině popisu reality, ale jeho postup je dialektický velmi nedůsledně. Vnitřní provázanost jeho úvah je ve srovnání s Hegelem nečekaně křehká a nekonzistentní. Jenže jim oživenou myšlenku „konce dějin“ převzali politici, a to silným a průkazným způsobem, čímž Fu-

kuyamovu esej vyzdvihli z úrovně víceméně nepovedené populární literatury na rovinu vůdčího politického díla konce 20. a začátku 21. století. Fukuyama, nepříliš vytrénovaný a přesvědčivý, spíše povrchní hegelian, se najednou proměnil v drsného

kojěvovského barda, který realitu nejen popisuje, ale který ji v souladu se svým dialektickým konceptem také marxisticky mění. A to zcela jednoduše tím, že je kooptován jako základní politické východisko konce starého a začátku nového století, které také bude ideologicky určovat.

Blížíme se cílové stanici

S Fukuyamovým východiskem „ideologického konce dějin“ dnes kdekdo polemizuje. Americký politický filosof je napadán za to, že hrubě podcenil kulturní souvislosti vzniku demokracie, které určují morální vazby, bez nichž žádná demokracie fungovat nebude. Dokonce i Fukuyama tuto kritiku přijímá a je přesvědčen, že formální demokratický rámec je jen nutná, nikoli však postačující podmínka demokracie, což mimo jiné potvrdila válka v Iráku a Afghánistánu. Obě země jsou formálně demokracie (existují tu svobodné volby, jeden z hlavních znaků fukuyamovského monoideologického světa), reálně by v nich ale žádný obyvatel Západu nechtěl žít, protože politické a další souvislosti v těchto zemích slovo demokracie devalvují.

Přesto lze říct, že Fukuyamův výkřik z roku 1989, plný mýlek a zkreslení, dál určuje běh světové politiky, a to vzdor nástupu Baracka Obamy, který k Fukuyamově konzervatismu nemá tak blízko jako republikáni.

Proč? V čem je Fukuyamova idea konce dějin, vytržená násilným a bezohledným postupem z myšlení Hegela a Kojěva, ještě dnes nosná? Tím, že stručně shrnuje a definuje vůdčí utopii Západu, a je úplně jedno, zda v této utopii žijeme, nebo k ní, po kritice příliš absolutního postoje úvodní Fukuyamovy eseje,

„jenom“ míříme. Ideologický konec dějin, definitivní vítězství myšlenky liberální demokracie volného trhu, je dnes dál považován za základní politické východisko. Jiné cesty v politice není. Politicky žijeme v dějinné jednokolejce. Fukuyama z roku 1989 byl upraven pouze v drobnosti: ještě nejsme v konečné stanici, pomalu se k ní blížíme, ale víme o ní, už dnes ji vidíme – Cíl dějin!

Fukuyamův ideologický „konec dějin“ dál funguje jako rámcem veškeré politiky, za jehož hranicemi se nachází svět nebezpečné zvůle, nelidskosti a spousty jiných strašidel. Citovaný Jacques Derrida všechny tyto děsivé obrazy navěšuje na negativní zkušenost s dílem Karla Marxe. Derridovo varování je zvláštní a fascinující zároveň: politickou heterogenitu, kterou Marx navždy otevřel, nelze jednoduše uzavřít tím, že ji vyženeme z pole viditelného a přijatelného politična ve prospěch konce dějin. Vše minulé se i v politické oblasti totiž vrací jako duch, anebo jako strašidlo, a to dokonce tak, že se může vracet z budoucnosti.

To je také důvod, proč má pořád ještě smysl staré Fukuyamova dílo číst a polemizovat s ním. Jak naznačuje Derrida: jen ten, kdo se nebojí mluvit se strašidly (*spectres*) a naslouchat jejich hlasu (Hamletovo: „Ty jsi vzdělanec, Horatio, mluv s ním.“), toho nepřekvapí, co přichází. Ať to bude cokoli, bude připraven. Na rozdíl od oddaných Fukuyamových žáků, které pro jejich ideologickou slepotu takový nečekaný příchod může snadno smést.

Petr Fischer pracuje

v České televizi.

petr.fischer@ceskatelevize.cz

Pavel Máša

Těžko přesně určit datum zániku bipolárního uspořádání světa. Sovětský svaz začal vyklízet své pozice druhé rozhodující světové velmoci již krátce po nástupu k moci svého nového vůdce – Michaila Gorbačova. Krachující komunistický stát se v mimořádně krátkém historickém sledu vzdával svých velmocenských prerogativ – přitakal na rozsáhlé jaderné odzbrojení, uvolnil pouta svým dosavadním vazům, souhlasil se znovusjednocením Německa, zahájil stahování sovětské armády z Evropy a smířil se se zánikem Varšavské smlouvy.

Nejsme Sověti

Konec soupeření dvou vojensko-politických bloků, v jehož důsledku se celosvětovou dominantní mocností staly Spojené státy, vítaly západní demokracie s úlevou a oprávněně ho pokládaly za své vítězství v dlouhé „studené válce“. Zcela jinak již ovšem původně vnímaly rozpad sovětského státu na patnáct (respektive dvanáct plus tři pobaltské státy) nezávislých republik. Aspi-

race tehdejšího politického vedení Ruska v čele s prezidentem Borisem Jelcinem na plnou suverenitu se zpočátku na Západě setkávaly s nevolí, jež pramenila především z obav, že po zhroutilí SSSR zavládne v celém jeho prostoru chaos.

Svým způsobem bylo rychlým vývojem situace zaskočeno i Jelcinovo vedení, ačkoli právě ono mělo rozhodující podíl na tom, co Jelcinův nástupce Vladimir Putin nazval „geopolitickou katastrofou století“. V době, kdy svá slova vyřkl (v roce 2004), jeho soud na Západě vyvolal až pobouření, ale faktem je, že tak zvaná bělověžská dohoda o zániku SSSR z prosince 1991 svět zaskočila. Ukázalo se, že nepřipraveno na důsledky svého vlastního kroku bylo koncem roku 1991 i samo Rusko. Příznačný je humorný bonmot, který byl ovšem jen částečně míněn v nadsázce, jehož se ještě po letech existence nezávislého Ruska dopustil jeho ministr zahraničí Andrej Kozyrev při rozhovoru s bývalým americkým prezidentem Richardem Nixonem. „Pokud nám můžete poradit, jak máme definovat naše národní zájmy, budu vám velmi vděčný,“ řekl ruský šéfdiplomat.

Hledání místa Ruska ve světě na počátku období, které je obecně vnímáno jako epocha „unilaterální“ dominance USA, zpočátku komplikovaly i jeho limitované zdroje zkušených diplomatů. Jádrem ruského ministerstva zahraničí tvořili ještě za existence SSSR lidé, kteří měli zkušenosti především z pravidel fungování mezinárodních institucí, zejména OSN. Po rozpadu Sovětského svazu se sice ministerstvo rozrostlo o šiky kariérních diplomatů se zkušenostmi z řízení bilaterálních vztahů, ovšem celá řada jiných odešla se svým know-how do soukromého sektoru.

Na druhou stranu bylo značnou výhodou Ruska ve srovnání s ostatními nástupnickými státy bývalého SSSR, že ho mezinárodní společenství přijalo (za souhlasu ostatních nezávislých republik) za přímého pokračovatele Sovětského svazu. Rusko díky tomu získalo jednak téměř celou infrastrukturu sovětské diplomacie v zahraničí i křesla v mezinárodních institucích, které dříve přináležely SSSR včetně postu stálého člena Rady bezpečnosti OSN.

Ještě významnější než tyto institucionální a logistické „automatické body“, kte-

ré byly nově emancipovanému Rusku připsány, byla skutečnost, že západní mocnosti ho od počátku – zprvu spíše jen v politicko-psychologické rovině – přijímaly coby sovětského dědice, a s Borisem Jelcinem jednaly do jisté míry podle schémat zavedených za existence SSSR. Kromě pozitivního vlivu na přijímání Ruska na mezinárodní scéně (počáteční nadsazování jeho váhy) to ovšem mělo i negativní konotace. Ruská federace totiž byla od počátku vnímána s jistými obavami vyplývajících právě z jejího „sovětského dědictví“.

Ve skutečnosti byly právě reminiscence na totalitní sovětský režim pro ruskou politickou elitu tím, od čeho se pokoušela co nejvíce distancovat. Jelcin i jeho ministr Kozyrev opakovaně zdůrazňovali, že jejich zahraniční i vnitřní politika se zásadně liší od Gorbačovova „nového myšlení“ (o kterém psal sovětský vůdce ve své knize Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět). Na rozdíl od někdejší ideologie „proletářského internacionalismu“ se hlásili k demokratickým, rozuměj tedy západním, principům. Jelcin dokonce již rok a půl před rozpadem Sovětského svazu při návštěvě v Praze ujišťoval o své prozápadní orientaci. „Rusko vždy bylo v Evropě a spolu s Československem můžeme být mostem mezi Západem a Východem,“ prohlásil. Nešlo ale jen o slova – Ruská federace až zhruba do roku 1993 zaujímal při rozhodování o řešení probíhajících konfliktů ve světě obdobné pozice jako Západ. Kozyrev vycházel z přesvědčení, že Rusku ze Západu nehrozí žádné nebezpečí. „Žádná rozvinutá demokratická, občanská společnost nás nemůže ohrozit,“ prohlásil.

Tato politická linie, jejíž stoupenci byli označováni jako „liberálové“ a v tradičním ruském kontextu jako „západníci“ (zapadniki), často s pejorativním nádechem, měla přes svou vyhraněnost vůči nedávné sovětské minulosti leccos společného s Gorbačovovými zahraničněpolitickými východisky. Stejně jako on si i jeho vnitropolitici přemožitelé uvědomovali, že jejich stát se ocitl v hluboké společenské a ekonomické krizi, nemá síly k realizaci mocenské zahraniční politiky, a de facto respektovali dominantní postavení Spojených států ve světě. Prvořadým cí-

lem Jelcinova režimu se tak v prvních letech jeho fungování stalo úsilí o všestranné rozšíření spolupráce se Západem, od níž si sliboval jak přímé ekonomické výhody, tak i vyrovnání se s technologickou zaostalostí Ruska. Druhým důvodem ruské zdrženlivosti v globální politice byla vnitropolitická shoda, že prioritním úkolem je především udržení výsadního postavení Ruska v prostoru bývalého SSSR (v „blízkém zahraničí“).

Nástup pragmatiků

Bez ohledu na tento dílčí konsenzus narážely Jelcinovy politické námluvy se Západem na odpor konzervativních a nacionalistických sil v parlamentu, především komunistů a do jisté míry i nacionalistů Vladimira Žirinovského. Ještě závažnější než tato opozice, která ostatně sledovala především vnitropolitické cíle a s níž se Jelcin v roce 1993 dokázal vypořádat i s použitím síly, byl pro Kozyrevovu „prozápadní“ linii odpor, který jeho koncepci kladla řada příslušníků tak zvaných silových struktur (tajné služby, ministerstvo obrany, velení armády). V ruských i západních odborných publikacích je navíc možné najít i řadu příkladů, kdy „autonomně“, nezávisle na oficiální linii a v rozporu s ní, jednali vojenští velitelé přímo na regionální úrovni (Podněstří, Gruzie).

Moskevské vedení se pokoušelo využít toto vnitřní pnutí jako argumentu, který měl podnítit ještě větší štedrost (politickou i materiální) Západu. Někdy se tak dělo i s využitím doslova teatrálních postupů, jakým byl třeba šokující Kozyrevův projev při jednání OBSE v roce 1992. Ruský ministr nejprve prohlásil, že jeho zem se rozhodla obnovit sovětské impérium, podpořit postup Srbska v Bosně a postaví se do opozice proti Západu, aby pak po chvíli auditoriu oznámil, že to vše minil pouze jako ukázkou toho, co by se dělo, pokud by se v Rusku dostali k moci konzervativci.

K tomu sice nedošlo, nicméně sám prezident Jelcin se postupně začal přibližovat politickým silám, které si těsné sblížení se Západem nepřály. Prezident začal připouštět existenci hrozby nové globální konfrontace a Západ se v praktické ruské politice postupně stával opět potenciálním nepřítelem, jak se to projevilo napří-

klad při rostoucím odporu Moskvy k rozšiřování NATO východním směrem. Výrazně prozápadní liberální politická uskupení jako Svaz pravých sil či Jablko přicházela o vliv na politiku státu a Jelcinovou oporou se stala vládní strana Náš dům Rusko, která kladla mnohem větší důraz na obnovení ruských mocenských pozic (stále ovšem především v tak zvaném blízkém zahraničí). Zahraniční politika se navíc v té době stále více řídila zájmy silných domácích finančních skupin.

Tento posun vyústil v odvolání Kozyreva, jímž se Jelcin snažil předejít útokům konzervativců na svou zahraniční politiku před nadcházejícími prezidentskými volbami v roce 1996. Kozyrevův nástupce Jevgenij Primakov začal nejprve jako ministr zahraničí a později i jako premiér razit tak zvanou „pragmatickou“ linii vztahu k Západu. Nevyhledával sice přímou konfrontaci, nicméně začal kriticky vystupovat proti „unilateralistickému“ uspořádání mezinárodních vztahů. K otevřené roztržce zavelel až v roce 1999, kdy Moskva dávala všemi možnými způsoby nelibost nad vojenským zásahem Spojených států a jejich spojenců proti Srbsku. Závěrem roku k tomu pak Jelcin doplnil své krajní rozhořčení nad tím, že si představitelé západních mocností dovolili Moskvu kritizovat kvůli krvavému postupu v Čečensku.

Jelcinovo „prásknutí dveřmi“ na konferenci OBSE v Istanbulu se stalo potvrzením rostoucího napětí v mezinárodních vztazích a politologové si začali lámat hlavu problémem „Kdo ztratil Rusko?“ Ve skutečnosti je tato otázka špatně položena. Vychází z mylného předpokladu, že postsovětské Rusko mohlo přijmout pravidla platná v západních demokraciích. Ve skutečnosti ruská společnost ani její elity nebyly (a dodnes nejsou) ve svém celku na něco takového připraveny, i když v to doufala část tamních liberálních politiků. Zatímco Kozyrev hloubal nad tím, v čem spatřovat „národní zájem“, měla většina jeho spoluobčanů jasno. Chtěli žít v pevném

národním státě, který bude ochranný ke svým občanům a navenek dostatečně silný natolik, aby budil respekt. Demokracie byla v tomto ohledu ambivalentní pojem a teorii volného trhu v očích lidu zcela zprofanoval finanční krach v roce 1998. Západ zkrátka neměl podle Rusů jejich zemi co nabídnout, tím spíš, že je nepřestával frustrovat úpadek mezinárodní prestiže jejich vlasti po rozpadu SSSR.

Naši se naši

Koncem minulého století bylo zřejmé, že Rusko nikdo „neztratil“, ale místo toho stále poněkud tápavě hledalo samo sebe a své nové místo ve světě. Volání po silném státu začal z pohledu Rusů naplňovat až nový prezident Vladimir Putin. To-

Rusko si na mezinárodní scéně počínalo v prvních letech Putinovy vlády obezřetně, a pro toto období se vžilo ruské označení „peredyška“ (oddechový čas).

mu se podařilo občany přesvědčit, že se řídí podle lidového moudra „aby si nás vážili, musí se nás bát“. Ve skutečnosti si ovšem Putin takto silově počínal spíše jen při svých projevech před domácím auditiem, v reálné praxi zahraniční politiky ale více méně navazoval na Primakovovu linii pragmatické politiky.

Rusko si na mezinárodní scéně počínalo v prvních letech Putinovy vlády obezřetně, a pro toto období se vžilo ruské označení „peredyška“ (oddechový čas). Moskva se chtěla soustředit na vnitřní reformy, teprve v druhé řadě ovlivňovat vývoj v „blízkém zahraničí“ a až úplně nakonec řadila snahu o aktivní vstup do světové velmocenské politiky. Kritika amerického „unilateralismu“ sice pokračovala, to však nijak nebránilo Putinovi v tom, aby se pokusil využít situace po teroristickém útoku na Spojené státy 11. září 2001 ke sblížení s Washingtonem. Bylo to celkem příznačné – Rusko sice opakovaně prosazovalo, aby se bezpečnostní krize ře-

šily zásadně v rámci OSN, ovšem v praxi sázelo spíše na posilování bilaterální spolupráce s klíčovými mocnostmi.

Na pozadí Putinovy často bojové rétoriky užívané před ruskými občany působí jeho reálná vstřícnost k americkým zájmům až neskutečně. Přes odpor armádních špiček souhlasil se zřízením amerických základů ve Střední Asii, překousl odstoupení Washingtonu od odzbrojovací smlouvy ABM, a dokonce začal usilovat, rovněž ke značné nevoli ruských konzervativců, o sblížení s NATO. Některá jeho vyjádření v souvislosti se zřizováním Rady Rusko-NATO v Rusku 2002 dokonce vedla i samotného Primakova k vyslovení obav, že Putin zašel ve svém sblížování příliš daleko – totiž na hranici vstupu do

Aliance. Ve skutečnosti to v Putinových intencích nikdy nebylo, šlo mu výhradně o nalezení způsobu, jak ovlivnit rozhodování NATO zevnitř.

O tom, co vedlo Putina k tomu, že se odvrátil od této politiky vstřícnosti vůči Západu, se vedou mezi politology spory. Nejvěrohodněji působí vysvětlení ruského experta Alexeje Puškova, podle kterého to bylo v důsledku zásahu Washingtonu do přípravy Putinova jednání s moldavským prezidentem Vladimírem Voroninem o situaci v Podněstří. Ruský prezident to vnímal jako důkaz, že jeho původní předpoklad, podle kterého mu Američané nebudou výměnou za jeho ústupky strkat nos do záležitosti postsovětského Společenství nezávislých států, nevyšel. V důsledku tohoto údajného porušení tiché dohody ze strany tehdejšího amerického prezidenta George W. Bushe pak došlo i k obratu ruské zahraniční politiky, který akcelerovala ukrajinská „oranžová revoluce“ odehrávající se údajně pod taktovkou Washingtonu.

Stoupenci Putinovy politiky často přirovnávají jeho působení k úsilí někdejších ministrů carského Ruska, Alexandra Gorčakova a jeho vnuka Petra Stolypina, kteří chtěli vyvést Rusko ze stavu jeho vnitřní i zahraničněpolitické slabosti. Mimo jiné citují Gorčakovu instrukci diplomatům, podle níž „Rusko nezurí, Rusko se soustřeďuje“. Putin se ale podle toho choval možná v prvních letech vlády, později se ale již začal stávat „zuřivějším“, či jak se dnes říká asertivním. Rusko začalo posilovat své ochablé mocenské svaly způsobem, který ve svých tradicích pokládalo za adekvátní – investovalo do armády včetně obnovy jaderných zbraní a jejich nosičů, pokoušelo se posílit vojenskou spolupráci v rámci Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (ODKB) převážně s republikami Střední Asie a odmítavě se začalo stavět i k dalšímu setrvání amerických základen v této oblasti. Ve vztahu k NATO se postupně vracelo k negativnímu vztahu k dalšímu rozšiřování Aliance na východ, jak tomu bylo v posledních letech vlády Borise Jelcina.

Ruské rostoucí velmocenské aspirace potvrdil Putin v bojovém projevu na mnichovské konferenci o bezpečnostní politice v únoru 2007. Zde až šokujícím způsobem ostře napadl americkou politiku, respektive unipolární uspořádání světa. „Avšak co to je – jednopólový svět? Ve své podstatě znamená prakticky pouze jedno: je to jedno centrum moci, jedno centrum síly, jedno centrum, kde se přijímají rozhodnutí. Je to svět jednoho pána, jednoho suveréna. A to je ve svých důsledcích zhoubné nejen pro všechny, kdo patří do rámce tohoto systému, ale také pro suveréna samotného, jelikož ho ničí zevnitř,“ hřimal v projevu označovaném některými experty za počátek „nové studené války“ (pozn. MP – překlad projevu podle dokumentu zastupitelského úřadu Ruské federace v Praze).

Nezůstalo u slov. Několik měsíců po Putinově projevu Rusko pozastavilo účinnost Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě včetně její mimořádně důležité součásti, zkráceně nazývané dohoda o křídlech. Putin tento krok motivoval mimo jiné porušováním smlouvy některými členskými státy NATO včetně Česka. O rok později, již za vlády ruského prezidenta Dmitrije Medveděva, který bývá v zahraničí vnímán jako Putinovo liberálnější alter ego, Rusko neváhalo odpovědět vojenskou silou na zásah Gruzie proti odštěpeneckým enklávám na jejím území.

Původně tápavé hledání Ruska náležitého místa ve světě po rozpadu bipolární soustavy tak podle všeho nabralo jasný směr. Jeho cílem není obnovení mezinárodněpolitických pozic Sovětského svazu, jak se někdy mylně interpretovaly Putinovy úmysly, neboť Moskva si dobře uvědomuje nepřekonatelné ekonomické i mocenské limity podobné snahy. Od Jelcinových dob se ovšem stále razantněji soustřeďuje na obhajobu své výlučné pozice regionální mocnosti a využívá k tomu i svého postavení exportéra energií. V přístupu k celosvětové politice Rusko zaujímá dvojaký postoj. Na jedné straně se snaží prosadit vizi multipolárního světa, v němž se klíčová rozhodnutí přijímají nikoli velmocemi, ale ve vzájemné koordinaci činnosti organizací a seskupení, jako je OSN, EU, NATO, SNS či ODKB. V reálné praxi ovšem Moskva stále sází na hledání konsenzu s jednotlivými mocnostmi, což se výrazně projevuje i na částečně přezíravém vztahu k institucím Evropské unie. Jednu konstantu mocenského uvažování tak Rusko přeci jen od sovětského předchůdce převzalo: „A kolik divízi má vlastně papež?“

Pavel Máša je členem redakční rady Mezinárodní politiky.
eshem@seznam.cz

Izolacionismus v americké zahraniční politice

Kamil Papež

Když nastoupil Michail Gorbačov do funkce generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu a vyhlásil perestrojku a glasnost, jen málokdo mohl předpokládat, že o několik let později padne sovětské impérium na kolena a před Spojenými státy se otevře možnost stát se světovým hegemonem par excellence. Situace ovšem pro samotné Američany a jejich lídry nebyla tak jednoznačná, jak by se mohla na první pohled zdát. Americká zahraničněpolitická tradice a názory na její směřování totiž v historii oscilovaly mezi třemi stranami triády izolacionismus – imperialismus – internacionalismus. A i s koncem studené války se otevřela diskuse, kam má americká zahraniční politika směřovat.

Monroeova doktrína

Nejstarší z těchto tradic, izolacionismus, jehož počátky lze najít již v samotném secesionistickém aktu, odchodu z Evropy, byl dominantním přístupem v zahraniční politice od vzniku Spojených států až do konce 19. století. Vycházel z prizmatu distancování a nevměšování se do politik (interních i externích) evropských mocností, s představou, že evropská politika je zkažená, dekadentní a plná násilí.

Tyto představy byly de facto oficiálně stvrzeny prezidentem Jamesem Monroem, jenž ve svém výročním projevu před americkým Kongresem v prosinci 1823 nastínil předpoklady budoucí zahraniční politiky Spojených států. Mimo výše zmíněného nevměšování se do ev-

ropských záležitostí Monroe jasně předeslal, že území na americkém kontinentě nesmějí podléhat kolonizaci, v opačném případě by danou snahu Spojené státy braly jako ohrožení vlastní bezpečnosti. Přestože Monroeův projev, pro nějž se později vžil termín Monroeova doktrína, neměl charakter aktu mezinárodního práva a kodifikace v něm, pro Američany samotné šlo o velice významný fakt, neboť tím demonstrovali svůj přístup ke světové politice. V Monroeově doktríně je jasně patrná představa Američanů o své jedinečnosti (excepcionalismu), jíž se odlišují a současně odtrhávají od svých evropských kořenů (významnou roli v americkém pojetí sebe sama sehrál i protestantský puritanismus). Excepcionalismus provází celou americkou historií a vyrůstá

z něj nejen izolacionismus, nýbrž i další dva výše zmíněné přístupy, americký internacionalismus a imperialismus.

Někteří kritici však ironicky poznamenávají, že americký izolacionismus 19. století vycházel pouze ze slabosti a neschopnosti Spojených států hrát významnější úlohu v mezinárodní politice.

Zatímco první vlna izolacionismu končí v americké zahraniční politice na konci 19. století s nástupem prezidenta Theodora Roosevelta, druhé období izolacionismu se výrazněji projevuje po skončení první světové války, kdy prezident Woodrow Wilson nedokázal v domácím prostředí prosadit myšlenku Společnosti národů. Důvodem stažení se Spojených států zpět na Západní hemisféru bylo chování evropských mocností po první světové válce (i před ní), nastavení Versailleského mírového systému, odmítnutí vydávat další materiální i lidské zdroje na evropské imperiální „hry“ (tento prvek přímo souvisí s předchozími dvěma body) a z části i nepřipravenost na úlohu světového lidra, pro nějž bylo primární zajištění své bezpečnosti, nikoli kolektivní – světové bezpečnosti.

Třetí možnost o prosazení izolacionistických snah poté pozorujeme po skončení

bipolárního konfliktu a zániku sovětského panství. Během studené války a jejího nastavení bylo podle většiny pozorovatelů nemožné, aby se izolacionistické snahy v americké zahraniční politice prosadily. Přesto existovaly hlasy volající po změně úlohy Spojených států v konfliktu Východ-Západ. Jejich vliv na reálnou zahraniční politiku byl však nulový. Studenová-

Izolacionistické proudy se snažily ovlivnit zahraniční politiku Spojených států i po skončení studené války, která se stala novým impulzem pro izolacionistické snahy.

leční izolacionisté pocházeli stejně jako jejich předchůdci z různých politických prostředí a směrů. Napravo byl nejvýraznější postavou bývalý diplomat George Kennan, autor „dlouhého telegramu“, jenž se stal základem politiky zadržování, uplatňované poté ve větší či menší míře během celé studené války. Kennan během první fáze studené války přehodnotil některé své postoje a začal kritizovat americké administrativy za to, že pojaly studenou válku jako příliš ideologický střet, v němž se USA pokoušejí šířit vlastní hodnoty, jež považují za univerzální. Tento přístup vede nakonec dle Kennana k nemožnosti racionálně vyjednávat se Sověty, neboť SSSR se stal nepřitelem bránícím šíření amerického univerzalismu, tj. „Říší zla“, jež musí být poraženo za každou cenu. Amerika se podle Kennana stala stejně expanzivní mocností jako Sovětský svaz. V levé části politického prostředí je pro izolacionisty příznačná kritika americké zahraniční politiky, která se stala expanzivní za účelem šíření kapitalismu a rozšiřování a získávání nových trhů a obyčijí. Do této skupiny můžeme zařadit například Williama A. Williamse nebo Waltera Lafebera, oba patřící ke skupině tzv. revizionistů.

Jaké místo pro vítěze studené války?

Zastánci neoizolacionismu (nebo též nového izolacionismu) po skončení studené války přímo reagovali na nový fakt, jenž se před Spojnými státy objevil. A to jakou úlohu mají hrát z pozice vítěze studené války? Spojené státy se tak objevily v mezinárodních vztazích v nové pozici jediné supervelmoci.

Při pohledu na obhájce neoizolacionismu se před námi vyjeví různorodá skupina intelektuálů, publicistů, politiků apod., které opět můžeme zahrnout do celého pravo-levého politického spektra od „paleokonzervativců“ Patricka J. Buchanana nebo Samuela Frančise k levicovému „anarchistovi“ Noamu Chomskému.

Neoizolacionistický proud se ve své roztržetosti dokáže shodnout na několika základních faktech: Spojené státy by měly po skončení studené války opus-

tit většinu svých pozic ve světě, jež obsadily během studené války, a stáhnout domů své vojáky. Dále by díky tomu měly výrazněji zredukovat prostředky na zbrojení a současně i na zahraniční pomoc. A v neposlední řadě také odmítnout studenoválečnou politiku vojenského zastrašování. V obecné rovině tak panuje jistá shoda, podíváme-li se však blíže na názory jednotlivých autorů, zjistíme, že pro ně mohou mít jednotlivé teze poněkud odlišné významy a zároveň na ně kladou důraz s rozdílnou intenzitou. Mimo pravicového a levicového neoizolacionismu bychom tak mohli současně rozdělit neoizolacionismus na umírněný a radikální.

V pozici pravicového a současně radikálního neoizolacionisty vystupoval (a dodnes vystupuje) Patrick J. Buchanan, komentátor, novinář a neúspěšný kandidát na prezidenta za Reformní stranu, kterou založil po svém odchodu z Republikánské strany. Buchanan bezprostředně po ukončení bipolárního střetu Východ-Západ žádal úplné stažení amerických jednotek zpět do vlasti, nezasahování do evropských ani světových záležitostí, ostře se vymezil proti neokonzervativcům i internacionalistům a snaže „vyvážet“ americké hodnoty. Stal se ostrým kritikem války v Iráku, do

níž se podle jeho mínění neměly Spojené státy vůbec pouštět. Kritice podroboval také kroky administrativy Billa Clintona a jejich humanistických intervencí, v nichž Spojené státy samy sebe pasovaly do role šířitele vznešených ideálů a vyšších principů. Pro Buchanana byla intervence amerických jednotek v zahraničí nepřijatelná z pohledu ekonomických i lidských ztrát, zároveň varoval, že každé další vměšování do záležitostí cizích zemí pouze posiluje odpor a nenávisť k Americe (zejména na Blízkém východě). Spojené státy by se tak podle Buchanana měly soustředit na své (výslovně domácí) problémy, kterých měly po pádu komunismu dost, například příliv nelegálních imigrantů, ekonomické problémy atd.

Na druhém pólu neoizolacionismu můžeme najít u nás také dobře známého Noama Chomského. Pro Chomského bylo/je zasahování Spojených států do světového dění pouze snahou naplnit imperiální ambice o ovládnutí světa. Spojené státy podle něj pouze nahradily po druhé světové válce staré koloniální mocnosti Francii a Velkou Británi (ta však zůstala ve vleku Spojených států jako jejich pomocník). Cílem zahraničních politik Spojených států tak nikdy nebyla snaha pomáhat potřebným, nýbrž pouze vyhledávat podle utilitárních zájmů spojence, kteří by jim pomohli v jejich imperiálních snahách. Chomsky proto kriticky a zároveň dosti sarkasticky glosuje vztah Spojených států k Iráku během první války v Zálivu, kdy nezapomíná dodnes připomínat, že Saddám Husajn byl skoro celá 80. léta dvacátého století spojencem

USA i přesto, že se vědělo o porušování lidských práv, pronásledování opozičních stoupenců i minorit v Iráku, avšak jakmile Husajn vypověděl Washingtonu poslušnost, stal se nepřítelem. Řešení vidí Chomsky v potlačení imperiálních snah Spojených států a pokusu šířit ne-vojensky principy lidských práv, svobody, demokracie.

Vedle výše zmíněných hlavně teoretických vymezení neoizolacionismu bylo možné také sledovat jisté izolacionistické tenze odrážející se v samotných politikách Bushovy a poté Clintonovy administrativy. Nelze však přímo tvrdit, že by některá z těchto vlád byla nebo směřovala k izolacionismu. Nesmíme totiž zapomínat, že prezident/administrativa řadu svých kroků odvozuje od domluvy a schválení Kongresem, kde se daly některé izolacionistické tlaky většinou v mírné podobě vysledovat.

Administrativa George Bushe staršího pokračovala v kurzu zahraniční politiky, jež nastavil jeho předchůdce Ronald Reagan. To znamená, že primárním cílem bylo zajištění národní bezpečnosti v kombinaci se šířením univerzálních hodnot (svoboda, demokracie atd.). Za Bushova vládnutí jsme tak mohli být svědky intervence do Panamy (1989) a zjetí tamního autokrata Manuela Noriegy nebo války v Perském zálivu (1991). Vzhledem k nastalé situaci a řešení pohrobků studené války – sjednocení Německa (1990) nebo rozpad SSSR (1991) – nebyla Bushova vláda vystavena silnějším izolacionistickým tlakům (na rozdíl od jeho nástupce Billa Clintona).

Teorie vs. politická realita

Ale právě Bushův zájem i nutnost řešit rébusy spojené se zahraniční politikou společně s neutěšenými domácími financemi a ekonomickou situací (ohromné deficity státních rozpočtů, rostoucí nezaměstnanost, slabý výkon ekonomiky) stály Bushe staršího druhé volební období. Na těchto (vnitropolitických) tématech se naopak podařilo postavit kampaň jeho protivníkovi z demokratického tábora Billu Clintonovi. O zahraniční politice se Clinton zmiňoval před volbami okrajově, a to také spíše ve vztahu k ekonomické situaci. I přes tyto izolacionistické náznaky nelze Clintonovo vládní období rozhodně charakterizovat jako izolacionistické, spíše naopak. Clintonovo

va administrativa totiž považovala vysoké zapojení Američanů do světového dění i politiky za výhodné zvláště z ekonomického hlediska, kdy by šlo o promarněnou příležitost nevyužít potenciál, jenž se před Spojenými státy v novém světovém uspořádání otevřel. Clinton byl tak často kritizován, že zapojuje Spojené státy do akcí a konfliktů, které nemají pranic společného s přímým ohrožením národní bezpečnosti (Somálsko 1992, Haiti 1994, Bosna 1995, Kosovo 1999 – ačkoli minimálně u Haiti jde o spornou otázku). Clintonova administrativa však během svého vládnutí čelila v několika situacích výrazné (především republikánské) opozici, vyznačující se mírnými izolacionistickými snahami. Ať již šlo o rozšiřování NATO (o této otázce se v Kongresu debatovalo de facto tři roky), o snahu seškrtnat zahraniční pomoc (redukována vůči některým regionům už za George Bushe st.), o úsilí podřídit rozvojovou agenturu US AID Pentagonu či snížit příspěvky do OSN, nebo snaha Kongresu prosadit zákony snižující dotace a podporu imigrantům. Problém vztahu a jednání s opozicí se stal markantnějším především od roku 1994, kdy získali republikáni většinu v obou komorách Kongresu. Mimo této nepříjemnosti musel Clinton své kroky i jasně obhájit před americkou veřejností.

Závěrem lze konstatovat, že izolacionistické proudy se snažily ovlivnit zahraniční politiku Spojených států i po skončení studené války, která se stala novým impulzem pro izolacionistické snahy. V některých dílčích aspektech se umírněný izolacionismus skutečně projevil, obzvláště ve vztahu k imigraci, kdy byla snížena podpora přistěhovalcům ze strany státu. V zásadních otázkách jako stažení amerických vojsk ze světa, nezasahování v (pro americkou bezpečnost) nepodstatných konfliktech nebo výraznější snížení podpory OSN však vyšly většinou izolacionistické snahy na prázdno.

Kamil Papež je studentem druhého ročníku navazujícího magisterského studia Mezinárodní vztahy na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni.

kpapez@email.cz

Zdroje

- Barša, P. (2003): *Hodina Impéria*. Brno, MU
- Gergen, D. (1991): *America's Missed Opportunities*. In: *Foreign Affairs*, 1/1991
- Krasner, S., D. (1989): *Realist Praxis: Neo-Isolationism and Structural Change*. In: *Journal of International Affairs*, 1/1989
- Noam Chomsky, dostupné na: www.chomsky.info
- Suchý, P. (ed.) (2001): *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století*. Brno, MU

Latinská Amerika na prahu 21. století

Vladimír Nálevka

Základním problémem iberské Ameriky je stále existující hluboká propast mezi bohatstvím a chudobou. Tato sociální polarita zásadním způsobem ovlivnila politické dění na jihoamerickém subkontinentu. Selhání neoliberálního ekonomického modelu do značné míry zdiskreditovalo zastupitelskou demokracii, jejíž instituce nedokázaly čelit postupující pauperizaci většiny zemí Latinské Ameriky. Například aktuální problém pozemkové reformy zůstává i nadále obtížně realizovatelnou vizí mnoha levicových a populistických politických stran.

Stabilizace demokratického systému v zemích, kde není bezpečně ukotvena občanská společnost, není snadnou záležitostí, zvláště když osobní svoboda jednotlivce nebyla podpořena očekávaným hospodářským či sociálním rozvojem. Ostatně severoamerický politolog Faahred Zakaria doložil ošidnost požadavku svobodných voleb, jejichž výsledek ve státech bez demokratických tradic a s přežívající kmenovou, klanovou či celkově nerozvinutou společenskou strukturou může být zcela kontraproduktivní. V těchto případech je diskutabilní i samotný princip všeobecného volebního práva. V Latinské Americe poměrně dlouhou dobu existoval a v agrárních societách stále ještě existuje tzv. kasikismus, kdy volby probíhaly podle diktátu místního pozemkového oligarchy či patrona dané vesnice.

Ve zbytných městských aglomeracích se zase prosadil populismus a obratní političtí demagogové dokázali – s pomocí různorodých a často nereálných slibů – manipulovat davem, a vytvářet si tak

potřebné zázemí pro své mocenské cíle. Doprovodným jevem těchto negativních tendencí byla rozsáhlá korupce, která trvale devastovala velkou část politické scény hispánské Ameriky. V zemích, kde virus korupce napadl státní správu, justici a podnikání, se demokracie mění v despotismus. Odrazem této skutečnosti byl na přelomu 20. a 21. století určitý pokles důvěry latinskoamerické společnosti v účinnost demokratických systémů.

Po druhé světové válce Spojené státy tolerovaly a částečně i inspirovaly politické angažmá latinskoamerických vojenských elit, a to bez ohledu na jejich výrazně autoritativní charakter, neboť je v čase studené války pokládaly za účinnou bariéru proti šíření revolučních aktivit na subkontinentu podporovaných Moskvou a Havanou.

Čas „banánových republik“ pominul

Změny ve světovém dění po pádu berlínské zdi v roce 1989 však rezonovaly

i v Latinské Americe. Tamní málo stabilní demokratizační procesy byly podpořeny jak novými přístupy Clintonovy administrativy vůči iberským republikám, tak aktivitami Organizace amerických států (OAS). Doplnky Charty OAS z roku 1997 favorizovaly občanské ústavní systémy a odmítly násilné zásahy vůči legitimně zvoleným vládám. Pozorovatelské mise OAS také v mnoha zemích subkontinentu dohlížely na průběh všeobecných i komunálních voleb a podílely se i na procesech národního usmíření. Přes onu trvalou neukotvenost demokratických principů v politickém systému zemí Latinské Ameriky byl tento posun v meziamerických vztazích nesporným pokrokem.

V první dekádě 21. století dominovaly v přístupech Spojených států vůči hispánské Americe ryze praktické problémy vzájemného obchodu, kontroly přírodních zdrojů, ilegální migrace či boje s narkomafiemi. Přes záměrně zdůrazňované Chávezovy obavy z možného zásahu USA ve Venezuele je čas diplomacie „dělových člunů a námořní pěchoty“ již s největší pravděpodobností věcí minulosti. Jihoamerický subkontinent se výrazně emancipoval a Washington musel tuto skutečnost respektovat. Například Chile, Argentina a Mexiko vystoupily v OSN proti severoamerické intervenci v Iráku a přes nesouhlas Státního departmentu byl do funkce generálního tajemníka Organizace amerických států zvolen oponent Bílého domu José Miguel Insulza. Regionální mocnosti Argentina a Brazílie se výrazně prosadily v meziamerických vztazích a svou politickou aktivitou částečně omezily manévrovací prostor velkého severního souseda. Střední Amerika a karibská

oblast sice zůstaly i nadále bezpečnostním perimetrem Spojených států, ale někdejší ryze satelitní vztah již silně zkorodoval. Čas „banánových republik“ nenávratně minul.

Novým prvkem ve struktuře meziamerických vztahů jsou od 90. let minulého století regionální integrační seskupení, která však prozatím nepřekonala velké množství politických, ekonomických a ideologických překážek sjednocovacího procesu. Modelem integračního procesu se stala NA-

FTA (*North American Free Trade Agreement*), kterou na sklonku 80. let minulého věku vytvořily Spojené státy, Kanada a Mexiko. Povzbuzeny relativním úspěchem tohoto seskupení iniciovaly Spojené státy v roce 1990 jednání o vzniku „Celoamerické dohody o volném obchodu“ (*Free Trade Agreement of the Americas - FTAA*). Přes původní euforii americký návrh ztros-

kotal na odlišných představách latinskoamerických států o cílech integrace. Naproti tomu byla úspěšná „Středoamerická zóna volného obchodu“ (*The Central American Free Trade Agreement - CAFTA*) z roku 2003, která upevnila vzájemné ekonomicko-politické vazby v této tradiční zájmové a bezpečnostní sféře Spojených států. Jihoamerický „Mercosur“ (Společný trh Jihu – *The Southern Common Market*), jehož zakládací listina byla podepsána 26. března 1996, sdružil Brazílii, Argentinu, Uruguay a Paraguay a přispěl k překonání letité rivality mezi oběma největšími státy subkontinentu a položil základy k zóně volného obchodu celé Jižní Ameriky. V této souvislosti bylo v prosinci 2005 ustaveno „Jihoamerické společenství národů“ (*Comunidad Sudamericana de Naciones - CSN*), v jehož rámci začal „Mercosur“ kooperovat s „Andským společenstvím“, prozatím bez institucionálního zajištění. V červenci 2006 se členem „Mercosuru“ – poté co opustila andskou skupinu – stala i Venezuela, ale vý-

razně levicová a protiamerická orientace jejího prezidenta Huga Cháveze bude zřejmě komplikovat vnitřní i vnější vztahy „Trhu jihu“. „Andské společenství národů“ (*Comunidad Andina de Naciones - CAN*) Kolumbie, Ekvádoru, Peru a Bolívie silně zkorodovalo, zvláště když jeho dva členské státy – Kolumbie a Peru – uzavřely dohody o volném obchodu se Spojenými státy. V dalším vývoji latinskoamerické integrace bude mnoho záležet na přístupech Brazílie a Argentiny, pro které je efektivita tohoto

Za klíčový předpoklad, byt i minimálního úspěchu snahy o překonání příkrých společenských protikladů, byl a stále je považován boj proti chudobě.

procesu odrazovým můstkem k upevnění role regionálních mocností.

Nový prostor pro Evropskou unii

Latinskoamerický subkontinent původně nenáležel k zájmovým oblastem Evropských společenství. Tamní vojenské diktatury a slabě rozvinutá integrace vytvářely účinné bariéry, které až do poloviny 70. let minulého století blokovaly širší politicko-ekonomickou spolupráci uvnitř euroatlantického prostoru. Bruselská diplomacie sice iniciovala uzavření kooperačních dohod s Uruguayí (1974, Mexikem (1975) a Brazílií (1975), které následně připravily půdu pro tzv. smlouvy druhé generace, například pro Rámcovou dohodu o spolupráci mezi EHS a Brazílií z roku 1982, ale skutečně nová kvalita vztahů vznikla až po lednu 1986, kdy k západoevropskému integračnímu celku přistoupily Španělsko a Portugalsko. Obě iberské země měly specifické vazby ke svým někdejšími državám a jejich přiroze-

ný zájem o prohloubení kontaktů s Latinskou Amerikou se nutně odrazil i ve společné zahraničněpolitické orientaci společenství. Na druhé straně se Argentina vrátila v roce 1983 – po prohrané válce o Falklandy-Malvíny – k občanské vládě a v Brazílii se vojáci zřekli politické moci o dva roky později. V Chile byla obnovena „funkční demokracie“ v roce 1989. Ve Střední Americe se politické napětí snížilo na přelomu 80. a 90. let. Postupně krystalizovaly i mechanismy bilaterálního dialogu mezi „ES“

a jednotlivými regionálními seskupeními Latinské Ameriky. Institucionalizované konference v kostarickém San José se zabývaly nejen ekonomickou situací zemí Střední Ameriky a případnými formami evropské hospodářské pomoci, ale i nutnou stabilizací demokratického právního systému v jednotlivých mezoame-

rických republikách či ochranou lidských a sociálních práv jejich občanů. V tomto ohledu se Evropská unie v roce 1996 významně podílela na národním usmíření v Guatemale. Škála diskusí s vlivnou pro-integrační „Skupinou Rio“, tj. s Argentinou, Brazílií, Chile, Kolumbií, Ekvádorem, Mexikem, Paraguayí, Peru, Uruguayí a Venezuelou, se pohybovala od problematiky občanské společnosti či ekonomické spolupráce až ke koordinaci protidrogových aktivit. Evropská unie také uzavřela se „Skupinou Rio“ velké množství smluv třetí generace, které již obsahovaly tzv. demokratickou doložku o respektování základních lidských práv. Společná deklarace o politickém dialogu mezi „EU“ a sdružením „Mercosur“ z poloviny 90. let vytvořila předpoklad pro obousměrnou liberalizaci obchodního styku. Svým způsobem se tato kooperace stala i výzvou vůči Severoamerické zóně volného obchodu.

První dekádu mnohostranných vztahů mezi Evropskou unií a Latinskou Ameri-

kou bilancoval summit v Rio de Janeiru na sklonku června 1999, jehož svolání inicioval tehdejší francouzský prezident Jacques Chirac. Vrcholní představitelé 48 států přijali dva klíčové dokumenty – „Deklaraci z Rio de Janeira“ a „Priority činnosti“. V snad až příliš obecně formulované „Deklaraci“ byla zvýrazněna podpora integračním procesům na západní polokouli, sociálnímu rozměru volného trhu a posléze rovnoměrnému hospodářskému rozvoji celku i jednotlivých částí amerických republik. Výsledný efekt těchto tří principů byl podmíněn trvalou existencí občanských vlád s fungující legislativou a postupným zmírňováním extrémní polarizace mezi bohatstvím a chudobou. „Priority činnosti“ vymezily více než pět desítek společných aktivit, rozdělených do tří oblastí – politické, ekonomické a kulturně-vzdělávací. Jejich leitmotivem bylo vytvoření rozsáhlé zóny volného obchodu na obou březích Atlantiku. Jinak tuto vrcholnou schůzku v Rio de Janeiru charakterizovala i nesporná tolerance konferenčního pléna vůči Castrově Kubě a kritika přístupu Spojených států k zemím Střední a Jižní Ameriky, konkrétně Helms-Burtonova zákona.

Boj proti chudobě klíčovým politickým tématem Latinské Ameriky

V průběhu první dekády 21. století se ve Venezuele, Brazílii a v Bolívii a do jisté míry i v Chile, Argentině, Uruguayi a v Ekvádoru prosadily levicově orientované prezidentské režimy. Jejich politikou orientaci charakterizovala snaha o nalezení východiska z vleklé hospodářské i sociální krize a o případné řešení – vedle agrární otázky – i dalších naléhavých úkolů, například zajištění kontroly nad přírodními zdroji svých zemí či hledání prostředků pro zvýšení dotací do školství a zdravotnictví. Za klíčový předpoklad, byť i minimálního úspěchu snahy o překonání příkrých společenských protikladů, byl a stále je považován boj proti chudobě. V lednu 2005 inicioval brazilský prezident Luiz Inácio da Silva na zasedání „Světového sociálního fóra“ zahájení celosvětové kampaně vůči tomuto fenoménu. Zůstává otázkou, zda navrhovaná

opatření – zvýšení kvality a kvantity pomoci, zrušení všech dosavadních dluhů, investice do infrastruktury a spravedlivý obchod – budou skutečně účinná. Také XXVIII. summit „Mercosuru“ v hlavním městě Paraguaye v červnu 2005 vymezil ve svém závěrečném dokumentu, v tzv. Asunsiónské deklaraci, dvanáct bodů, jejichž realizace by měla alespoň částečně řešit soudobé problémy subkontinentu. Tak například nově ustavený „Strukturální fond“ by měl financovat projekty v menších státech „Mercosuru“, jehož politická dimenze byla v Asunción rozšířena o společnou strategii boje proti chudobě a nezaměstnanosti a o závazek dodržování základních lidských práv. Podmínkou úspěšného zápasu se všeobecnou bídou je – podle názorů expertů OSN či nositele Nobelovy ceny Josepha Stieglitze – soubor regulativních opatření států, především rozpočtová kázeň, vyšší zdanění příjmů zahraničních investic a podvázání metastázy korupce. (Světová banka však naproti tomu preferuje rozsáhlé tržní reformy a přísná úsporná opatření.)

Zvláštní pozice Kuby

Politický život Fidela Castra vzhledem k jeho vysokému věku a vážné chorobě se zřejmě naplnil. Kubánský caudillo vládl ostrovní republice téměř půl století a pro většinu zemí Latinské Ameriky se stal symbolem úspěšného vzdoru vůči mocenskému tlaku velkého severního souseda. Nelze popřít, že Castrův autoritativní režim pozvedl na Kubě úroveň základního vzdělání, svedl obtížný zápas s ngramotností venkovského obyvatelstva, rozšířil a zkvalitnil lékařskou péči, minimalizoval, byť se značnými obtížemi nebezpečí hladu pauperizovaných vrstev populace, a dosáhl respektovaných výsledků v kultuře a ve sportu. Tyto nesporné pozitivní změny byly však doprovázeny trvalou neúctou k základním občanským právům jednotlivce, jehož osobní svoboda byla podřízena „vyššímu zájmu obrany revoluce“.

Po umlčení a rozprášení skutečné i fiktivní opozice začala státní moc usměrňovat a kontrolovat jednání prakticky každého jedince. Kuba také náležela k tvrdému jádru odpůrců Gorbačovovy „perestrojky“ v Sovětském svazu. Castro kritizoval tam-

ní reformní projekty, odmítal změnu politického systému a otevřeně nesouhlasil s „autodestruktivním přístupem k sovětské minulosti“. Poté, co Moskva v roce 1990 prakticky zastavila svou dosavadní pomoc ve výši 5 miliard dolarů ročně, se kubánská ekonomika výrazně propadla a HDP poklesl o 36 procent. Fidel Castro musel, pokud chtěl zabránit reálně hrozícímu kolapsu, uvolnit částečně prostor pro prvky tržního mechanismu. V roce 1991 bylo zavedeno tzv. zvláštní období, což v praxi znamenalo jistou decentralizaci řízení hospodářského mechanismu, částečné uvolnění státní držby zemědělské půdy a určitou podporu individuálních nájmu, krátkodobě i legalizaci oběhu dolaru, zavedení konvertibilního pesa, limitovaný počet licencí k soukromému, především rodinnému podnikání, otevření země turistickým aktivitám a omezenou účast zahraničního kapitálu. Zejména při těžbě a zpracování niklu, v ropném průmyslu a v cestovním ruchu. Souběžně Havana prohloubila spolupráci s Evropskou unií, Kanadou a zeměmi Latinské Ameriky, především s Chávezovou Venezuelou. Průběh reforem „zvláštního období“ byl ovšem poznamenán restriktivními vládními zásahy, které byly motivovány obavou z infiltrace „kapitalistických prvků“ a růstu černé ekonomiky.

Castrovo vážné onemocnění v létě roku 2006 vyvolalo řadu otázek o budoucnosti kubánské revoluce. Bez ohledu na výsledky jeho zápasu s nebezpečnou chorobou je již zřejmé, že otázka následnictví je zcela pod kontrolou ozbrojených sil. Z dosavadního bratrova stínu vystoupil vlivný ministr obou silových složek státního aparátu, tj. armády a policie, Raúl Castro. Dne 19. února 2008 Fidel oficiálně abdikoval ze všech svých státních a stranických funkcí, včetně vrchního velitele ozbrojených sil, a jeho – nyní již nikoli dočasným nástupcem – byl o pět dní později jmenován mladší bratr Raúl. Tento muž sice nemá Fidelovo charisma, ale je energickým organizátorem a iniciátorem tzv. raúlismu, tj. principu intenzivní integrace ozbrojených formací s národním hospodářstvím. Armáda v současné době sice snížila své početní stavy, ale na druhé straně ovládá prakticky všechny výrobní sektory, výzkumné vědecké ústavy

a výrazně se angažuje i v cestovním ruchu.

Raúl Castro orientuje Kubu na těsnou spolupráci s Čínskou lidovou republikou, která se postupně stává novým strategickým spojencem Havany a měla by nahradit ztrátu předchozí sovětské podpory. V tomto ohledu je ostatně charakteristická snaha Fidelových armádních „diadochů“ o prosazení čínské cesty rozvoje, tj. kombinaci dosavadního politického modelu, včetně dominantního postavení komunistické strany a pokračující negace demokratické občanské společnosti, s prvky rozšířeného tržního mechanismu.

Otázka případného zmírnění represivního tlaku či propuštění politických vězňů se v těchto reformních úvahách objevila až v prosinci 2007, kdy ministr zahraničí Felipe Pérez Roque oznámil, že Havana podepíše dva z ustavujících protokolů Všeobecné deklarace lidských práv, tj. Dohodu o sociálních a kulturních právech a listinu občanských a politických práv a svobod, včetně svobody slova a shromažďování. Zda se tento příslib stane skutečností, ukáže vývoj v následujícím čase.

Vladimír Nálevka je

profesorem na Ústavu světových dějin FF UK v Praze.

vladimir.nalevka@cuni.cz

Kokosovníky ve vichru změn

Václav Prášil

Označení roku 1990 jako „konec bipolarity“ je jistě všeobecně trefné, z okna afrických prezidentských paláců se však události sklonku studené války jeví v naprosto jiném světle. Afrika opouštěla až překvapivě málo bipolární éru a nastupovala do nové fáze svého vývoje, charakterizované rostoucím nezájmem bývalých patronů, vystřízlivěním rozvojových optimistů, relativizací státní suverenity a někdy až totálním kolapsem státních struktur. Zároveň se však na scéně objevují dosud téměř neznámé kulisy – občanská společnost, nestátní aktéři i noví aspiranti na statut mocnosti.

Stejně jako jihovýchodní Asie, Střední Amerika, Evropa či Blízký východ sehrála i Afrika za studené války svou osobitou úlohu. Její specifikum spočívalo v relativně nízkém významu, který jí v porovnání s ostatními výše jmenovanými regiony připisovali dva hlavní hráči tohoto období. Sovětský svaz i Spojené státy jednak na scénu přicházejí se značným zpožděním, jednak v zájmu šetření vlastních kapacit upřednostňují nepřímé angažmá zprostředkované svými satelity či bývalými kolonizátory.

Odmyslíme-li si povrchní styky mezi Kominternou a nově se rodícími komunistickými stranami v Egyptě a Jižní Africe ve dvacátých letech, byl zájem SSSR o dění v Africe až do padesátých let prakticky nulový. Africko-americké vztahy byly historicky jen o málo živější a refletovaly především dědictví otrokářství, neblahé kapitoly amerických dějin, díky níž však ve výsledku Washington od poloviny 19. století disponoval vlastním africkým satelitem – Libérií. Za zmínku stojí i fakt, že první konzulát USA vznikl v roce 1821 v marockém Tangeru.

V prvním období studené války Washington i Moskva své síly soustředily na etablování

svých pozic v klíčových oblastech Evropy a východní Asie, resp. na zadržování protivníka. Ve vztahu k Africe se po roce 1947 omezovaly spíše na deklaratorní kritiku kolonialismu, který se beztak brzy začal bortit pod svou vlastní tíhou. Ostatně, když se v padesátých letech po celé Africe začala zvedat vlna nezávislosti, považovaly obě supervelmoci za přirozené a žádoucí, aby se jejich novými partnery staly státní celky kopírující koloniální hranice, tedy nikoli jakési nevyzpytatelné autochtonní kmenové útvary.

Sovětské sněžné pluhy pro Guineu

Sovětský svaz v prvním období studené války poměrně umně zužitkoval emocionální vlnu spojenou s dekolonizací. Africký „boj proti světovému imperialismu“ pouze nepatrně přizívaly sovětské tajné služby, které novopečeným vůdcům-osvoboditelům pravidelně podsouvaly zfalšované důkazy o atentátech, které proti nim měla osnovat CIA. Kromě toho se některým rodícím se autoritářským režimům dostalo pomoci od sovětských satelitů; StB a Stasi například dodaly guinejskému vůdci Sékou Tourému

„na klíč“ věznici určenou pro jeho politické odpůrce, a to včetně rozsáhlé sítě vyskolených informátorů. Sovětská materiální pomoc měla formu spíše propagandistických projektů pompézních paláců lidu, národních divadel, případně karikaturistických dodávek sněžných pluhů do Guineje. V šedesátých letech se navíc v počínání socialistického tábora začaly objevovat první trhliny. Kromě čínsko-sovětského soupeření, které mělo své dozvuky i v této části světa, se na cestu poloautonomní africké politiky vydala kupříkladu Kuba, která začala i přes nesouhlas Moskvy zásobovat alžírský režim Ahmeda Ben Belly sovětskými zbraněmi a vlastními vojáky.

Nedá se popřít, že Spojené státy měly v Africe své favority; mobutuovský Zair jistě patřil mezi ně. Washington nicméně preferoval jiné postupy. Věřil například, že expanzi komunismu v rozvojových zemích zabrání jejich ekonomický růst. Pod dojmem teorií, jako byla Rostowova „Sta-

dia ekonomického růstu“, se tak USA v šedesátých letech začaly zasazovat o masivní přísun kapitálu do Afriky. V tomto úsilí jim vydatně posloužila kontrola mezinárodních finančních institucí, zejména Světové banky a její prodloužené ruky v nejhudších zemích, Mezinárodní rozvojové agentury (IDA).

Druhý nástroj africké politiky Spojených států bychom v současné terminologii nejspíše označili jako *outsourcing* – hráz proti rudému nebezpečí měli jednoduše vybudovat ti, kteří měli v této oblasti největší zkušenosti, tj. bývalé koloniální metropole. Roli hlavního „četníka“ přitom sehrála Francie, která černý kontinent považovala i po dekolonizaci za své hájemství, respektive vstupenku do velmocenského klubu. Mesiášské prohlášení ministra zahraničí Louise de Guiringauda z konce sedmdesátých let, podle něhož „[byla] Afrika poslední oblastí, kde Francie [mohla] s pomocí 300 mužů změnit běh historie,“ přitom nebylo zcela odtržené od reality. Řada dlouholetých afrických prezidentů vděčila za své přežití intervencím francouzských tajných služeb a cizinecké legie. Francie na oplátku získala přístup ke strategickým surovinám, vedlejší odbytiště pro svůj průmysl, několik vojenských základů a pocit, že i nadále v rukou třímá otěže rozsáhlého prostoru frankofonie.

K jistě konsolidaci přístupu východního bloku k Africe došlo až po roce 1967, kdy se politbyro rozhodlo využít stupňujícího se antikoloniálního boje v portugalské Africe. Lusofonní oblast se společně s apartheidní Jižní Afrikou a Africkým rohem měly v následujících dvaceti letech stát hlavními africkými bojišti studené války. Doslova. Moskva a její satelity tentokrát neváhaly vybavit „pokrokové nacionalistické organizace“ jako angolskou MPLA či etiopský Derg rozsáhlými arzenály těžkých zbraní, poskytnout tisíce kubánských vojáků a stovky sovětských poradců, vybudovat sítě tajné policie a nabídnout novým africkým kádřím nespočet stipendií. Československo se ve velké míře angažovalo ve všech zmíněných zemích. Jeho jistou specializací se však stala Guinea-Bissau. Na nově vzniklou situaci reagovaly Spojené státy obdobným způsobem, byť s mnohem menším elánem – v le-

tech 1976–1980 dodal SSSR do subsaharské Afriky zbraně za cca 4 mld. USD, zatímco USA pouhou desetinu tohoto objemu. Přesto se jim podařilo sovětské mocenské zisky kompenzovat. Na svou stranu získaly mj. somálského diktátora Siada Barra, který na začátku války se sousední Etiopií neváhal ukončit čtyři roky trvající spojení, do něhož SSSR investoval přibližně 300 milionů USD.

Paradox bezmoci afrických vůdců

Právě oportunistické chování představitelů afrických států bylo idiosynkratickým rysem průběhu studené války na tomto kontinentě. Nikde jinde si tak slabí vůdci nemohli dovolit tolik ve vztahu k supervelmocím. Uznávaný afrikanista Christopher Clapham tento jev pojmenoval „paradoxem bezmoci“ – afričtí vůdci měli na mezinárodní scéně mizivou moc, a nebylo tudíž nezbytné je přímo kontrolovat. Díky absolutní koncentraci vnitropolitické moci ve svých rukou ovšem bezezbytku určovali politické směřování svých zemí, a velmoci si je tedy v jistém smyslu předcházely. Svůj sen o velmocenském postavení si navíc v Africe chtěla splnit řada států. Kromě Francie a Číny se místním prezidentům dvořily aspirující arabské mocnosti, zejména Libye, s konkrétními zájmy se zde prezentovaly také Izrael, Indie aj. Těto konkurence si byli místní prezidenti dobře vědomi a dokázali ji plně zužitkovat. V případě nespokojenosti s aktuálním patronem pak neváhali oportunisticky podniknout radikální ideologické obraty. Tragikomičnost dané konstelace v plné míře ztělesňoval středoafriický prezident Jean-Bédél Bokassa. Nejprve se za francouzské podpory nechal korunovat středoafriickým císařem, aby vzápětí své patrony vydíral hrozbou příklonu k Sovětskému svazu či Libyi (na několik měsíců se dokonce obrátil na islám).

Za těchto okolností musel být rok 1990 pro dosavadní politické elity Afriky fatální. Během několika měsíců se z mezinárodní scény vytratil jeden z jejich dvou hlavních patronů. Osmdesátá léta, tzv. „ztracená dekáda“, nadto prokázala neefektivnost dosavadní rozvojové pomoci a africké vlády si místo štědrých darů mu-

Zdroje:

- Andrew, Christopher a Mitrochin, Valilij, Operace KGB a studená válka: Mitrochinův archiv II. Praha: Rozmluvy, 2008
- Mallaby, Sebastian. The World's Banker. New York: Penguin Press, 2004
- Omballa, Magelan. „La politique africaine de la France: ruptures et continuités“ Questions internationales. č. 5, 2004
- Chaigneau, Pascal. „La France et l'Afrique.“ Enjeux diplomatiques et stratégiques. 2005.
- Zidek, Petr. „Československo a Guinea-Bissau 1961–1989“ in Jočo, Mário Caetano et al. (ed.). Lusofonní Afrika 1975–2005. Praha: ÚMV, 2006
- Brons, Maria, Society, Security, Sovereignty and the State in Somalia: From Statelessness to Statelessness? Utrecht: International Books, 2001
- Clapham, Christopher. „International Relations in Africa after the Cold War“ in Kiele, Eberhard a Hale, William (ed.) After the Cold War: Security and Democracy in Africa and Asia. London: Tauris, 1997
- Bigo, Didier. Pouvoir et obéissance en Centrafrique. Paris: Karthala, 1988

sely zvykat na ozdravnou fiskální kúru nařízenou Mezinárodním měnovým fondem; USA i EHS svou pozornost napřely ke střední a východní Evropě. Slovy tehdejšího francouzského ministra pro spolupráci a rozvoj Jacquesa Pelletiera: „Vít z východu zatřásl kokosovníky.“

Většina afrických vůdců svou moc doposud opírala pouze o vnější suverenitu, finanční a vojenskou pomoc vynucenou od svých patronů a domácí síť klientelistických vazeb. Pouze minimum z nich bylo politiky ve smyslu upřímných zastánců ideologických proudů či reprezentantů určitých zájmových skupin. Daná situace nabízela tři možná východiska. Někteří zvolili cestu utužení autokratického režimu a spojení s alternativním patronem, jímž mohli napříště být i nestátní aktéři jako nadnárodní firmy, organizovaný zločin či teroristické organizace. Několik afrických států se tak poměrně rychle transformovalo de facto v majetek těžbařských společností, překladiště drog či teroristické cvikové tábory.

Druhou možností byla transformace spojená s ustavením politického pluralismu. V mnoha zemích subsaharské Afriky ukončily demokratické volby letitou vládu jedné strany či vojenské junty, případně apartheid. Zářnými příklady jsou Jihoafrická republika, Namibie, Tanzanie, Benin, Ghana a Mali. Leckde byl však pod zástěrkou (zmanipulovaných) demokratických voleb obnoven mandát dosavadním vládcům, kteří pouze přizpůsobili svůj diskurz nové době.

Konečně třetím možným vyústěním nastalé situace bylo zhroucení státu. K takovým situacím docházelo zejména v dříve silně centralizovaných státech, jejichž představitel měl doposud absolutní rozhodovací monopol. Jeho vyhoštění či úmrtí mělo za následek politické vakuum následované implozí vratkých státních struktur. Somálsko a Libérie patřily mezi státy, které přestaly existovat v jiném než

kartografickém smyslu. Exekutivní, justiční, monetární, obranné a jiné funkce v nich beze zbytku převzaly nestátní instituce.

Urovnávání konfliktů v rukách samotných Afričanů

Nová mezinárodněpolitická konstelace rovněž poskytla živnou půdu pro dosud dřímající etnické a náboženské vášně, které přerostly v nové občanské války. Poddímenované či špatně koordinované intervence bývalých hlavních hráčů studené války končily fiasky, jejichž nejznámějšími projevy byly rwandská genocida či do-

s ambiciózními obchodními i politickými plány v Africe přicházejí i rozvíjející se ekonomiky aspirující na pozice středních mocností – například Brazílie, Indie a Turecko. Prosadit se v rámci vlastního regionu se ale snaží i Jihoafrická republika, Libye, Alžírsko a Maroko. Nová situace prospívá nezanedbatelné části obyvatel afrických zemí, jejichž pozvolný ekonomický růst vytváří zárodky dosud neexistujících středních tříd.

Afriku padesátých až osmdesátých let 20. století lze vnímat jako jakýsi ventil napětí. Ve větší míře než v jiných částech světa zde bylo možné mocensky experimentovat a riskovat, protože ve hře neby-

K nivelizaci mocenských poměrů v Africe po roce 1990 přispělo částečné vyklizení pozic tradičními velmocemi i nástup nových hráčů. Prostřednictvím obchodní výměny i přímých investic do Afriky znovu postupně pronikla Čína.

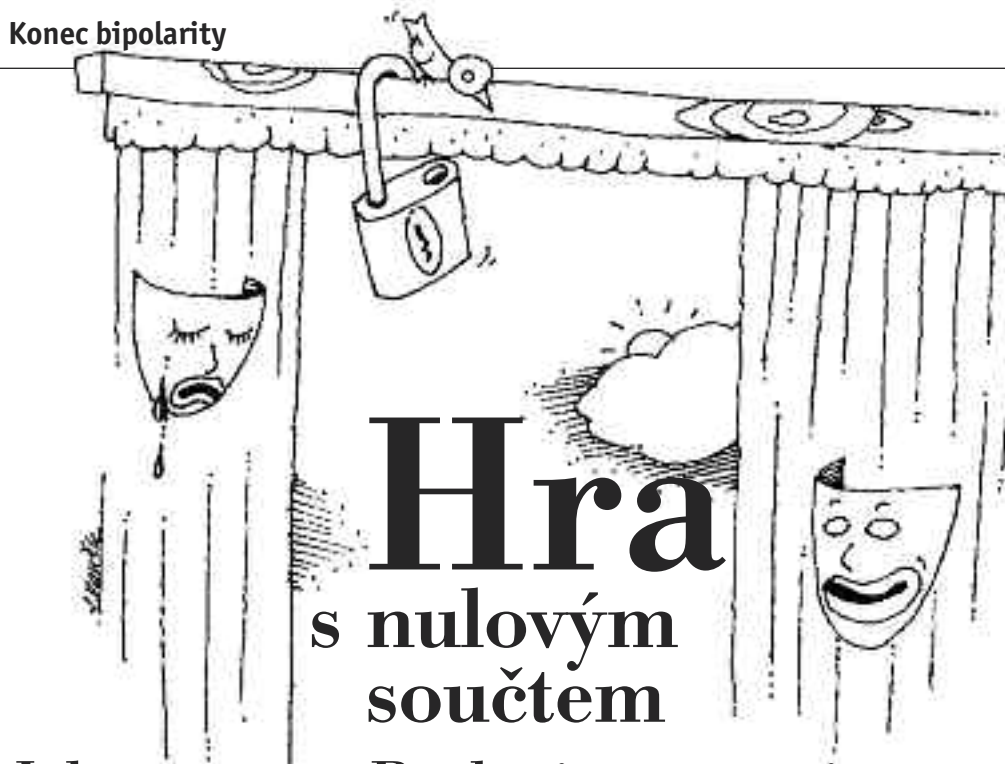
dnes neukončený somálský konflikt. Po celá devadesátá léta se pak západní demokracie zasahování do krvavých a nepřehledných konfliktů v Libérii, Sieře Leone, Guineji-Bissau, Kongu a jinde bránily a ve stále větší míře usilovaly o přenesení těžiště odpovědnosti na samotné africké země. Díky tomu měl nicméně tento proces i jistý ozdravný efekt v oblasti africké integrace. Regionální i celokontinentální integrační uskupení – Africká unie, Hospodářské společenství západoafrických států (ECOWAS) aj. – dnes disponují paletou nástrojů v oblasti prevence a urovnávání konfliktů, jakkoli je v této sféře třeba dalšího pokroku.

K nivelizaci mocenských poměrů v Africe po roce 1990 přispělo částečné vyklizení pozic tradičními velmocemi i nástup nových hráčů. Prostřednictvím obchodní výměny i přímých investic do Afriky znovu postupně pronikla Čína, tentokrát ale zproštěna dřívějších ideologických motivů a jasně deklarující zájem o nové surovinové zdroje. V 21. století

lo ani zdaleka tolik co v Evropě, Střední Americe, východní Asii či na Blízkém východě. Šanci k seberealizaci na tomto cvičném polygonu navíc viděla řada mocností střední velikosti, které by se jinde setkaly s neproniknutelnou bariérou přímých zájmů Moskvy či Washingtonu. Taková situace prospívala i africkým vládnoucím garniturám, které za studené války nikdy neměly nouzi o nezbytné patrony. Rok 1990 v tomto ohledu znamenal radikální obrat, jehož tragické následky museli absorbovat hlavně prostí obyvatelé zhroutených afrických států. Přesto z nové situace snad bude nakonec těžit právě běžný Afričan, který si dnes může dovolit levnější mobilní telefon čínské proveniencí a možná si i zvolit lepší vládu.

Václav Prášil působí v Asociaci pro mezinárodní otázky (AMO), kde se zabývá vztahy vyspělých a rozvojových zemí.

vaclav.prasil@amo.cz

Jak současné Rusko interpretuje geopolitické změny po roce 1989

Michael Romancov

Pokud se v generaci dnešních teenagerů a jejich o něco starších vrstevníků najdou jedinci zájímající se o mezinárodní vztahy, pak je krajně nepravděpodobné, že by pro ně číslovky 9 a 11 mohly znamenat něco jiného než 11. září 2001. Pokud bude zájemce o mezinárodní dění starší, mohlo/mělo by ho/ji napadnout, že americký způsob zápisu data není jediný možný, a že by se také mohlo jednat o 9. listopad. Pochopitelně se mohu mýlit, ale domnívám se, že globálně historicky nejvýznamnějším 9. listopadem je den před dvaceti lety, kdy padla berlínská zeď.

Právě tato událost byla skutečným počátkem kolapsu tzv. komunistického bloku ve střední a východní Evropě, jenž byl završen rozpadem vlastního SSSR o dva roky později. Tato událost přinesla zásadní kvantitativní i kvalitativní proměnu mezinárodního řádu, kterou svět od druhé světové války nezažil. Dvacet let, které nás od tehdejších událostí dělí, jsou vhodnou příležitostí pro zamyšlení nejenom proto, že se jedná o kulaté výročí, ale i proto, že není vyloučeno, že se ekonomická krize roku 2009 může stát prvním silným signálem dalších systémových změn a počátkem směřování k novému mezinárodnímu a ekonomickému (ne)řádu.

Politické hranice přestaly být „vrstevnicemi“

Logika bipolárního uspořádání, která téměř absolutně dominovala strategickému či bezpečnostnímu uvažování a podstatně ovlivňovala všechny ostatní dimenze života evropské společnosti, se zcela neočekávaně zhroutila. Tehdejší vývoj se promítl v celé škále problémů zkoumaných na půdě mezinárodních vztahů, ale v tomto textu se omezíme pouze na jediný atribut, jímž budou geopolitické změny, respektive jejich rozdílná interpretace. V tomto ohledu budeme zvláštní pozornost věnovat Rusku.

Nejviditelnějším projevem geopolitického vývoje (změny) je proměna státních hranic. Bloková konfrontace, jež na čtyři

desetiletí zmrazila evropskou hraniční soustavu, mnoha evropským politikům úspěšně vsugerovala představu, že politické hranice jsou „vrstevnicí“, tj. linií spojující místa o stejné nadmořské výšce. Za normálních okolností jsou totiž vrstevnice stabilní, jejich rychlou změnu může vyvolat pouze nějaká přírodní katastrofa, nebo intenzivní činnost člověka. Přeneseno do politické roviny se pochopitelně jedná o válku, která však v Evropě neproběhla. Abychom byli zcela přesní, je třeba zdůraznit, že poslední válka, která v Evropě proběhla, skončila roku 1945 a na jejím základě vytvořené hranice byly všemi evropskými státy schválené jako definitivní na konferenci v Helsinkách o třicet let později. Studená válka, která se rozhořela koncem čtyřicátých let, pak byla na americko-sovětském summitu na Maltě oficiálně ukončena, což svými podpisy stvrdili George Bush starší a Michail Gorbačov. Nazíráno z Moskvy proto k žádné změně „vrstevnic“ nemuselo a nemělo dojít.

Problémem však bylo (a je do současnosti), že politické hranice nejsou vrstevnicí, ale spíše „izobarou“, tj. linií spojující místa stejného atmosférického tlaku. Ten na rozdíl od nadmořské výšky kolísá permanentně, a pokud toto přirovnání přeneseme do oblasti našeho zájmu, pak nás nebude zajímat tlak atmosférický, ale politický. Zhroutení komunistických režimů ve střední a jihovýchodní Evropě na konci roku 1989, následně umocněné kolapsem a teritoriální dezintegrací SSSR koncem roku 1991, vyvolalo v moderních dějinách Evropy zcela bezprecedentní změnu politického tlaku. Tam, kde ještě „včera“ působila jedna ze dvou supervelmocí, se náhle objevilo mocensko-politické vakuum.

V politickém světě nemá vakuum tohoto typu naději na dlouhé přežití, což se vzápětí začalo projevovat i v Evropě. Právě v této etapě vývoje se interpretační pozice Moskvy na straně jedné, a drtivé většiny ostatních aktérů působících v evropském mocensko-politickém prostoru na straně druhé, začíná rozcházet. V tomto okamžiku nebude od věci upozornit na fakt, že i v případě geopolitických změn můžeme k jejich posouzení použít minimálně dva opačné logické přístupy: tzv. hru s nulovým a nenulovým součtem.

První případ nastává v okamžiku, kdy se výše zisku jedné strany rovná výši soupeřovy ztráty, což je, nazíráno z historické perspektivy, nejčastější vyústění hraničních posunů. Právě tuto interpretaci – jako jedinou možnou – připouští Moskva ve vztahu k vývoji po roce 1989. Evropská unie, potažmo Západ, však k témuž procesu přistupuje s opačnou logikou, jež se opírá o historicky sice zcela unikátní, nicméně v Evropě rozhodně platný a fungující precedent, za nějž lze považovat fungování EU v rovině obecné, a německo-francouzské smíření jako zcela konkrétní případ. Evropa se opět, a v její historii to rozhodně není poprvé, stala jakousi laboratoří, v níž je úspěšně kultivován nový typ státnosti, založený na tzv. sdílené suverenitě, díky níž se geopolitické posuny odehrávají v rámci tzv. *win-win solutions*. Protože je vyloučené, že by Moskva tento vývoj a interpretaci pochopit nedokázala, nelze učinit jiný závěr, než že takovou možnost pochopit odmítá.

Jeden přípustný výklad dějin

Zhruba od roku 2004 Kreml vede (dez)interpretační ofenzivu na široké frontě zahrnující média, odborná periodika a vědecké konference a pochopitelně politickou scénu. Politické i akademické Rusko začalo hovořit jednotným a silným hlasem, a nakonec jsme se dočkali i toho, že všichni ti, kdo se v Rusku pokusí rozporovat oficiální výklad dějin, jsou vystaveni riziku právního postihu.

O co se opírá oficiální ruská interpretace vývoje minulých dvaceti let? Jakkoli absurdně takový argument bude znít uším (středoevropánů, Rusové jsou přesvědčeni, že jejich historickým údělem je být neustálým terčem agresivních útoků z ciziny (Mongolové, Švédové, Francouzi, Němci, Američané), které nakonec končí tím, že se hrdinný ruský lid (pod vedením moudrých a skromných vůdců) vzedme k nesmířitelnému odporu, jenž po nesmírných obětech končí vítězstvím.

Protože se z jeho plodů nakonec těší nejenom Rusové, ale celá Evropa, jež dle ruských zdrojů například k porážce Napoleona či Hitlera nepřispěla buď vůbec, nebo jen nepatrně, mají Rusové nezadatelné, krví vykoupené právo spolurozhodovat o všem, co by byť jen teoreticky mohlo Rusko ohrožit.

Značná část problému se zcela jinou interpretací událostí posledních dvaceti let proto primárně souvisí se skutečností, že s výjimkou německého sjednocení na počátku 90. let nebyla Moskva přímo účastna na provádění změn, jakkoli na nich byla (a je) zainteresována. Bylo by však krátkozraké domnívat se, že hlavní příčinou ruského postoje je uražená ješitnost, i když tento pocit je velmi silně přítomen. Vedle zhrzenosti, máloco ji ilustruje tak výstižně jako časté citování výroku kancléře Gorčakova, který po porážce Ruska v krymské válce směrem k Evropě prohlásil: „*Rusko se neurazilo, Rusko se soustřeďuje!*“, totiž politické elity byly nuceny na-

Ruští vojáci v historických uniformách připomínající legendární vojenskou přehlídku z roku 1941, kdy její tehdejší účastníci pochodovali z Rudého náměstí rovnou na frontu. Denis Sinyakov, Globe Media/Reuters

hlédnout, jak hluboký pád ze supervelmocenských výšin Rusko prodělalo.

Je srozumitelné, že redukce bezpečnostního perimetru z linie Magdeburg–Praha na současné hranice Ruské federace, jež se nápadně podobají hranicím z počátku 18. století, je vnímána negativně. Rusové se dnes tváří, že pokud by se do tohoto prostoru nerozšířilo NATO, což bylo (a je) nestravitelné

pro všechny kremelské vládce, situace by nebyla až tak zlá. Pravděpodobnější však je, že rozšíření NATO slouží především jako dobře medializovatelné téma, jež je nejefektivnějším prostředkem k mobilizaci alespoň malého množství sympatizantů v prostoru, kde kdysi všichni (povinně) „milovali“ své osvoboditele. Je totiž zcela evidentní, že vedle

viditelných územních ztrát utrpělo daleko výraznější, ale hůře rozeznatelné ztráty v mnoha citlivých oblastech, jež jsou označovány jako „soft power“. Je třeba připomenout, že všechny evropské státy po roce 1989 začaly výrazně redukovat své ozbrojené síly, že Rusku v postsovětském prostoru zůstal zachován jaderný monopol, jenž v kombinaci s angažmá Spojených států v Iráku a USA a NATO v Afghánistánu činí útok USA/NATO na Rusko nemožným. Těchto skutečností si je Rusko ostatně velmi dobře vědomo a je zcela logické, že se z nich pro sebe poměrně úspěšně snaží těžit výhody.

Rusko ztratilo přitažlivost doma i za hranicemi

Neexistence vojenského ohrožení ze Západu však neznamená, že Rusko nemá mnoho pádných důvodů k obavám. Pokud jde o problémy, jež mají geopolitický rozměr, pak je třeba na prvním místě zmínit skutečnost, že od rozpadu SSSR země zažívá úděsný demografický propad (několikrát byl mezeroční úbytek obyvatelstva větší než

900 000 osob), téměř absolutní hospodářskou závislost na exportu energetických a dalších nerostných surovin a evidentní neschopnost stát se v očích mezinárodního společenství spolehlivým a přitažlivým partnerem. Rusko prostě ztratilo „sex appeal“ a poté, co se od něj (s chutí) odvrátily všechny bývalé satelity, tak učinily i některé ze sovětských republik, a je otáz-

Další důležitou složkou pro pochopení ruského zahraničněpolitického slovníku je domácí situace. V Rusku totiž zahraniční politika odedávna sloužila jako efektivní mobilizační prostředek a jako všeobecně akceptované zdůvodnění jakéhokoli vládního neúspěchu.

kou, zda by tak neučinily všechny, kdyby měly stejné možnosti jako Pobaltí. Ztráta přitažlivosti se ostatně projevuje i u vlastního obyvatelstva, které se i navzdory zřetelnému růstu životní úrovně v posledních letech do Ruska ze zahraničí nevrací. Z více než dvaceti milionů Rusů žijících mimo Rusko se ve větších počtech vrací pouze ti, kteří žijí v některé z bý-

valých svazových republik. Jakkoli to je škodolibé, není od věci připomenout údajný Leninův výrok: „*Lidé jsou nejupřímnější tehdy, necháte-li je hlasovat nohama.*“

Další důležitou složkou pro pochopení ruského zahraničněpolitického slovníku je domácí situace. V Rusku totiž zahraniční politika odedávna sloužila jako efektivní mobilizační prostředek a jako všeobecně akceptované zdůvodnění jakéhokoli vládního neúspěchu. Současná politická reprezentace s tímto důvěrně známým pocitem velmi dobře, aktivně a již delší dobu pracuje. Vzhledem ke shora konstatovanému nemůžeme být překvapeni, že rétorická zahraničněpolitická ofenziva začala nejprve doma a do zahraničí se přenesla teprve v okamžiku, kdy doma dostatečně hluboce zakořenila a bylo jisté, že Kremlu přinese plusové body.

Na závěr si pro ilustraci dovolím uvést konkrétní případ. Když si 1. září celá Evropa v Gdaňsku připomínala 70. výročí zahájení druhé světové války, s napětím se čekalo na reakci Ruska. Ta byla důležitá nejenom kvůli napjatým polsko-ruským vzta-

hům, ale i pro celoevropskou, potažmo globální debatu o (ne)přípustnosti srovnávání nacismu a komunismu, dvou nejstrašnějších ideologií minulého století. Část Putina vystoupení se bezesporu dá interpretovat jako pokus o zahájení konstruktivního, a možná až smířlivého dialogu. Uvedl, že vyjednávání a ústupky učiněné Hitlerovi byly morálně pochybené, že pakt Molotova a Ribbentropa byl chybou, kterou Státní дума uznala a odsoudila, a konečně, že Rusové mají plné právo očekávat takové hodnocení od všech, kteří jednali stejně či podobně. To vše však zaznělo teprve poté, co opět zazněla slova, která nemají nikoho nechat na pochybách, že největší obětí nacistického režimu byl Sovětský svaz, respektive Rusko. Z čísel, která ruský premiér citoval a z nichž soudnému člověku dodnes běhá mráz po zádech, však ani náznakem nezněla pokora, jediný „přízvuk“, který by jim dodal akceptovatelného vyznění. Putin vyjadřoval hrdost. Hrdost na velikost obětí, hrdost na nesmírné množství padlých, po jejichž mrtvolách se sovětský režim vyšplhal až na samý vrchol světové velmocenské politiky. Neuvěřitelná hromada mrtvých, která v očích celého světa učinila sovětské postavení alespoň na čas legitimním, se proto stala nejdůležitějším a posléze jediným ospravedlněním pro existenci komunistického režimu a jeho vlády nad tehdejší Svazem a velkou částí Evropy. Jakmile by tuto interpretaci války ruské politické elity opustily, jejich vize o místě Ruska ve světě by se okamžitě zhroutila. Debata o míře vlastní viny by mohla poskvřnit vítězství, to jediné a pro mnohé doslova svaté, co Rusko v očích alespoň části Evropy ještě stále činí velkým. Budu-li parafrázovat Clausewitze, řeknu, že Putinův projev se stal smutným důkazem toho, že v případě dnešního Ruska není politika ničím jiným než „pokračováním války jinými prostředky“. Je třeba se obávat, že v květnu 2010 na Rudém náměstí zaznějí daleko silnější slova a téměř jistě v logice hry s nulovým součtem.

Michael Romancov působí na Metropolitní univerzitě o. p. s. v Praze a je členem redakční rady časopisu Mezinárodní politika. romancov@mup.cz

Jiří Skoupý

Spojené státy a konec bipolarity

Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 zanechal Spojené státy americké v pozici jediné supervelmoci. Tento článek analyzuje, jaké dopady tato nová situace měla a stále má na americkou zahraniční politiku a debatu při procesu jejího utváření.

Jedním ze základních posunů v americké politice hned po skončení studené války byl relativní pokles důležitosti zahraniční politiky, který dobře demonstrovaly prezidentské volby v roce 1992. Američtí voliči odmítli prezidenta Bushe staršího, během jehož vlády vyšla Amerika vítězně ze studené války i z první války v Zálivu. Namísto něj vyhrál guvernér Clinton, jehož kampaň byla založena především na domácích ekonomických otázkách. Poněkud ironicky ovšem velkých ekonomických úspěchů dosáhl Clinton právě na mezinárodním poli, například dokončení jednání o NAFTA, dokončení Uruguayského kola GATT a založení WTO, nebo odpověď na mexickou měnovou krizi.

Ekonomický rozměr americké zahraniční politiky

Narůstající důležitost ekonomického rozměru zahraniční politiky odrážela čerstvé změny ve světovém mocenském rozložení. Zatímco ve vojenské rovině se svět následkem konce studené války stal téměř unipolárním, ekonomicky obsahoval několik center – především Spojené státy, Japonsko

a Evropskou unii. S prohlubováním hospodářských pout mezi světovými ekonomikami došlo k posílení vzájemné závislosti, čímž americká domácí politika měla své dopady po celém světě a zároveň byly Spojené státy nuceny zajímat se o politický vývoj jinde. Výše zmíněné politicko-ekonomické úspěchy dobře dokreslují tento trend stírání hranice mezi domácí a zahraniční politikou v devadesátých letech minulého století, který mimo jiné otevřel proces tvorby zahraniční politiky většímu počtu zainteresovaných aktérů.

Debatu o zahraniční politice významně ovlivnily volby do Kongresu v roce 1994 a s nimi spojená „konzervativní revoluce“, kdy Republikánská strana získala kontrolu nad oběma komorami Kongresu. Nová generace republikánských kongresmanů nesdílela zájem o zahraniční politiku svých kolegů, kteří ještě pamatovali soupeření z dob studené války a s ním spojený široký konsenzus ohledně nutnosti aktivní a angažované zahraniční politiky. Navíc noví mladí zákonodárci nerespektovali zdaleka automaticky autoritu služebně starších kolegů ani samotného prezidenta v procesu tvorby americké zahraniční politiky. Příkladem

může být zablokování návrhu republikánských veteránů na zrušení *War Powers Resolution* za pomoci hlasů nově zvolených kongresmanů.

Ačkoli se ve Spojených státech objevily po rozpadu SSSR neoizolacionistické instinkty, nikdy nenabýly významnějších rozměrů a byly poměrně rychle upozaděny. Velkou ranou neoizolacionistickému hnutí bylo např. vystoupení Rose Perote v tzv. „*NAFTA debate*“ s tehdejšími viceprezidentem Gorem na téma severoamerické zóny volného obchodu. Za důkaz, že izolacionismus nepředstavoval hlavní názorový proud ani uvnitř amerického konzervativismu, lze považovat Republikánskou platformu, stranický předvolební manifest pro volby v roce 1996, kde je zmiňován význam NATO a podporováno rychlé přijetí České republiky, Polska i Maďarska.

Hlavní proud zahraničněpolitické debaty v devadesátých letech v podstatě přijal premisu nutnosti amerického zapojení ve světě a zaměřil se spíše na jeho podobu. Prezident Clinton postavil svou zahraniční politiku na třech pilířích – legalitě, tj. snaze zanést právní principy do mezinárodního systému za pomoci mezinárodních smluv a dohod, internacionalismu, tj. aktivní angažovanosti USA ve světovém dění i cestou spolupráce s mezinárodními organizacemi, a podpoře demokracie spojené s humanitárními intervencemi.

Na opačné straně debaty oponenti prezidentu Clintonovi vytýkali přílišnou ochotu vstupovat do mezinárodních závazků, které se podle nich staly cílem samy o sobě, a nikoli pouze prostředkem k prosazení amerických národních zájmů. Jako příklad mohou posloužit dohoda o zákazu zkoušek jaderných zbraní, ale i americké vojenské zásahy devadesátých let, například v Somálsku nebo Haiti. Debatě o americké zahraniční politice v devadesátých letech tedy nedominovala otázka, **zda** hrát aktivní roli ve světě, ale **jak** a **za** jakých podmínek. A právě v tomto ohledu trpěla americká diplomacie především podle konzervativní části politického spektra značnou nekonceptností, což bylo podle republikánů dobře vidět na příkladu Číny a Ruska. Číně byla udělena doložka nejvyšších výhod i přes nesplněnou podmínku dodržování lid-

ských práv, ruský prezident Jelcin se též dočkal Clintonovy podpory i přes tažení v Čečensku a nedostatky ruského demokratického procesu.

Národní zájmy na prvním místě

Nástup George Bushe mladšího do Bílého domu v roce 2001 znamenal vítězství těch, kteří v debatě o americké zahraniční politice prosazovali užší definici národních zájmů jakožto základní princip jejího vedení. V souladu se svými předvolebními sliby vyvíjel prezident Bush v prvním období své vlády Spojené státy z mezinárodních závazků, o kterých byl přesvědčen, že přispívají jen málo k prosazení amerických zájmů – například Mezinárodní soudní tribunál, Kjótský protokol nebo smlouva ABM o protiraketových zbraňových systémech. Bylo by ovšem chybou vnímat prvních osm měsíců Bushovy vlády jako oživení amerických izolacionistických tendencí. Nová administrativa

v podstatě pouze prováděla to, k čemu se zavázala v předvolební kampani – podřídit zahraniční politiku přísnější analýze z hlediska nákladů a případných zisků při posuzování jednotlivých kroků. Ne nadarmo toto období označil *The Economist* za klasickou Realpolitik, kterou ukončilo až 11. září 2001.

Teroristické útoky z 11. září měly zásadní dopad na proces tvoření americké zahraniční politiky ve dvou hlavních rovinách. Zaprvé zapříčinily drastický nárůst významu zahraniční politiky a vytvořily z ní Bushovu prioritu. Zadruhé sjednotily americkou politickou scénu natolik, že připomínala konsenzus z dob studené války, pouze hrozbu v podobě komunismu nahradil islamistický radikalismus a globální terorismus. Důsledkem tohoto po-

stavení byl fakt, že prezident upevnil své postavení jakožto hlavní tvůrce americké zahraniční politiky.

Útoky změnily výslednou podobu americké zahraniční politiky zejména v oblasti národní bezpečnosti, kde se do popředí dostala neokonzervativní názorová frakce konzervativního hnutí, což dokládá dokument Národní bezpečnostní strategie z roku 2002 nebo následné rozhodnutí zahájit vojenské operace proti režimu Saddáma Hu-

sajna v Iráku. Obojí vychází z premisy, že ani hrozba americké vojenské odvety nezastaví některé protivníky před útokem na USA, takže Spojené státy se musejí aktivně snažit o eliminaci i potenciálních hrozeb. Tím byl otevřen prostor k zřejmě nejkontroverznějšímu aspektu „nové“ politiky – možnosti preemptivních úderů proti nepřátelským režimům. Klíčovým mechanismem pro úvahy o možnosti úderů proti státům celkům je vztah mezi teroristickými skupinami a tzv. rogue režimy. Jak

shrnuje Národní bezpečnostní strategie z roku 2002, americkým bezpečnostním problémem nejsou jen teroristé, ale též státy, které terorismu „poskytují úkryt, podporu a používají jej pro své politické cíle“. Spolu s tím byl posílen idealistický rozměr zahraniční politiky důrazem na šíření a podporu demokracie po celém světě, a tím posílení světové (a tedy i národní) bezpečnosti.

Neokonzervativní odpověď na terorismus

Pro analýzu debaty o americké zahraniční politice je nutné mít na paměti, že tento popisovaný neokonzervativní program není sám o sobě nijak výjimečný, spíše využil jedinečnosti amerického politického prostředí po útocích na New York a Washington. Neokonzervativci, kteří svůj pro-

gram začali formulovat mnohem dříve, byli prakticky jediní, kteří v té době přišli s jasně promyšleným návrhem odpovědi Spojených států na teroristické útoky. Zahraniční politika navíc do té doby nebyla hlavní prioritou amerického prezidenta, který tak byl připraven naslouchat novým idejím – napomohlo tomu i obsazení některých významných pozic uvnitř Bushovy administrativy neokonzervativními představiteli. Hlavně ale neokonzervativní program vycházel z tradic americké zahraniční politiky, neboť za její hlavní úkoly definoval ochranu Spojených států a jejich občanů a úsilí šířit americké ideály, které byly považovány za přínosné pro celý svět a univerzálně platné. Prostředky zvolené k dosažení těchto cílů jsou samozřejmě jinou otázkou, ale právě období po 11. září umožnilo zvažovat i do té doby nemyslitelné postupy.

Postupem času, zejména pak ve druhém funkčním období prezidenta Bushe, začala debata o zahraniční politice odrážet novou realitu, jak slábl mobilizační efekt 11. září, a zároveň válka proti terorismu neprobíhala zcela podle představ amerických plánovačů. Bushova administrativa si postupně uvědomila limity unilaterálního použití *hard power* a vyvinula snahu zlepšit vztahy se spojenci, pošramocené zejména neshodami ohledně války v Iráku. Silící kritika prezidentova vedení zahraniční politiky měla ovšem zanedbatelný dopad na její celkové vyznění, a to i po volbách do Kongresu v roce 2006, kdy obě komory ovládli demokraté. Tento vývoj dokazuje, jak dominantní je exekutiva v zahraničněpolitických otázkách.

Diplomacie Baracka Obamy je vedena jiným stylem než za jeho předchůdce, přiklání se k multilateralistickým postupům a omezuje idealistickou rétoriku šíření demokracie. Spojené státy jsou více připraveny naslouchat a brát v potaz názory a zájmy svých partnerů. Zatím ovšem tento přístup nepřinesl významné výsledky a prezident Obama může brzy dojít k názoru, že i použití *soft power* má své limity. Už teď je zřejmé, že základní obsahové kontury americké zahraniční politiky (vést válku proti terorismu, podporovat demokracii a lidská práva...) se budou měnit jen velmi těžko.

Historický vývoj po rozpadu sovětského bloku i současná dilemata Obamovy administrativy tak jasně demonstrují, že americká zahraniční politika a proces její tvorby se tradičně odehrává mezi pevně stanovenými mantinely a vyznačuje se značnou dávkou kontinuity.

Historický vývoj po rozpadu sovětského bloku i současná dilemata Obamovy administrativy tak jasně demonstrují, že americká zahraniční politika a proces její tvorby se tradičně odehrává mezi pevně stanovenými mantinely a vyznačuje se značnou dávkou kontinuity. Ve velmi zjednodušené formě v podstatě musí odpovědět na dvě základní otázky. Zprv, jak moc a jakým způsobem mají být Spojené státy zapojené do světového dění a spolupracovat s ostatními státy i za cenu nutných ústupků? A zadruhé, do jaké míry má být zahraniční politika vedena americkými ideály a do jaké národními zájmy? Americká zahraniční politika přitom osciluje mezi možnými odpověďmi v závislosti na konkrétní mocenské rozpoložení ve Washingtonu i ve světě, což se v průběhu času relativně pravidelně mění.

Nová ochota k multilateralismu

Konec studené války nezměnil nic na odhodlání Spojených států vystupovat aktiv-

ně na celosvětové úrovni, přispěl ovšem k vytvoření pozice Spojených států jako jediné světové supermoci, což u části amerického politického spektra vyvolalo přesvědčení, že si USA mohou snáze dovolit postupovat v mezinárodních otázkách jednostranně. S rostoucí zátěží amerických ozbrojených sil, vyvolanou souběžným vedením konfliktů v Iráku a Afghánistánu, a probíhající ekonomickou krizí lze ovšem pozorovat větší ochotu postupovat multilaterálně.

V rovině věčného konfliktu realismu a amerického idealismu taktéž nepřinesl konec bipolarity zásadní změnu. Spojené státy dále hrají roli vedoucího národa svobodného světa, vítězství nad komunismem pouze vyvolalo otázky ohledně nutnosti a užitečnosti nákladů na humanitární a demokratizační mise v zahraničí. Nové paradigma války proti terorismu vychýlilo rovnováhu ve prospěch většího idealistického rozměru, ta však může být zvrácena jejím nepříznivým vývojem.

Jiří Skoupý

dokončuje studium magisterského cyklu Americká studia na FSV UK a je analytikem Amerického programu Asociace pro Mezinárodní otázky.

jiri.skoupy@amo.cz

„Naše duše stále ještě nejsou se Západem ‚konvertibilní‘, to bude práce pro několik generací,“

říká novinář a spisovatel **Karel Hvížd'ala** v rozhovoru pro Mezinárodní politiku. O nepochopitelných zjednodušeníh při pohledu Západu na život lidí na druhé straně železné opony, nutnosti bránit evropské hodnoty v Afghánistánu, Pákistánu nebo Izraeli, ale také o konkurenci nekompatibilních společenských modelů v globální vesnici a dojmu, že demokracie a hledání kompromisu může někdy „zdržovat“, s ním rozmlouval Robert Schuster.

Jak se projevoval před rokem 1989 život na druhé straně „železné opony“? Dařilo se lidem v emigraci jejich zapojení do pro-

Foto Pavel Štecha

Zdroje

- WOHLFORTH, William C.: The Stability of a Unipolar World, International Security, Vol.24, No. 1 (Summer 1999)
- WALT, Stephen M.: Two Cheers for Clinton's Foreign Policy, Foreign Affairs, Vol.79, Issue 2 (Mar/Apr 2000)
- Charles Krauthammer. KRAUTHAMMER, Charles: A World Imagined, The New Republic, March 15, 1999
- RICE, Condoleezza: Promoting the National Interest, Foreign Affairs, Vol.79, No. 1
- THE ECONOMIST: On His High Horse, Vol.365, Issue 8298 (Nov 9, 2001)
- DAALDER, Ivo H. a LINDSAY, James M.: America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy, Hoboken (John Wiley & Sons, 2005)
- HALPER, Steven and CLARKE, Jonathan: America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order, Cambridge University Press (Cambridge, 2004)
- National Security Strategy of the United States of America (September 2002) je dostupný na www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf

středí hostitelské země, případně, na čem to záviselo?

Doopravdy zblízka jsem poznal emigraci v Německu a tam se velké většině lidí dařilo velmi dobře, chovali se pragmaticky a pokračovali ve své profesi. V šedesátých a sedmdesátých letech byla konjunktura a každá kvalifikovaná síla byla zapotřebí. Navíc v Německu platil kult práce, ještě tam existovala „Leistungsgesellschaft“ (*společnost preferující výkon* – pozn. red.) a ne „Erlebnisgesellschaft“ (*společnost preferující zážitky* – pozn. red.), což každému pomohlo brzy překlenout asimilační počáteční problémy.

Skutečně vyhraněná politická emigrace, která by se dala definovat tím, že v emigraci viděla úkol nasměrovaný domů, který se za mimořádných okolností, když doma vládne nenormalita, musí vykonávat ze zahraničí, představovala nepatrnou menšinu a měla to samozřejmě těžší.

Byli lidé z prostředí emigrace z komunistických zemí pod kontrolou místních bezpečnostních orgánů?

Řekl bych, že ne, spíš tomu bylo v Německu naopak: bývalí komunisté se napojili velice rychle na místní socialisty a považovali se i v emigraci za elitu stejně, jako tom ubýlo v koncentračních táborech, jak popisoval třeba Ferdinand Peroutka. Bundesnachrichtendienst – BND (německá rozvědka) sledoval později jen některé Čechy a Slováky, kteří často jezdili v osmdesátých letech domů, a to jak soukromě, tak pracovně. Nejvíce se ale zajímal o pracovníky ambasády, mezi kterými byla řada důstojníků rozvědky, a jejich pohyb bedlivě monitoroval. Pracovníci BND rovněž v osmdesátých letech znali šifru, pomocí které dostávala naše rezidentura příkazy z Prahy, takže na to mohli účinně reagovat. Sám jsem to zažil: Když jsme se v roce 1985 či počátkem roku 1986 začali poprvé otevřeně po telefonu bavit s Václavem Havlem o Dálkovém výsledku (telefon byl odposloucháván), rukopis už byl v té době bezpečně v Německu, dostala naše rozvědka rozkaz zjistit, o co jde, a podat zprávu o mně. Důstojníci BND mě o tom neprodleně informovali.

Před rokem 1989 jste žil v Německu, kde byla 80. léta poznamenána debatou o rozmístění amerických raket Pershing – byla proti tomu jenom levice? Projevuje se tato někdejší atmosféra v nějaké formě i dnes? Mělo to z hlediska vlivu na další generaci třeba stejnou sílu jako demonstrace proti „zavedeným pořádkům“ z konce 60. let?

Skutečný komparativní pohled nemožno poskytnout, protože jsem tam žil jen dvanáct let od léta 1978 do konce roku 1989, šedesátá léta jsem tam nezažil, znám je jen z knížek, ale na jeden zásadní rozdíl bych rád upozornil: O umístění raket Pershing II. rozhodl proti vůli hodně lidí sociálnědemokratický kancléř Helmut Schmidt a přes zmiňované velké protesty, které jsem v roce 1983 zažil, protože jsem žil v Bonnu, je právě tento jeho krok považován dodnes, kdy oslavil devadesáté narozeniny, za ten nejdůležitější. Levice se tam chovala tenkrát velice státotvorně, a tím si získala velký respekt převážně u leadershipu.

V roce 2009 je sociální demokracie v Německu v hluboké krizi, prohrála silně v zářijových volbách, získala jen 23 procent, což je její nejhorší poválečný výsledek, a od roku 1998 ztratila víc než deset milionů voličů a dalo jí hlas jen deset milionů voličů. Za Helmuta Schmidta v roce 1976 měla strana SPD nejvíce členů, více než milion, dnes jich má 513 tisíc. Tehdy taky za ní stály takové osobnosti jako Heinrich Böll či Günter Grass. V Německu se vede proto diskuse o tom, jestli výsledek voleb, kde ztratily obě velké strany, neznamená již konec masových stran. O tom pojednává i kniha Paula Nolteho ze Svobodné univerzity v Berlíně z roku 2006 s názvem *Riskante Moderne*. V textu autor konstatuje, že se v poslední době evidentně mění vztah mezi státem a občanem v důsledku ztráty důvěry politických stran a politiků: politika se privatizuje, jako se to stalo po třicetileté válce s náboženstvím, a to podle autora povede k dalekosáhlým změnám. Jedna z možností, o které profesor Nolte hovoří, je, že bude existovat celá řada malých uskupení (spíše tedy občanských sdružení než politických stran), která se

ad hoc budou sdružovat jen k řešení konkrétních problémů, které tato uskupení budou trápit.

Paradoxní je, že právě na podzim roku 2009 nová kancléřka Angela Merkelová z CDU hovoří o tom, že by se asi dvacet raket Pershing II. s atomovými hlavicemi mělo z Německa stáhnout. I tato skutečnost je příznakem velkých změn či krize současného typu demokracie.

Kdy (v jaké situaci) jste se rozhodl Vy osobně k návratu do Československa?

Já jsem se k návratu rozhodl vlastně ještě před emigrací, kdy jsem si exil definoval tak, jak jsem uvedl v úvodu. A proto mě listopad 1989 nepostavil před nový či nečekaný problém. Poprvé jsem přijel do Čech začátkem prosince jako reportér televizní stanice Rias a od začátku dubna jsem tu již řádně pracoval.

Co za posledních dvacet let bylo pro Vás osobně definitivním potvrzením toho, že bloková konfrontace definitivně skončila? Bylo to první rozšíření NATO o Česko, Maďarsko a Polsko nebo něco jiného – třeba vstup do EU, zavedení Schengenu?

Začalo to 9. listopadem 1989, kdy padla berlínská zeď, pokračovalo to 3. říjnem 1990, kdy došlo ke sjednocení Německa a končí to zavedením Schengenu, tedy otevřením hranic a přijetím Lisabonské smlouvy. Ale k duchovnímu sjednocení, tedy otevření našich duší ještě zdaleka nedošlo: se Západem naše duše nejsou stále „konvertibilní“, to bude práce pro několik generací.

Problém je, že máme za světem v mnoha ohledech velké zpoždění: ve Velké Británii byla cenzura zrušena v roce 1695, u nás poprvé v roce 1989, nepočítáme-li pár měsíců v roce 1848 a 1968. Materiální pojetí práva, které stojí na hodnotách a které pracuje s přesvědčením, že většina se často mylí, se prosadilo ve Spojených státech v roce 1803 při tzv. sporu Marbury versus Madison, kdy Nejvyšší soud (jako Ústavní soud u nás) zrušil jmenování tzv. půlnočních soudců prezidentem Adamsem. Tímto aktem se začala ve Spojených státech budovat váha třetí moci: soudnictví, které bylo od tohoto okamžiku postaveno na hodnotách, a ne na paragrafech. V kontinentální Evropě se toto

pojetí práva začalo uplatňovat až od Norimberského procesu: Němci, kteří stáli před mezinárodním tribunálem, se nemohli dál hájit tím, že jednali podle práva, protože právo bylo nelidské. Advokátský a pozitivistický způsob výkladu práva, který u nás platí dodnes, to prohrál. Vzhledem k tomu, že jsme žili za železnou oponou a pozitivistický výklad práva komunistům vyhovoval, tuto změnu jsme nezaregistrovali. Nyní, po několika posledních nálezech Ústavního soudu, který obhájil postavení předsedkyně Nejvyššího soudu Ivy Brožové a nedovolil nezákonné volby, které se hodily politikům, ale nerespektovaly ústavu, se nacházíme přibližně ve stejné etapě, kde

byly Spojené státy v roce 1803. A občanská společnost, která se v Evropě buduje od roku 1789, u nás dodnes rovněž neexistuje. Například přístup všech občanů ke všem dokumentům byl ve Švédsku uzákoněn již v roce 1776 a na rozdíl od nás, kde byl uzákoněn až v roce 1999, se tam dodržuje. A tak bychom mohli pokračovat.

Na Západě byla před rokem 1989 velmi populární tzv. kremologie. Jak moc to podle Vás určovalo pohled na východní blok u lidí, kteří neměli nikdy osobní zkušenost s komunismem, protože v něm nežili?

Kremologie byla spíš vědecká disciplína, která – podle mě – na veřejný prostor měla pramalý vliv, protože pracovala se znalostí mnoha detailů, kterým normální člověk vůbec nerozuměl (třeba zkoumala, kdo vedle koho stojí na slavnostech na mauzoleu) a neuměl si je dát do nějakých souvislostí. Veřejné mínění bylo ovlivněno spíše běžnými klišé, která někdy představovala pro nás až nepochopitelná zjednodušení. Ještě v osmdesátých letech se člověk mohl

ledaskde v Evropě setkat s tím, že si tam lidé, i docela vzdělaní, mysleli, že v tzv. socialistických zemích je zakázán soukromý majetek, že tam neexistují soukromá auta atd. Ale také naopak, tam kde žili lidé v nějakém třeba lokálním ohrožení, jako třeba tyrolští Němci v Itálii, ti byli o našich poměrech někdy

V naší civilizaci převládalo přesvědčení, že předpokladem k fungujícímu tržnímu hospodářství je demokratický pluralitní systém. Dnes nám Čína a jiné země v Asii ukazují, že to není pravda, a naopak se dokonce zdá, že autoritativní systémy v jistém smyslu jsou pro tržní hospodářství výhodnější, protože jsou pružnější.

informováni velice přesně. Totéž platilo třeba o Finech.

Pád železné opony vedl také k znovuoobjevení pojmu střední Evropa. Podařilo se ho u nás vzkřísit?

To bylo nejspíš složitější: Tento pojem oživil mnohem dříve, a sice již tuším v roce 1983, Milan Kundera světově proslulým esejem *Únos střední Evropy*. Západ do té doby tento pojem neznal či zapomněl a rozděloval Evropu na východní a západní. V podvědomí tak činí dodnes. Pojem střední Evropa je z korektních důvodů používán jen v dialogích s námi. O něčem již vypovídá i termín „Osterweiterung“ (*východní rozšíření* – pozn. red.). Ptám se, proč se nepoužil raději termín „Westverlängerung“ (*prodloužení západu* – pozn. red.)?

Na začátku 90. let se hodně psalo o tzv. „mírové dividendě“ spojené se snižováním početních stavů armád, a naopak investováním ušetřených prostředků do jiných oblastí. Jak s ní světové mocnosti naložily?

Zjednodušeně se dá říci, že Spojené státy na mírovou dividendu zapoměly velmi brzy, Rusko až za Putina, Evropa kontinentální dividendu akceptovala, ale to ji zřejmě oslabilo. A my se v této otázce chováme zcela nezodpovědně a nepřesvědčili jsme občany o tom, že hodnoty Evropy je třeba bránit

i v Afghánistánu, Íránu, Pákistánu, ale i Izraeli atd.

Neměli z dnešního pohledu pravdu ti, kteří varovali před přílišnou redukcí armád? Nejsou teď armády o něco méně schopné čelit novým bezpečnostním výzvám dneška (terorismus)?

Asi ano a hlavně terorismus představuje zcela zásadní změnu vojenského myšlení, vytváření nadnárodní armády a zdá se, že toho ještě nejsme schopní, protože právě armáda byla jedním ze základních symbolů suverenity zemí. Stará Evropa na sdílené suverenitě pracuje padesát let a my jsme základní suverenitu získali teprve před dvaceti lety, proto s „pooled sovereignty“ máme tak velké problémy a i prezident hovoří o tom, že armáda se má budovat tak, aby chránila naše národní území.

V 90. letech se zdálo, že nastává na celém světě období demokracie. Dnes je pohled střízlivější a mnozí se začínají smířovat s tím, že v některých částech světa

zkrátka nebude demokracie, jak ji chápeme my, nikdy skutečitel-ná. Byli jsme všichni příliš idealističtí?

Nejspíš ano: V naší civilizaci převládalo přesvědčení, že předpokladem k fungujícímu tržnímu hospodářství je demokratický pluralitní systém. Dnes nám Čína a jiné země v Asii ukazují, že to není pravda, a naopak se dokonce zdá, že autoritativní systémy v jistém smyslu jsou pro tržní hospodářství výhodnější, protože jsou pružnější. Demokracie a hledání kompromisu rozhodovací procesy v globální vesnici zdržuje: v globální společnosti panuje velká konkurence naprosto nekompatibilních společností, v nichž se na jedné straně pracuje na hodinu za dvacet centů a na druhém okraji za 60 eur na hodinu, a na rychlých rozhodnutích se dá bohat-nout.

Jak se dá vysvětlit skutečnost, že mnohé ze zemí střední a východní Evropy, které patřily po roce 1989 k nejvyspělejší a nejnadějnější, pokud jde o jejich další vývoj, se nyní topí v ekono-mických nebo vnitropolitických prob-lémech – mám na mysli Maďarsko, Pobaltí, ale i Česko?

Podívejme se na čísla, která nelžou: Stavba dálnic je u nás minimálně o třetinu dražší než ve staré Evropě, naše předsednictví v Evropské radě bylo dvakrát dražší než předsednictví ostat-ních zemí s rozvinutějšími ekonomikami a jak se s největší pravděpodobností ukazuje na Právnické fakultě v Plzni, uni-verzitní diplomy se daly kupovat. Z toho se dá usuzovat na to, že tu silně bují korupce a klientelismus: Politika se někdy od dob opoziční smlouvy v roce 1998 proměnila v politický byznys: přestala fungo-vat politická opozice, tedy kon-trolní funkce opozičních stran, která vládnoucí stranu či koalici hlídá a drží v rozumném rám-ci chování. Veřejný prostor byl zprivatizován a politické pro-cesy degradovaly na politický obchod: tendry i politické posty si lze koupit. Investujete-li ale do něčeho své peníze či peníze svého podniku, tak je pak musíte zase nějak dostat zpět a připočtete si je ke skutečné hodnotě získané zakázky. Tento systém vede k tomu, že žijeme nad poměry, snadno se tu vy-dělávají velké peníze a čím dál hůř je placená normální práce a naše výkonnost je v některých oborech v porovnání s Německem dokonce ještě dnes poloviční, a to nehovoříme vůbec o kvalitě.

K tomu je ale třeba ještě připočíst to, co se stalo v roce 1997, kdy došlo ke zhroucení umělého obrazu, který vytvořili politici o Česku jako o ekonomickém zázraku či ekonomick-

ém tygru, což vedlo, jak dokazují analytici třeba CVVM, k de-spektu v nahlížení na politiku a lidé rezignovali na svou vlast-ní schopnost ovlivňovat věci veřejné. A jelikož jsme se takhle zachovali již mnohokrát v roce 1938, 1948 a 1968, je pravděpodobné, že bychom se takhle zachovali i při každé další krizi. Politici nemají zájem na změně našeho chování, protože jim to zjednodušuje život, a jen to nestoudně využí-vají jak k uzurpování větší moci, tak k osobnímu obohacov-ání. To se nezmění, pokud tu nebude fungovat občanská společnost a zcela nezávislá justice.

Záběry přestřihávání hraničních drátů, bourání berlínské zdi atd. jsou považovány za symboly konce bipolárního světa, studené války. Ovšem podíváme-li se na dějiny, vidíme, že něco jako „zdi“, „hraniční opevnění“ apod. vždycky existovalo. I v současném světě vznikají ojediněle hraniční zdi, ploty (Kalifornie, Palestina, Afghánis-tán a další) – argumenty jejich obhájců se neliší příliš od toho, co jsme slyšeli před rokem 1989. Není proto představa o možnosti světa bez těchto bari-ér iluzorní?

Iluzorní je, protože ty hlubší a pod-statnější bariéry jsou kulturní a nábožen-ské a z nich vyplývají nejspíš ty nejpod-statnější konflikty současnosti hlavně s islámem, a tedy tady někde je třeba hle-dat kořeny i terorismu. Pokud se v těch-to zemích stát neodddělí od náboženství, pokud se „neodkouslí“, jak říkal Dušan Třeštík, nebude možné s nimi vyjednávat v našem kulturním kódu. Arabská kul-tura je příliš spirituální, určená koránem a šariou, což vytvořilo systém neměn-ného práva. Odborníci tvrdí, že kvůli to-mu tam neexistuje rozdíl mezi soukromým a veřejným, mezi politikou a ekonomikou. Toto dělení v Evropě skončilo již ve středověku. Slovo svobo-da se v arabštině překládá jako spravedl-nost a slušnost. V Evropě je naopak svo-boda něco, co se rodí v jednotlivci v roz-poru s okolním světem atd.

Karel Hvížďala (1941) je novinář a spisovatel. V letech 1966–70 působil v Mladém světě, 1971–77 v nakladatelství Albatros. V letech 1978–89 žil v exilu v Německu, kde jako novinář mimo jiné spolupracoval s rozhlasovými stanicemi Rádio Svobodná Evropa, BBC nebo Deutsche Welle. Po návratu do Československa byl do roku 1992 šéfreportérem a předsedou představenstva vydavatele Mladé fronty Dnes. V roce 1993 spoluzakládal časopis Týden a do roku 1998 ho vedl jako šéfredaktor. Je autorem více než dvaceti knih rozhovorů, pěti próz, řady rozhlasových her, dvou knih o médiích.

Nábožensko-zvykové pozadí terorismu v Pákistánu

Jaroslav Olša

„...sotva přeješ jedny hory, už jsou tady jiné!“

F. L. Čelakovský

Nemyslím, že by český klasik tuto část Asie navštívil. Přesto přesně popsal Afghánistán a téměř celý Pákistán. Mezi rozeklanými horami a nehostinnými pohořími leží neuvěřitelně úrodná údolí hned vedle pouští, proti nimž je Sahara růžovým sadem.

Příhraniční oblast Pákistánu a Afghánistánu a její obyvatelé, o nichž budeme hovořit především, jsou přes tyto přírodní překážky v jedné rovině zcela homogenní. Je to jejich víra, lpění na tradicích, odmítání jakékoli vrchnosti, nepřátelství vůči všemu cizímu, osobní integrita, vytrvalost, statečnost a bojovnost. Hory své obyvatele v jistém smyslu sjednocují, drsné prostředí utváří jejich charaktery podle jednoho vzorce, nemluvě už o způsobu života; velkým vojenským operacím jsou samozřejmě tyto rysy prostředí a vlastnosti jeho obyvatel největší překážkou. To ovšem neplatí pro místní rodinné klany, vísky, etnika, jim nepřekáží úspěšně je používat jak vzájemně proti sobě, tak vůči přichozím zvenčí. Tady žijí lidé, jejichž zvyky a názory se přerodily v krvavý terorismus.

Cílem tohoto článku je zamyslet se nad tím, kde a jak se vytvořily podmínky pro vznik dnešního islámského terorismu. Při hledání jeho kořenů v Pákistánu a Afghánistánu, ať se projevuje jako nenávisť mezi pákistánskými sunnity a šíity, jako násilí v provedení afghánského a pákistánského Tálibánu, válka mudžahidů i globální terorismus al-Káidy, nacházíme jednoho společného jmenovatele. Ve smyslu zeměpisném to je oblast u afghánsko-pákistánské hranice. Náboženské, psychologické a zvykové kořeny nacházíme u Paštúnů.

Paštúni čili Pattani jsou velkým etnikem, obývajícím jednu z nejméně

dostupných horských oblastí. Historicky vzato, od prvních zmínek o příchodu islámu do oblasti se navzdory válkám s Mongoly, Paňdžábcí, Brity a dalšími silami zvenčí až dodnes nikdy nikomu nepodařilo jejich terény dobýt, tím méně pak toto bojovné etnikum pokořit. Jeho jméno prý pochází z éry proroka Mohameda. Paštúni se považují za potomky jednoho stoupence Mohamedova, kterého prorok nazýval „P'thun“. Tento prorokův přítel svým rodákům tedy přivezl islám i jméno pro svůj kmen přímo od zdroje. Pravděpodobnější je verze tvrdící, že jméno etnika pochází od slova „pakhtun“, které obsahově su-

marizuje vlastnosti jako loajálnost, pohostinnost, odvaha a (specifická) čest.

Pákistánská Severozápadní pohraniční provincie (*North-Western Frontier Province, NWFP*) má s ohledem na svůj specifický charakter od samého začátku výsady, jaké ani Britové, ani pozdější vlády nezávislých států nebyli v stavu – a ani nechtěli – ohrožit, a naopak je často rozšiřovali. Pákistán v této politice pokračuje. Proč? Protože toto kmenové území je v mnoha směrech bližší Afghánistánu a zásadně se liší po všech stránkách od zbytku Pákistánu, který je přece jen rozvinutým, organizovaným moderním státním útvarem. NWFP patří mezi nejmenší ze všech pákistánských provincií. Čistě kmenová území, obývaná především Paštúny, tvoří jen zhruba čtvrtinu jeho povrchu.

Paštúni, kteří jsou sunnity (s malým počtem šíitů), žijí na území po obou stranách hranice od mimořádně významného strategického bodu – Khyberského průsmyku, jímž proudí téměř veškerý provoz na ose Pákistán–Afghánistán – k dalšímu strategickému bodu v pohraničních horách, průsmyku Gomal. V této jižní části NWFP, Wazíristánu, žije nejválečnější část paštúnské populace.

Na území tohoto etnika existovaly nejen současné kmenové struktury, ale do-

Snímek zachycuje skupinu Paštúnů odvázejících mrtvá těla oběti bombového útoku v pákistánské Severozápadní pohraniční provincii.

Stringer Pakistan, Globe Media/Reuters

konce i významné státní útvary (viz například říše Gháznovců z přelomu 1. a 2. tisíciletí). Dnes se tady život řídí zásadami, které jsou z našeho pohledu totálním anachronismem: svou hierarchii hodnot zcela odporují filosofii, již přijal euroatlantický prostor, a díky jak objektivním obtížným životním podmínkám, tak urputnosti, s níž udržují a realizují své starodávne zvyky, mají schopnost žít bez závislosti na komkoliv a čemkoliv kromě tzv. *paštúnwálí*. Ve lpění na dogmatech jako by tkvěl celý problém protikladů mezi islámskou celosvětovou *ummou* a muslimským světem.

U Paštúnů se jedná o směsici předislámských kmenových principů a učení koránu; někdy – absurdně – islámské a tradiční zásady jsou v protikladu, v konfliktních situacích často převažuje zvykovost. Korán například zakazuje zabití jednoho muslima druhým, avšak princip krevní

msty v paštúnwálí nevylučuje muslimské oběti.

Paštúnwálí: konflikt se současným světem, ospravedlňování násilí

V paštúnwálí čili v „paštúnské cestě, paštúnském způsobu (životu)“ existují tyto podstatné, nenarušitelné zásady:

- rozhodnutí *džirgy* čili kmenového sněmu náčelníků a stařešinů nelze zpychybnit; může odsoudit k smrti, vyloučit z kmenové společnosti atd.
- kdo je někým skutečně nebo podle jeho názoru uražen nebo je na něm, na jeho rodině nebo kmenu spáchána jakákoli (i nechtěná) nespravedlnost, musí povinně vykonat akt pomsty (což vyvolává nekonečnou spirálu vendety)
- každý je povinen bránit čest své rodiny, své ženy, svého klanu atd.; nejcitlivější jsou vztahy mužsko-ženské (např. v při-

padě ženy může být smrtelnou urážkou být jediný pohled cizího muže; po provinění následuje trest, jímž podle typu urážky může být zabití, ukamenování, skupinové znásilnění a další těžko představitelné následky)

- pohostinnost je povinností, a to nejen vůči „svým“, ale – za jistých okolností – i vůči cizincům; znamená rovněž poskytování azylu uprchlým vězňům, zločincům apod.
- Paštún vždy dodržuje daný slib se všemi možnými důsledky.

Interpretace povinností, vynikajících z jednotlivých příkázání koránu, je ovlivněna zásadami paštúnwálí. Navzdory mravnosti, hlášané koránem, v oblasti je a vždy bylo každodenní praxí unášení osob pro výkupné, loupežné vraždy a další čistě kriminální aktivity, pro které se jen těžko v koránu, a dokonce i v paštúnwálí hledá ospravedlnění.

Následující příklady charakterizují jak paštúnskou, tak celonárodní mentalitu, která ovlivňuje rovněž filosofii a praxi pákistánské státní moci.

- Před koncem sovětské invaze do Afghánistánu obklíčila paštúnská milice jistý evropský zastupitelský úřad. Před útokem zachránila velvyslanectví a jeho pracovníky žena jednoho z diplomatů – odbornice na paštštinu, která „jako žena a jako cizinec-přítel“ požádala Paštúny o ochranu a pohostinství. To fungovalo beze zbytku, mise byla zachráněna.
- Když eskalovaly teroristické útoky v Karáči, český generální konzulát dostal policejní ochranu, a později pro zvýšení bezpečnosti při zdi úřadu rozbyla svůj tábor jednotka paštských vládních vojáků. „Když bude v této chvíli třeba, položí za vás život. Takový mají rozkaz. Ale kdybyste se sebemeně dotkli jejich cti, bez milosti vás vyřídí,“ komentoval situaci pracovník tamního protokolu.
- Pákistánské soudy soudily sériového vraha, který (údajně z náboženských důvodů) zavraždil sto chlapců a jejich těla rozpustil v kyselině sírové. Výrok byl pro stav pákistánské justice (a myšlení) charakteristický: pověsit zločince na řetěz, po smrti tělo rozsekat na tolik kusů, kolik bylo jeho obětí, a ostatky rozpustit v kyselině. Publikace v urdštině se záležitosti věnovaly s evidentním zalíbením a uveřejňovaly ty nejdrastičtější snímky.
- Tiskem proběhla zpráva, že příslušníci jednoho z kmenů usekli hlavu člověku, protože prý porušil princip *kiblatu* tím, že spal nohama směrem k Mekce.

Politické a vojenské chyby v minulosti i přítomnosti jen posílily agresivní tendence v NWFP. Necitlivé dělení etnických území mezi dva státy i následující chyby v řízení a spravování zprvu Angličany a později Pákistánci se nevyplatilo. Angličané sice komunikaci s Paštúny nepodceňovali, a velitel tamní posádky dokonce paštštinu ovládal, ale to byli kolonizátoři, cizinci, a co je cizí, je nepřátelské. Po vytvoření Pákistánu nechala nová vláda v oblasti jen malou posádku, obsadila strategická místa paštskými vojáky, ale velení svěřila ne-muslimovi z Paňdžábu, který na

víc místní jazyk neovládal. Jinak ale měla vláda záměr udržovat na hranici klid pomocí jednotek, skládajících se výlučně z Paštúnů, a to se jí zpočátku dařilo. Tím řešila i některé problémy nové armády, která vznikla po rozdělení Indie a která by stejně nebyla schopna situaci na afghánské hranici zvládnout. Navíc vojsko bylo potřebné na hranicích s Indií, neboť Pákistán se obával agrese z té strany. Jenže ani toto vstřícné gesto nepomohlo, aby se Paštúni podřídili zákonům nového státu.

Úctu vůči rozvinutější společnosti, kterou reprezentovali jak kolonizátoři, tak později pákistánská vláda, Paštúni nikdy neměli; jejich totální ignorování významu vzdělání (kromě toho, které poskytují madrasy), je paradoxně chrání před „ideologickou diverzí“ hlavně ze Západu, ale odsuzuje je k tomu, zůstat sui generis skanzenem. Tady dochází ke střetu s učním koránem, kde hned po jménu Alláha je nejčastěji citováno vzdělání. (Jediné, co ochotně zvenčí přijímají, jsou moderní zbraně.) Jsou skanzenem nebezpečným, protože paštúnwálí a pocit sounáležitosti s islámskými bratry z nich činí ložisko terorismu. Už za britské nadvlády paštsí bojovníci válčili proti Indům až v Kašmíru. Madrasy čili náboženské školy na tuto tradici muslimské sounáležitosti a chápání džihádu jen jako vojenských akcí navazují a rozvíjejí ji. Tím už léta vychovávají specifickým práním mozků mladých analfabetů, většinou pocházejících z nejhudších rodin, vhodné adepty pro Tálibán a al-Káidu.

Tálibán

Slovo Tálibán, „studenti“, pochází z paštštiny. Jak už signalizuje etymologie, Tálibán má svou kolébkou u Paštúnů. Ti tvoří téměř padesát procent celé afghánské populace, takže nebezpečí talibanizace stále existuje. Také tisíc kilometrů dlouhá západní hranice Pákistánu, kterou ani při nejlepší vůli a největších nákladech není možné uhlídat a na

jejíž větší části nekontrolovaně přecházejí Paštúni z jedné země do druhé, je jak z hlediska vojenského, tak ideologického volným prostorem, v němž stále existují výcvikové tábory (budoucích) teroristů, vojenské základny a sklady, islámské soudy, aplikující šariu. Paštúni, i ti, kteří osobně nestáli u kolébky Tálibánu, jej s nadšením přijímali, protože zpočátku soudili, že striktní dodržování tradičního právního řádu, které Tálibán hlásal, jim pomůže zbavit se nadvlády místních i příchozích utlačovatelů. Nespoutaná volnost a totální nezávislost u nich patří k elementárním životním potřebám. Druhým důvodem byla shodnost paštúnských zásad se surovou islámskou etikou, kterou tálibové násilím uplatňovali. Tálibán je také díky paštúnským zvyklostem zásadně proti jakékoli modernizaci společnosti, proti školství, osvětě, sportu, zábavě atd., a tím naplňuje všechny tradiční kánony paštúnské společnosti.

Už po staletí se tvrdí, že porazit nepřítele v Afghánistánu (ať se o to snažili Britové, Rusové či Američané a proti nim stáli Afghánci, Tálibán či Paštúni) je nemožné pouze vojenskými prostředky. Historie to potvrzuje.

Tálibán vznikl po afghánské straně hranice a brzy se rozšířil i do Pákistánu. Protože byl, stejně jako mudžahidí v období sovětské agrese, nej-

pravděpodobněji podporován Spojenými státy i Pákistánem, možnost využít rozporů mezi afghánskými a pákistánskými Paštúny za účelem jejich oslabení byla v té době bezpředmětná. (Existoval názor, že Paštúni v Pákistánu se v nejširším slova smyslu mají mnohem lépe než jejich bratři po druhé straně hranice, což by v té době mohlo způsobit ne-li rozkol, tedy alespoň zabránit jejich splynutí.)

Zajímavý byl jistý rozdíl mezi Tálibánem a al-Káidou, i když jejich kooperace a koordinace nepodléhá pochybnostem. Lze je pochopit částečně rozdílnými cíli. Zatímco převážně paštúnský Tálibán (pomineme-li jeho bojovníky v dalekém Kašmíru) neměl „imperialistické“ tendence a jeho ideou bylo zavedení surového islámského práva v obou zemích, al-Káida je vedena především nenávistí k Západu, a jmenovitě vůči

Spojeným státům, které v jejich očích reprezentují zkaženost celého světa *kafirů*. Názor některých pákistánských novinářů je, že militantní islám nenávidí Západ nikoli kvůli tomu, co dělá, ale kvůli tomu, co je.

Od paštúnwálí k současnosti

Hledat kořeny islámského extremismu a následného terorismu, který se realizoval mj. formou Tálibánu, al-Káidy, mudžahidů a celé řady teroristických skupin, je obtížné, ale jak se ukazuje, ne nemožné. Vždy nakonec narážíme na přednáboženské a náboženské extremismy, dogmata, tabu

Zdroje

- Bokhari, Farhan: „Pakistan Warns US About Afghan Campaign Impact“. *Jane's Defence Weekly*, 2009, July 29
- „Exit Strategy of Al Qaeda“. *International Herald Tribune*, 2009, June 13
- Kissinger, Henry A.: „Afghanistan's Cruel Options“. *International Herald Tribune*, 2009, June 13
- Marsden, Peter: „Taliban“. Karachi, Oxford University Press, 1999
- Olša, Jaroslav: „Islámský terorismus v Pákistánu“. *Mezinárodní politika*, 2003, č. 12
- Rashid, Ahmed: „Pakistan Focuses on Islamic Extremism“. *Los Angeles Times*, 2009, August 2
- „Tribal Militia Attacks Taliban Hide-Outs“. *The New York Times*, 2009, June
- Ziemke, Kurt: „Tajemný Afgánistán“. Praha, Orbis, 1941

atd., která jako by se v některých zapadlejších částech světa stala, nadneseně řečeno, genetickou informací, přenášenou z generace na generaci. Z nich pak vyrůstal odpor proti jiným náboženstvím, proti kolonialismu i proti vládě, proti neznabohům a jinověrcům (souhrnně: *kafirům*, *nevěřícím*). Válka s takto psychologicky vybaveným nepřítelem je podle některých strategií možná pouze metodou „nejširěji chápané a dlouhodobě realizované ideologické diverze“ a propagandové protiofenzivy, používající mj. západních lákadel západního životního stylu, ale tím současně ničící nejen vše špatné, ale i to dobré, co z přednáboženských i náboženských věrouk snad přežilo. V současné době tam, kde už došlo k setkání s vnějším světem, začínají na chování příslušníků kmenových komunit negativně působit sociální vlivy, jako je bída, podvědomé srovnávání vlastních životních podmínek a západního způsobu života, rozpor mezi náboženským a sekulárním. Druhým názorem je situaci jednorázově vyřešit totální válkou, která by ovšem vyhlazovacími metodami boje zcela popřela humanitu a zničila výsledky dlouhé cesty národů euroatlantického prostoru k demokracii s jejím vrcholným respektem ke každé lidské bytosti se vším všudy.

Slova Tálibán a mudžahedín mají stejný význam. Obě hnutí a jejich struktury se však od sebe liší, protože mudžahidí, mezi nimiž jsou už nejen agresivní horalé, prostí analfabeti z chudých rodin a fanatičtí absolventi madras, se snaží stvořit a násilím prosadit konkrétní politickou ideologii. Tálibán naopak zjednodušeně řečeno usiluje o návrat ke statu quo před obdobím, v němž afgánští intelektuálové usilovali v 50. a 60. letech minulého století o rozsáhlé reformy a modernizaci země, čili z našeho hlediska k zaostalosti.

Ambivalentní postoj vůči zahraničním spojovníkům z jiných islámských zemí je vlastní oběma hnutím; tam, kde mají převahu Paštúni se svým izolacionismem, je nechuť k nim výraznější. Podíl dobrovolníků a žoldnéřů zvenčí na bojových a teroristických akcích je však výrazný, a proto vítaný.

Už po staletí se tvrdí, že porazit nepřítele v Afgánistánu (ať se o to snažili Britové, Rusové či Američané a proti nim

stáli Afgáneci, Tálibán či Paštúni) je nemožné pouze vojenskými prostředky. Historie to potvrzuje. I v současnosti, kdy vidíme vítězná tažení typu vcelku úspěšné invaze pákistánské armády v oblasti Swátu, je vidět, že ani vítězství v bitvě nemusí znamenat vyhranou válku. Z údolí Swátu utíkají statisíce civilistů, a armáda, která je nejen nedůsledná v realizaci strategických cílů, ale navíc často velmi liberální vůči Tálibánu, umožňuje teroristům návrat do vyklizeného prostoru.

Často se hovoří o tom, že islámští bojovníci používají civilisty jako živé štíty. Bývá to záměrný čin, zvláště tam, kde bojují dobrovolníci zvenčí; u Paštúnů (ale můžeme to pozorovat i jinde v muslimském světě) je rodina či klan nukleusem, který drží při sobě silou nenarušitelné tradice a má jedinou pozemskou autoritu – muže/otce-bojovníka. Tato sociální skupina bývá spolu v dobrém i ve zlém, a tím často znemožňuje vojenské útoky proti teroristům.

Probíhající armádní ofenziva v paštúnském Waziristánu souběžně s velkým tažením spojenců v Afgánistánu vyvolává řadu otázek a pochybností. Islámábád se obává, že silný tlak ze Západu způsobí přesun tálibů na pákistánské území, a tím znesnadní akce jeho vlastních vojsk. Očekávání, že jednou ofenzivou ze Západu a druhou na pákistánské straně se nepřítel dostane do kleští, je podle analytiků a ve smyslu výše uvedeného popisu situace v NWFP nerealistické. Nelze ovšem přehlédnout, že proti Tálibánu útočí i ozbrojené milice jiných kmenů. Armádní ofenziva v jižním Waziristánu už trvá dva měsíce (*psáno v říjnu – pozn. J.O.*) a čelí jí nepřítel v počtu asi 10–20 tisíc mužů z tvrdého jádra paštsko-tálibánského tábora. Přes to všechno se projevuje výsledek zesíleného tlaku proti Tálibánu: tajné služby pozorují odsun bojovníků, a dokonce i některých tálibánských velitelů z Pákistánu do Somálska a Jemenu. Je tedy metoda velkých vojenských akcí nejlepší cestou k vítězství? A jaké má Pákistán záměry do budoucna?

Zprv, pokud se alespoň částečně povede tažení ve Waziristánu (a lze očekávat, že to nebude jednorázová, krátkodobá akce), Islámábád se upevní v přesvědčení, že navzdory humanitárním problémům

s uprchlíky po ofenzivě v údolí Swát konečně vítězí nad Tálibánem, a chce se více angažovat v Afghánistánu. Z druhé, plánuje rozšířit spolupráci s jednotlivými místními *maliky* a čelit tak opačné tendenci v Tálibánu, kde se rozprášené skupiny znovu snaží úžeji koordinovat své aktivity.

Nejblíže budoucnost

Spojené státy čelí dilematu, co dělat dál v Afghánistánu. Jedním z návrhů je odsunout problém zvaný Tálibán na druhé místo ve vojenském slova smyslu a povýšit ho politicky na místo první (vyjednávání o možném podílu představitelů Tálibánu na vládě v Afghánistánu); to uvolní ruce všem zainteresovaným k likvidaci al-Káidy, která na rozdíl od Tálibánu je globální hrozbou, nikoli regionálním problémem. To ovšem má dva háčky: byl by to zřejmě první krok k ústupu USA z afghánských bitevních polí, a navíc se zdá, že propojení Tálibánu s al-Káidou je příliš hluboké, než aby se dalo trvale narušit pouhými diplomatickými záahami. Největším problémem však stále zůstává pozice Paštúnů – základních elementů Tálibánu i al-Káidy. I kdyby se tzv. umírněné křídlo Tálibánu (a lze se ptát, zda v takovém hnutí vůbec nějaké umírněné křídlo existuje) chtělo na vládě v Afghánistánu podílet, Paštúni na pákistánském území se svých historický ambicí logicky nevzdají.

Jinou metodou může být omezení přítomnosti spojeneckých vojsk výlučně na ochranu a obranu civilního obyvatelstva, aby bylo možné pracovat na obnově země. To by ale umožnilo tvrdému jádru Tálibánu přeskupit síly právě s využitím základů a všeobecné podpory v pákistánském pohraničí. V případě neúspěchu tažení pákistánské armády proti Paštúnům, jejichž větší část Tálibán podporuje nebo je jeho aktivní součástí, by to znamenalo zvýšené nebezpečí pro spojenecké jednotky, de facto by to ohrozilo celé afghánské tažení a mohla by být ohrožena celková stabilita v Pákistánu.

Zřejmě nejlepším strategickým řešením, z něhož by pak vycházela takti-

ka boje s Tálibánem, bude přeshraniční spolupráce a koordinace. Jedná se o sousedy Afghánistánu – především Pákistán, ale také Indii (která má vnitřní problémy s islamisty), Čínu (s interním šíitským odporem v islámských částech země vůči Pekingu), Rusko (kde je neklid mezi muslimy na jihu) a Írán (kde operuje sunnitský Tálibán). Tálibán by tak mohl přijít o výhodu dosud všudypřítomné mezinárodní netečnosti, ve skutečnosti znamenající jeho podporu. Podle Henryho Kissingera by se otevřela cesta k vytvoření silné afghánské centrální vlády. Autor varuje před dalšími spory (píše o USA a jejich ohrožení, ale lze to chápat i jako apel vůči zahraničním partnerům). Dosáhne ale tato globální strategie až do paštúnských vesnic, změní jejich mentalitu, vykoření jejich odpor vůči všemu, co reprezentuje „náš svět“?

Ani Paštúni neuniknou globalizačnímu procesu

Pokud bude paštúnwálí neomezeně fungovat jak v konkrétní, nazvěme to wazíristánské formě, tak (přeneseně) jako jakási ideologie islamismu, bude zázemí islámského terorismu těžko likvidovatelné, a zejména Pákistán bude neustále v ohrožení. Je s nositeli takové ideologie možná trvalá dohoda se vzájemnými kompromisy? Historie to prozatím nepotvrzuje.

Na straně druhé ani Paštúni ve své „skvostné izolaci“ zřejmě globalizačnímu procesu neuniknou. Jak ale bude integrace se světem probíhat, o tom se – bohužel – dnes rozhoduje především na liniích fronty v Afghánistánu, Pákistánu i jinde.

„...sotva přejdeš jedny hory, už jsou tady jiné.“ Tak vypadá současná situace po obou stranách hranice.

Jaroslav Olša je indonesista a anglista. V letech 1993–98 byl velvyslancem v Indonésii, Malajsií a Singapur. V letech 1999–2000 byl generálním konzulem v Karáči.

olsa.jaroslav@post.cz

Afghánistán je bitevním polem Indie a Pákistánu

Martin Novák

Severoatlantická aliance nevyhrává válku s Tálibánem. Sebevražedné atentáty, únosy, výbuchy nastražených náloží a přestřelky s policisty a vojáky jsou na denním pořádku jak v Afghánistánu, tak v Pákistánu. Ozbrojenci se v obou státech mají kde schovat, stále vcelku bez problémů přecházejí hranici.

Americký prezident Barack Obama poslal na jaře do Afghánistánu dalších 21 tisíc vojáků a brzy je zřejmě bude následovat dalších 45 tisíc, americké bezpilotní letouny bombardují předpokládané skryše islamistických ozbrojenců na pákistánské straně hranic. Pákistánská armáda provádí mohutné ofenzivy v oblastech, kde velké části území a některé vesnice ovládají Tálibánci a jejich sympatizanti. Tě poslední se v polovině října zúčastnilo třicet tisíc vojáků, ar-

Na jejich bedra má být v budoucnu přenesena hlavní tíha bojů s jednotkami Tálibánu: vojáci Afghánské národní armády při výcviku nedaleko Kábulu.

Ahmad Masood, Globe Media/Reuters

máda nasadila letadla, tanky i těžké dělostřelectvo.

Rivalita mezi Kábulem a Islámábádem

Přesto je to zatím všechno málo. Důvodů je víc, ale jeden je stále zřejmější. Vzájemná podezřivost a rivalita mezi vládami v Kábulu a Islámábádu. Nedůvěra a nedostatek spolupráce mezi oběma zeměmi má řadu historických příčin, a nikoli nepodstatnou úlohu zde hraje Indie.

Přestože se Pákistán po 11. září 2001 přidal k protiteroristické koalici a souhlasil se svržením Tálibánu v Afghánistánu, byl to pro pákistánský režim jen výběr menšího zla. Tehdejší prezident Parvís Mušaraf zdůvodnil rozhodnutí tím, že země by zůstala izolována, odříznuta od ekonomické pomoci Západu. A nepřátelství se Spojenými státy by oslabilo

jeho pozici vůči největšímu nepříteli – Indii.

Tálibán byl totiž výsledkem usilovné práce pákistánské armády a zpravodajské služby ISI, které vytvořily Tálibán z afghánských uprchlíků v pákistánských utečeneckých táborech. Hnutí v jeho počátcích v polovině devadesátých let poskytly finanční i vojenskou pomoc, aby se dostalo k moci. A Tálibán u moci znamenal, že Pákistán bude mít na vývoj u svého západního souseda vliv.

Snem ISI i armády – rozhodujících center moci v Islámábádu – vždy byl přátelský a spojenecký Afghánistán poskytující Pákistánu strategickou výhodu a pomoc při konfliktu s Indií. Naopak: Nepřátelská vláda v Kábulu vždy znamenala obklíčení z východu i západu. Z východu Indii, ze západu Afghánistánem.

A právě tento nejčernější scénář se podle mnoha Pákistánců nyní naplňuje. Díl-

lí totiž po pádu Tálibánu na nic nečekalo a spustilo diplomatickou ofenzivu s cílem co nejvíce si Karzáiho vládu naklonit. Otevřelo v zemi kromě velvyslanectví ještě další čtyři konzuláty včetně Kandaháru a Džalálábádu v blízkosti pákistánských hranic. Od roku 2002 už v Afghánistánu Indie investovala v přepočtu přes miliardu dolarů.

Indové postavili dálnici, přehradu, dokonce rekonstruují sídlo afghánského parlamentu. Indičtí experti pomáhají s výcvikem afghánské policie i armády. Strach z rostoucího vlivu Indie v Afghánistánu je mezi pákistánskými mocenskými elitami značný a jak Indové, tak Afghánci se domnívají, že Pákistán nechce Tálibán zcela zničit, protože mu v budoucnosti může být v souboji s regionálními rivaly užitečný.

Už dva krvavé sebevražedné atentáty byly v Kábulu namířeny proti indickému

velvyslanectví. V červenci 2008 zahynulo přes šedesát osob včetně indického vojenského atašé. Letos v říjnu sebevrah s automobilem naplněným výbušninami usmrtil sedmnáct lidí. V Kábulu i Dillí panuje přesvědčení, že zejména na organizaci prvního útoku se podílel někdo z pákistánské ISI. „Afghánistán je klenot, o který Indie a Pákistán bojují přímo i nepřímo desítky let,“ tvrdí americký reportér a znalec regionu Robert D. Kaplan v časopise *Atlantic Monthly*.

Sporná hranice na Durandově linii

Afghánské režimy ovšem v minulosti neudělaly mnoho pro to, aby obavy Pákistánců mírnily. Afghánci dodnes oficiálně neuznali takzvanou Durandovu linii, která od vzniku Pákistánu v roce 1947 oba státy rozděljuje. Hranice, již vytyčil v roce 1893 tajemník ministerstva zahraničí Britské Indie Mortimer Durand, protíná území, které z obou stran obývají paštúnské kmeny. A jelikož v Afghánistánu tvoří Paštúni nejsilnější komunitu, podle logiky mnoha Afghánců by i Paštúni ze sousední země měli patřit Afghánistánu. Navíc smlouva o hranici mezi Brity a afghánským emírem Abdurrahmánem byla podepsána na sto let, takže teoreticky v roce 1993 vypršela její platnost.

Změna hranic je sice dnes nereálná a málokdo si dovolí tvrdit, že by pákistánská Paštúni toužili po afghánském občanství, ale pro Pákistán je věc nadále velmi iritující záležitostí. Obzvláště při vzpomínce na to, že v roce 1947 byl Afghánistán jedinou zemí, která v OSN hlasovala proti členství Pákistánu.

Změna hranic je sice dnes nereálná a málokdo si dovolí tvrdit, že by pákistánská Paštúni toužili po afghánském občanství, ale pro Pákistán je věc nadále velmi iritující záležitostí. Obzvláště při vzpomínce na to, že v roce 1947 byl Afghánistán jedinou zemí, která v OSN hlasovala proti členství Pákistánu.

Za urážku pak v Islámábádu považují fakt, že Obamova administrativa používá při vypracovávání další strategie proti Tálibánu termín AfPak, kterým spojuje obě země v jednu entitu. „Jsou to dvě rozdílné země, které nemohou být takto hozeny dohromady,“ rozhovořil se pákistánský prezident Asif Ali Zardáři v nedávném rozhovoru pro *Financial Times*. Pákistánci svou zemi považují za fungující a stabilní, na rozdíl od chaosu v Afghánistánu.

Pokusy přimět politiky obou zemí ke spolupráci proti hrozbě, která je společně ohrožuje, se zatím příliš nedaří. Dlouho se jejich prezidenti Hamíd Karzái a Parváz Mušaraf i přes občasné návštěvy a schůzky obviňovali z odpovědnosti za násilí a řádění extremistů.

Podle Karzáiho dělal Pákistán málo pro zastavení proudu ozbrojenců do Afghánistánu, a navíc prý část pákistánské armády a zpravodajské služby ISI s Tálibánem spíše sympatizuje (v tomto bodě jsou afghánské stížnosti podle všeho na místě). Pákistánci zase pořád opakovali, že za teror nemohou oni, ale nestabilní vláda v Afghánistánu a fakt, že Karzái a jeho ozbrojené síly nejsou ani s mezinárodní pomocí schopni dostat pod kontrolu velkou část země.

Podle Karzáiho dělal Pákistán málo pro zastavení proudu ozbrojenců do Afghánistánu, a navíc prý část pákistánské armády a zpravodajské služby ISI s Tálibánem spíše sympatizuje (v tomto bodě jsou afghánské stížnosti podle všeho na místě). Pákistánci zase pořád opakovali, že za teror nemohou oni, ale nestabilní vláda v Afghánistánu a fakt, že Karzái a jeho ozbrojené síly nejsou ani s mezinárodní pomocí schopni dostat pod kontrolu velkou část země.

Setkání prezidentů pouze s prostředníky

Letos se Karzái a nový pákistánský lídr Zardáři sešli dvakrát, ale vždy jim v tom musel sekundovat prostředník. Nejprve jednali v dubnu v Ankaře pod patronací tureckého prezidenta Abdulaha Güla. Slíbili, že budou společně sdílet bezpečnostní a výzvědné informace, aby byl boj s extremisty v pohraničí úspěšnější. V květnu se pak společně setkali v Bílém domě s Barackem Obamou. „Hrozba se týká nás všech. Musíme se podělit o odpovědnost,“ řekl po schůzce Zardáři.

Islámábád před časem přišel s myšlenkou jakési bariéry, která by rozdělovala hranici a ztížila by všem pohyb z jedné země do druhé. Nápad si zřejmě vzal za vzor plot, kterým Izrael oddělil od sebe části Západního břehu Jordánu

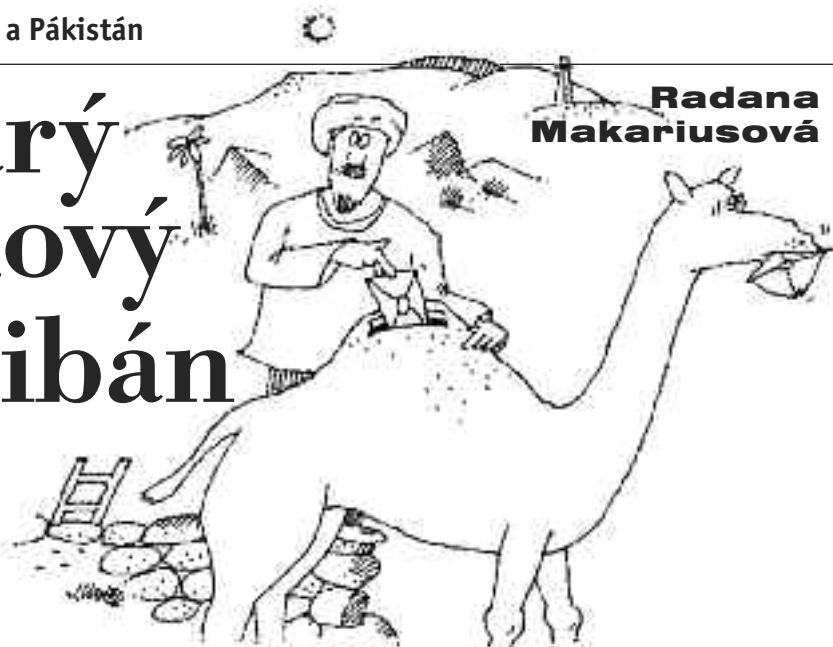

kvůli sebevražedným atentátníkům. Je otázkou, zda by myšlenka byla realizovatelná kvůli ceně (Pákistánci navíc některé úseky navrhli zaminovat) a zda kvůli délce společné hranice (2430 kilometrů) a její těžké uhlídatelnosti plot vůbec k něčemu byl. Kábul však bariéru odmítl. Protože jejím postavením by se Durandova linie stala zřejmě definitivně trvalou hranicí.

Pokud ale mocenské elity Afghánistánu a Pákistánu nezačnou spolupracovat, problém terorismu a násilí spojeného s Tálibánem nepřestane sužovat obě země. Zlepšení jejich vzájemných vztahů si ale lze stěží představit bez uvolnění ve vztazích mezi Indií a Pákistánem. Jedno souvisí s druhým. Pákistánci chtějí, aby svět bral v Afghánistánu v potaz jejich zájmy a bezpečnostní obavy. Indové vidí v Afghánistánu přirozenou příležitost pro svůj velmocenský rozmach a rozšíření svého vlivu v Asii. Seskupení amerických expertů na jižní Asii – *Pakistan Policy Working Group* – ve své nedávné zprávě konstatovalo: „Afghánistán se stal dalším bojištěm indicko-pákistánského nepřátelství.“

Martin Novák je redaktorem online deníku *Aktuálně.cz*. Jako reportér v minulosti navštívil Afghánistán, Pákistán i Indii. martin.novak@aktualne.cz

Starý a nový Tálibán

Ideologicko-strategické motivy

Působnost Tálibánu na afghánsko-pákistánském pomezí je nutné rozdělit do dvou oddělených, samostatných a klíčových období. Na období „starého“ Tálibánu, jehož existenci datujeme lety 1996–2001, a na období „nového“ Tálibánu, které můžeme začít datovat rokem 2001.

Ideologicko-strategické motivy „starého“ Tálibánu

Původní starý Tálibán vznikl jako důsledek sovětské invaze do Afghánistánu, která probíhala v letech 1979–1989 a po jejímž skončení zůstala země v naprosto zdevastovaném stavu. Afghánská infrastruktura a slabé politické instituce brzy po odchodu SSSR zkolabovaly a země se ocitla v úplném chaosu.

Původní členové Tálibánu byli, nebo se alespoň vydávali, za studenty madras, ortodoxních islámských náboženských škol, jakých bylo v osmdesátých letech 20. století v sousedním Pákistánu na 8 tisíc a v Afghánistánu jen o málo méně. Zpočátku se členové Tálibánu rekrutovali téměř výhradně z řad afghánských přesídlenců, kteří v důsledku sovětské invaze uprchli do Pákistánu, kde byli přijati do cvikovských táborů, cvičeni k boji proti nepříteli a vzdělávání v místních madrasách. Po ukončení válečného konfliktu se počátkem devadesátých let postupně začali vracet zpět z Pákistánu do Afghánistánu.

Vzhledem k tomu, že byli původně studenti, v afghánské perštíně „hledáči vědění“ (tálibáne ilm), začali si říkat Tálibán

(perské množné číslo od slova tálib – student). Náboženské školy a později Tálibán vycházely z extrémní formy islámu v souladu s prvky paštúnwálí, což jsou preislámská paštúnská pravidla chování, která upravovala vnitřní a vnější dynamiku kmenového řádu. Jedná se spíše o soubor principů než kodifikovaných zákonů. Základními prvky této domorodé tradice byly šlechtnost a čest společně se slibem absolutní věrnosti vůči své skupině.

Stoupenci Tálibánu usilovali o nastolení „pravého božího řádu na zemi“, proto se vydávali za hledače Pravdy neboli Boha (Alláha) a v jejich teoretickém náboženském pojetí můžeme nalézt i prvky saúdskoarabského wahábismu.

Tálibán vedený Mullahem Mohamedem Omarem začínal jako malá skupinka bojovníků. Nejprve si získávali reputaci ochranou místních obchodníků před bandity, kteří se oddělili z bývalých mudžahedínů (bojovníků za víru v průběhu sovětské invaze). Později se Tálibán přesunul do Kandaháru a jeho členové velmi rychle město obsadili. Kandahár byl afghánským druhým největším městem v srdci paštúnské oblasti a obsazením

Kandaháru Tálibán brzy převzal i vedoucí pozici nad celou paštúnskou komunitou. Tálibán se z původního počtu 30–100 mužů na jaře 1994 rozrostl do armády čítající až 25 000–30 000 mužů následující rok, přičemž asi třetina z nich byla složena ze studentů pákistánských náboženských seminářů (madras). Hnutí si získalo reputaci svou silnou vírou, která byla v Afghánistánu vždy ceněna, a také svou snahou bránit slabší, což na počátku devadesátých let byla v Afghánistánu velmi vzácná vlastnost. Afgánští akceptovali vedení Tálibánu z důvodu naprostého vyčerpání dlouhodobým konfliktem a z mnoha dalších důvodů namixovaných ze strachu, konečného vytváření určitého domácího řádu a zkulturnování totální společenské devastace. Tálibán se velmi brzy a rychle rozšířil napříč celým Afghánistánem, a to zejména na jihu, kde žije 40 procent afghánské paštúnské populace. Jejich vůdce Mullah Omar pevně věřil, že afghánská vnitřní i zahraniční politika by měla být řízena jeho interpretací islámu, a odmítal nalezení jakéhokoli kompromisu se svými domácími nepříteli. Prohlásil, že se Tálibán snaží o vytvoření „práva Boha na Zemi“ a v tomto duchu se chystá obětovat vše tomuto cíli. Chtěli dosáhnout tzv. „úplného očištění Afghánistánu“. Hnutí se stávalo stále silnější, čím více bylo mocnější. Později Tálibán začal okupovat i nepaštúnské komunity Tádžikistánců nebo Uzbeků, tam se už ale neprojevovali jako osvoboditelé, ale naopak jako okupanti. Dokonce v oblastech, kde byl Tálibán původně uznáván, se začali chovat brutálně a násilně a zaváděli dodržování velmi kruté formy islámu, ve které byla všem ženám odmítnuta základní lidská práva. Tálibán těžil z velmi těsných vztahů s Pákistánem, získával tak finance, zbraně a někdy i přímou vojenskou pomoc.

Pákistán a podpora Tálibánu

Pákistánská podpora Tálibánu byla vždycky velmi masivní. Pákistánští vojenští velitelé cvičili Tálibánce v jejich taktických a logistických schopnostech. V roce 1997 po obsazení Kábulu Tálibánem, věnoval Pákistán Tálibánu 30 milionů dolarů včetně zbraní, jídla, pohonných hmot a jiných potřeb. Pákistánští diplomaté dokonce

obhajovali hnutí Tálibán při OSN a na dalších mezinárodních fórech, snažili se bojovat proti nařízení sankcí i jiným formám trestu. Podpora Tálibánu byla tak obrovská, že vycházela i z hlavních politických stran, náboženských organizací, a dokonce i od běžných občanů Pákistánu. Pákistánci tvořili čtvrtinu všech tálibánských bojovníků, tedy až okolo 8000 lidí. I přes tuto velkou podporu se Tálibán poměrně úspěšně snažil, aby nebyl loutkou Pákistánu.

Tálibán a al-Káida

Jedním z významných mezníků pro „starý“ Tálibán bylo vyhoštění Usámy bin Ládina ze Súdánu v roce 1996, jenž se okamžitě přesunul do Afghánistánu, který byl v té době již pod tálibánskou kontrolou. Asimilace obou hnutí nebyla jednoduchá a úplně bezproblémová. Tálibán a al-Káida sdílely ideologii, ale zejména zpočátku se úplně neshodovaly. Tálibán vznikl zejména z bídných podmínek uprchlických táborů na afghánsko-pákistánské hranici, kde žilo nejvíce členů. Na základě takového původu Tálibán soustředil svůj džihád na své vlastní společenství, jež mělo vycházet z Deobanské školy. Politicky Tálibán využíval islám ke zdůraznění širokého spektra zejména svých vlastních výkladů a vizí. Hlavní cíl spočíval ve vytvoření „čistého“ paštúnského vesnického života spíše než ve vytvoření islámského státu, z čehož vycházel například Usáma bin Ládín a další fundamentalistické radikální skupiny. Proto trvalo několik měsíců, než se oba vůdci Mullah Omar a Usáma bin Ládín vzájemně shodli. Významnou roli jejich spolupráce původně hrály pragmatické důvody – Usáma bin Ládín pomáhal Tálibán financovat, zatímco Mullah Omar poskytl Usámovi útočiště.

Propojení obou hnutí

Vztahy mezi oběma vůdci se ještě zhoršily v srpnu 1998 před plánovanými teroristickými útoky na ambasády v Africe. Bin Ládín a Mullah Omar se nepohodli a vedení al-Káidy se obávalo, že přijdou o své výcvikové tábory v Afghánistánu. Mullah Omar také odmítl povolit jakékoli další útoky na USA a nechal zavřít jeden vý-

cvikový tábor na afghánsko-pákistánském pomezí s tím, že uvažuje i o další restriktci výcvikových táborů. Mullah Omar a vedení Tálibánu dokonce uvažovali o vydání bin Ládina do Saúdské Arábie. Mullah Omar se ani tak neobával reakce Spojených států, ale spíše reakce Pákistánu, jenž se na základě nových událostí dostával do velkého tlaku. Na základě teroristických útoků v Africe (Tanzánii a Keni v srpnu 1998) začaly Spojené státy bombardovat výcvikové tábory v Afghánistánu 20. srpna 1998 v rámci operace Nekonečný dosah (*Infinite Reach*). Tato akce měla původně zneškodnit bin Ládina a ostatní členy al-Káidy a projevit tím americkou

Tálibán a al-Káida se postupně počínaje rokem 2001 infiltrovaly na území Pákistánu z afghánské strany a usazovaly se zejména v rámci území FATA, kde místní kmeny většinou sdílejí sympatie jak s Tálibánem, tak dalšími džihádistickými ideologickými skupinami.

vůli. Hněv Tálibánu namířený proti bin Ládínovi za naplánování útoků v Africe naprosto převážily útoky USA. Ačkoli Tálibánci měli v plánu násilně ukončit aktivity bin Ládina, útoky Spojených států vše změnil. Mullah Omar se úplně poprvé za dva roky působení al-Káidy v Afghánistánu rozhodl bin Ládina podporovat a ochraňovat. V Omarových očích vyrostl Usáma jako velký Kalif, který bojuje proti nadřazenosti Západu, a tato dvě hnutí se velmi těsně propojila. Salafistické ideály hnutí al-Káida se zakořenily i v rámci hnutí Tálibán a postupně mohla al-Káida využít svého vlivu na Tálibán, jehož vedení také začalo s al-Káidou sdílet jejich entusiasmus pro džihád. Kromě al-Káidy Tálibán podpořil fungování mnoha islámských povstaleckých a radikálních revolučních skupin na svém území, které

bojovaly se sousedními vládami v Íránu, Uzbekistánu, Číně a Tádžikistánu.

Ideologicko-strategické motivy „nového“ Tálibánu

Současný „nový“ Tálibán je již fenoménem nejenom afghánským, ale zejména pákistánským. Současný „nový“ Tálibán neboli The Tehrik-e Taliba Pákistán je produktem dlouhodobých vazeb a ideologické sounáležitosti mezi pákistánskými kmenovými oblastmi – FATA (*Federally Administered Tribal Areas Pakistan*) a afghánským tálibánským územím. Zrodil se ze vzájemné sympatie mezi afghánskými Araby bojujícími proti sovětské invazi z let osmdesátých a dále byl uveden v život okolnostmi, které přineslo poválečné období společenského chaosu a devastace. Paštúnové chápou přítomnost nových nadšenců pro víru v oblasti FATA jako projev vzájemné cti, hrdinství a sounáležitosti a nabízejí azyl každému, kdo o něj požádá bez podmínek. Současní „noví“ Tálibánci jsou motivováni osobními ideologickými sympatiemi, které se zrodily v afghánsko-pákistánském pohraničí, a to zejména v uprchlických táborech. Mnoho současných tálibánských bojovníků prožilo v těchto táborech své dětství a vyrostli zde v mladé muže odhodlané bojovat za víru a svá přesvědčení, která spočívají v džihádu a v boji proti pronikání západních ideálů.

FATA

Území FATA zaujímá rozlohu zhruba 27 500 km čtverečních a žije zde okolo 3,5 milionu obyvatel. FATA je extrémně chudou oblastí s téměř nulovými možnostmi seberealizace. Vzhledem k tomu, že v této oblasti prakticky nejsou žádné pracovní příležitosti kromě zemědělství, pašování (zbraní či jídla) a obchod s opiem jsou v podstatě jedinými zdroji obživy místního strádajícího obyvatelstva. V oblasti FATA je pouze 30 procent gramotných mužů, kteří dosáhli alespoň minimální úrovně vzdělání, a u žen jsou to pouhá 3 procenta. Jeden lékař vychází na 7 670 obyvatel území FATA a pouze 43 procenta místních obyvatel má přístup k nezávadné čisté vodě.

Vznik „nového“ Tálibánu

Významným časovým úsekem pro vznik a formování „nového“ Tálibánu jsou roky 2003–2007. Hnutí v údolí Swát, v Bajauru či Waziristánu – všechna původně začínala samostatně a postupně se zformovala do extrémně organizovaných guerrilových hnutí. Formálně byl vznik „nového“ Tálibánu vyhlášen v prosinci 2007. Ale vraťme se do roku 2001, kdy byl „starý“ Tálibán de facto poražen.

Tálibán de facto nikdy v regionu neztratil podporu, a to je jeden z nejvýznamnějších faktorů jeho současné existence. Později vyšlo najevo, že ISI (*Inter-services Intelligence*) – Pákistánská zpravodajská služba s Tálibánem nepřestala udržovat těsné vazby. Tálibán, respektive jeho frakce byly nadále financovány Pákistánem i přes jeho „dočasnou“ porážku v roce 2001. Je nasnadě několik důvodů pákistánské podpory: 1. Pákistán se tímto způsobem snažil o vytvoření efektivní protisíly vůči Indii v bojích o Kašmír a 2. nový režim prezidenta Karzáiho v Afghánistánu byl v rámci kruhů pákistánské tajné služby považován za protipákistánský. Pákistánští stratégové chtěli vytvořit jistou „protisložku“, která by vládu Karzáiho mohla kontrolovat a vytvářela opozici.

Tálibán a al-Káida se postupně počínají rokem 2001 infiltrovaly na území Pákistánu z afghánské strany a usazovaly se zejména v rámci území FATA, kde místní kmeny většinou sdílejí sympatie jak s Tálibánem, tak dalšími džihádistickými ideologickými skupinami. Sympatie nacházeli v uznání velkého hrdinství, které na nově příchozích bojovnících obdivovali. K nejpochetnější infiltraci došlo ve Wa-

ziristánu a v současné době dochází i k přechodu do pákistánské provincie Balúčistán.

Je důležité zdůraznit, že vzestup Tálibánu by nebyl kompletní bez napojení na džihádistické pákistánské skupiny, které jsou s Tálibánem neodlučitelně propojené, mnohé skupiny dokonce již ztratily svou původní identitu a nyní již vystupují jako Tálibán. Tento vývoj ani není překvapením vzhledem k významné roli afghánského džihádu jako pojidla radikálních skupin v oblasti. Za zmínku také stojí údaj o dopadení radikálů na území Pákistánu. Pákistánský vojenský režim zadržel od roku 2001 až na 500 členů hnutí al-Káida, zatímco příslušníky Tálibánu až na výjimky téměř žádné.

„Nový“ Tálibán v Afghánistánu

Současná struktura „nového“ Tálibánu není pouze pákistánským jevem, ale samozřejmě i jevem afghánským. Karzáiho režim údajně kontroluje celou zemi, ale ve skutečnosti se jeho kontrola omezuje zejména na oblast Kábulu a oblasti pod původní správou Severní aliance. V současné době působení „nového“ Tálibánu můžeme sledovat v mnoha dalších provinciích: Bagdis, Farah, Ghazni, Ghor, Helmand, Herat, Kunar, Lógar, Uruzghan, Wardak.

Politicko-náboženské síly „nového“ Tálibánu v Pákistánu jsou velmi silně propojeny s afghánským Tálibánem. Účastní se nové kampaně a výzvy, kterou chápou jako počátek nového džihádu. Tálibán potřebuje základnu ke konsolidaci svých organizačních sil a tato základna byla nalezena právě v kmenových oblastech Pákistánu.

Radana Makariusová

vyučuje globální terorismus a globální vládnutí na FSV UK a Metropolitní univerzitě v Praze.

radana@makarius.cz

Krvavý ráj: šedesát let sporů o Kašmír

Zdeněk Štipl

Vysokohorský Kašmír, rozprostírající se na jihozápadním okraji himálajského masivu, býval po staletí považován za diadém v pomyslné čelence Indického subkontinentu. Příjemné klima a nedotčená příroda, v níž se přírodně střídají dramatické skalní stěny, jezera s průzračnou vodou a oku lahodící zelené pastviny, přitahovaly davy návštěvníků z nekonečných severoindických rovin, jež se v jarních a letních měsících stávají rozžhaveným peklem. Po odchodu Britů ze subkontinentu a vzniku dvou nezávislých států, Indie a Pákistánu, se ale čelenka s diádemem proměnila v trnovou korunu, kterou se ani po šedesáti letech vyčerpávajících sporů nedaří sejmut.

Dělení obrovského území nejvýznamnější britské kolonie představovalo přetěžký úkol. Etnickou, jazykovou, náboženskou i kulturní rozrůzněnost celého subkontinentu komplikovaly navíc četné státní útvary, z nichž byly mnohé až do roku 1947 formálně nezávislé, ačkoli veškeré politické i hospodářské dění se v nich už dlouhá léta odehrávalo pod taktovkou Britů. Takových knížectví s různě ustavenými vztahy

Zdroje:

- Giustozzi, Antonio: *Decoding the New Taliban*, Insights from the Afghan Field, Hurst and Company, 2009
- Zaidi, Syed Manzar Abbas: *The New Taliban*, Emergence and Ideological Sanctions, Nova Science Publishers, 2009
- Schweitzer, Yoram: *Globalization of Terror*, Transaction Publisher, Rutgers, 2003
- Kepel, Gilles: *Jihad, The Trail of Political Islam*, I.B.Tauris, 2004

k britské koloniální správě, ať už v jejich čele stál hinduistický rádža, muslimský nizám či naváb, se tu nacházelo na 560, mnohdy je tvořilo pouze sídelní město a několik desítek poddanských vesnic, ale byly mezi nimi i oblasti o velikosti středně velkých evropských států. K nelibosti politických představitelů Indického národního kongresu, kteří na složitých jednáních zastupovali zájmy budoucí nezávislé Indie, měl být při dělení země použit princip náboženské příslušnosti, jež za souhlasného přikyvování Britů prosadili politici z opačného tábora, tedy z Muslimské ligy. Panovníci jednotlivých knížectví byli proto v polovině července roku 1947 oficiálně vyzváni, aby sami rozhodli, ke kterému státu své území připojí – zda k muslimskému Pákistánu, anebo k sekulární Indii.

Kořeny sváru

Slabiny rozdělení země na náboženském základě se vyjevily v celé své hloubce hned ve třech rozsáhlých oblastech. V jihoindickém knížecím státu Haidarábád a v západoindickém Džúnágarhu vládli muslimští pa-

novníci, ačkoli majoritu jejich poddaných tvořili hinduisté. Po mnoha složitých peripetiích, sahajících od vcelku spontánní všelidové aktivity (Džúnágarh) až po zásah indické armády (Haidarábád), připadla obě území Indii. V severoindickém Kašmíru byla situace přesně opačná. Poslední hinduistický panovník zde vládl nad rozsáhlým územím, jehož obyvatelstvo tvořili z výrazné většiny (asi ze 77 procent) muslimové. Představitelé Pákistánu proto právem předpokládali, že se Kašmír, pod nímž se dodnes rozumí především centrální a nejhustěji osídlená oblast čarokrásného Kašmírského údolí, ačkoli součást sporného území tvoří též jižně položené Džammú a severovýchodní Ladákh, připojí k nově vzniklé islámské zemi. Politici z Indického národního kongresu měli však názor zcela jiný. Až do relativně pozdní islamizace, pozvolna probíhající od poloviny 14. století, byl totiž Kašmír významným duchovním i intelektuálním centrem hinduistické Indie. Vždyť zde byly

vytvořeny četné skvosty sanskrtské vzdělanosti, zde byly zformulovány myšlenky monistického šivaismu, patrně nejdokonalejšího nábožensko-filosofického systému, který z hinduismu vznikl, a v moderní době odsud rovněž pocházely i četné významné osobnosti tvořící elitu národa (v čele s prvním indickým premiérem Džaváharlalem Néhruem). A právě tady také leží jádro ideologického sporu o Kašmír. Indie žádá, ba přímo potřebuje Kašmír coby přesvědčivý důkaz své proklamované sekulární orientace, zatímco islámský Pákis-

Pákistán, zmítaný dnes občanskou válkou s nebývale silnými teroristickými skupinami operujícími na jeho území, nepřestává v Indii spatřovat svého úhlavního nepřítele.

tán se bez muslimského Kašmíru cítí nekompletní.

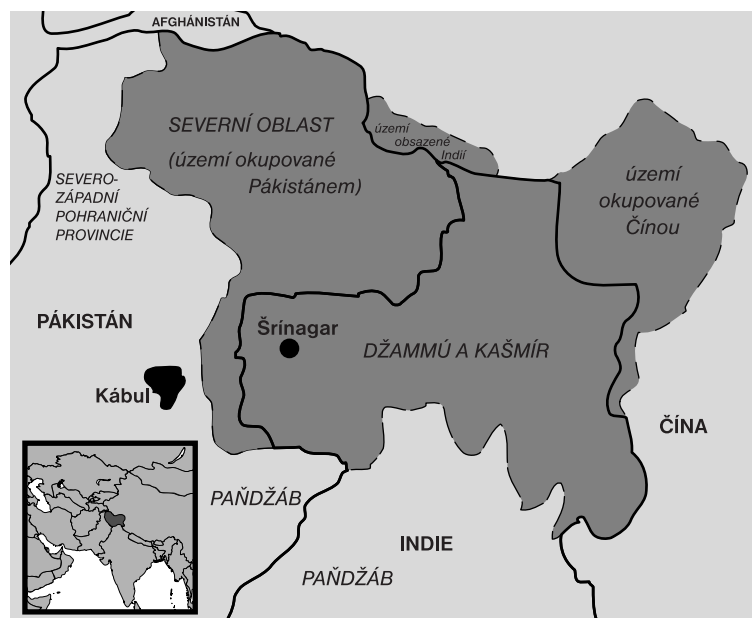
Poslední kašmírský maharádža Hari Sinh představoval typického dekadentního aristokrata, kterého u moci udržovala vypočítavá libovůle Britů. O skutečném dění uvnitř ani vně svého knížectví neměl příliš ponětí a s rozhodnutím o připojení k Indii, či Pákistánu otálel. Dokonce si pohrával s lákavou myšlenkou na samostatnost, jak mu ji vnuklo našeptávání některých amerických a britských politiků, kteří ho ubezpečovali o budoucí hospodářské i politické podpoře. V jejich představách mohlo strategické postavení Kašmíru nedaleko hranic Číny i sovětského impéria sehrát klíčovou roli v počínající studené válce, a báječná, ačkoli značně naivní vize „Švýcarska východu“ se proto zdála být příliš svůdná. Neplodnou zdržovací taktiku, k níž se Hari Sinh uchýlil, ukončila až nečekaná invaze několika tisíc ozbrojenců z paštúnských kmenových oblastí Pákistánu, kteří 22. října 1947 překro-

čili hranice a rychle postupovali k hlavnímu městu Šrínagar. I přes řadu zjevných důkazů Pákistán dodnes nepřiznal podporu jejich vpádu, podle stereotypně se opakujících tvrzení se jednalo o spontánní aktivitu mající za cíl osvobodit muslimské bratry od tyranské nadvlády hinduistického panovníka. Proklamovaná náboženská prestiž této bleskové svaté války však rychle ztratila na svém lesku, když se chaoticky organizované skupiny bojovníků uchýlily k rabování a masakru civilního obyvatelstva, a to bez rozdílu jeho náboženské příslušnosti. Pro Hariho

Sinha nyní již nebylo jiné cesty – 24. října oficiálně požádal centrální vládu v Dillí o vojenskou pomoc, kterou si Indie podmínila urychleným podpisem dokumentu o připojení Kašmíru. V prvních listopadových dnech již vojáci indické armády uzavírali obranný kruh kolem Šrínagaru a brzy začali vytlačovat

paštúnské bojovníky z dobytých pozic.

Na radu posledního místokrále a generálního guvernéra lorda Mountbattena se Indie v lednu roku 1948 rozhodla předložit celý spor o Kašmír Organizaci spojených národů, protože ten se mezitím rozhořel v první vleklou indicko-pákistánskou válku. Z debat, jež se na půdě OSN vedly, jednoznačně vyplývá, že se Kašmír stal zástupným symbolem nepřekonatelného nepřátelství Indie a Pákistánu, jehož kořeny sahají až k teorii dvou národů, totiž muslimů a hinduistů. Tato kontroverzní teorie stála nejen za rozpadem Britské Indie a nejmasovějším exodem v dějinách lidstva, během něž se v průběhu léta 1947 přes hranice obou nově vzniklých států přesunulo více než 14 milionů obyvatel, ale především za tragickými excesy tohoto exodu, jejichž výsledkem byl neuvěřitelný milion mrtvých. Všechny pozdější konflikty v oblasti jako by tedy byly jen dalšími kapitolami v až příliš smut-

ném příběhu o pomstě, který se započal s odchodem Britů a s krvavým rozdělením Indického subkontinentu.

Začarovaný kruh Údolí

Indie byla líknavým přístupem OSN zklamána a brzy litovala, že celý spor přenesla na mezinárodní scénu. Postoj západních mocností se zdál být vsutku spíše propákistánský, neboť nově vzniklá muslimská země byla v kontextu počínající světové bipolarizace chápána jako spolehlivější spojenec, svou roli možná také sehrála potřeba uchlácholit muslimskou komunitu po vzniku Státu Izrael. Když se boje o Kašmír v roce 1948 přesunuly do vysokohorských oblastí a byl stále více ohrožován i dosud klidný Ladákh, Rada bezpečnosti OSN ustavila zvláštní Komisi pro Indii a Pákistán, která na podzim navštívila Dillí, Kašmír i Karáči, aby hledala možná řešení. (Za zmínku jistě stojí, že v čele této komise stanul bývalý československý diplomat Josef Korbel, otec pozdější americké ministryně zahraničí Madeleine Albrightové.) Díky diplomatickým jednáním byly nakonec k 1. lednu 1949 boje zastaveny a vytyčena Linie příměří, která Kašmír rozdělila na dvě nesporné velké oblasti – severní část a úzký pruh území na západě, s odhadovanými třemi miliony obyvatel, zůstaly pod kontrolou Pákistánu (tzv. Ázád Kašmír neboli Svobodný Kašmír), zatímco provincii Džammú, jež se mezitím stala útočištěm mohutné vlny hinduistických uprchlíků, klíčové Kašmírské údolí a Ladákh (celkem asi 9 milionů obyvatel) nadále spravovala Indie. Přestože ani jedna ze stran nebyla s takovým rozdělením spokojena a de facto je nikdy neuznala, neoficiální hranice – od roku 1972 pod názvem Linie kontroly – zůstávají v platnosti dodnes. Uspořádání plebiscitu, k němuž se Indie na půdě OSN zavázala a v němž by obyvatelé Kašmíru svobodně rozhodli o svém osudu, zůstalo bohužel provždy nesplněným slibem.

Dlouhodobé ignorování vůle samotných Kašmířanů se ovšem muselo jednou projevit. Třebaže se nejsilnější místní politická strana, Národní konference, profilovala jako sekulární a její nezpochybnitelný vůdce i první hlavní ministr indického Kašmíru

Šejch Muhammad Abdulláh byl dokonce Nehrúovým osobním přítelem, rozpory mezi zájmy obou náboženských komunit v Údolí a v Džammú od počátku 50. let narůstaly. Napětí znovu eskalovalo v srpnu roku 1965, když přes Linii příměří pronikly do Kašmíru a později i do oblasti Džammú neregulérní jednotky pákistánské armády. Překvapivě rozhodná vojenská odpověď indické strany vedla k otevření nové fronty v Paňdžábu a k zahájení druhé, byť nevyhlášené války, do níž se masivně zapojily pozemní i letecké síly obou zemí. Válečný konflikt byl ukončen o tři týdny později zásahem OSN, a ačkoliv ani jednomu z rivalů nepřinesl hmatatelné výsledky v podobě přesvědčivého vítězství či územního zisku, minimálně pro Indii znamenal posílení sebevědomí, tolik potřebné po ostudně prohraném příhraničním konfliktu s Čínou z roku 1962.

Další otočku v začarovaném kruhu Údolí vyprovokovaly podvody s volebními výsledky v roce 1987. Kongresem podporovaná Národní konference, v jejímž čele stanul po smrti svého otce Farúk Abdulláh, představovala z pohledu Dillí garanta proindický orientované kašmírské politiky. Vítězství této strany ve volbách, byť prokazatelně zmanipulovaných, tedy mělo zabránit silicím vlivu menších politických uskupení, která žádala větší míru autonomie, popřípadě i úplnou nezávislost Kašmíru. Zklamání z indického přístupu bylo drtivé a pohár trpělivosti Kašmířanů přetekl. Především mladí aktivisté se tehdy obrátili k Pákistánu coby své poslední naději, překračovali Linii kontroly a na území Svobodného Kašmíru vstupovali do vojenských výcvikových táborů, které zde za podpory pákistánské zpravodajské služby ISI budovala a provozovala armáda. Od jara roku 1989 se začali do Údolí vracet, dobře vyzbrojeni a připraveni k vleklé partyzánské válce, která na dalších 12 let proměnila Kašmír ve skutečné bitevní pole, protože prodloužená krvavá dekáda, trvající až do příchodu Američanů do Afghánistánu v roce 2001, je zřejmě nejtragičtějším obdobím v dějinách země. Tehdy se naplno projevila nemilosrdná krutost muslimských bojovníků, ale před zraky světa byly také odhaleny až příliš zjevné slabiny indické sekulární demokracie.

Rozhodnutí Indie potlačit propuknuvší povstání proti zmanipulovaným volbám tvrdou rukou učinilo z Kašmíru vojenskou zónu. Do oblasti bylo povoláno na dvě stě tisíc indických vojáků, jejichž přítomnost i agresivní chování vůči civilistům celou situaci komplikovalo. Soustavná státní šikana se ukázala být živnou půdou pro nejrůznější separatistické skupiny, které se od počátku 90. let vyrojily v nebývalém počtu. Únosy, sebevražedné útoky a hromadné masakry se staly každodenní realitou Kašmíru, ale zatímco první fázi povstání dominovaly aktivity Osvobozené fronty Džammú a Kašmíru (JKLF), usilující o nezávislost země, hlavní slovo velmi brzy převzaly fanatičtější organizace typu Hizbul mudžáhidín či Laškare tajjiba, jejichž motivací není svoboda, ale svatá válka proti nevěřícím i těm souvěrcům, pro které džihád a nastolení islámské vlády nepředstavuje nejvyšší cíl. Terčem jejich útoků se tak vedle hinduistů, především tzv. kašmířských panditů, v jejichž případech lze hovořit prakticky o etnicko-náboženských čistkách, stávali představitelé Národní konference, aktivisté z JKLF i prostí lidé odmítající násilí. Od poloviny 90. let se v řadách militantních bojovníků rovněž stále více objevovali ná-

mezdní žoldáci z jiných muslimských zemí, kteří po pádu prosovětské loutkové vlády v Afghánistánu přesunuli svou neko-nečnou svatou válku do Kašmíru.

Krvavé srážky vyvrcholily na jaře roku 1999, kdy početné skupiny dobře organizovaných ozbrojenců znovu pronikly na území indického Kašmíru a obsadily strategicky klíčové vrcholky vysokých hor nad silnicí spojující Šrinagar a hlavní město Ladákhú Lé. Operace byla bez pochyb naplánována pákistánskou armádou, v čele s náčelníkem generálního štábu Parvize Mušarrahem, a to pravděpodobně bez vědomí tehdejšího premiéra Naváze Šarífa. Během tohoto tzv. kárgilského konfliktu stanuly Indie a Pákistán, v té době již země disponující jadernými zbraněmi, až nebezpečně blízko rozpoutání atomové války, a svět si slyšitelně oddechl, když se po dvou měsících vyčerpávajících bojů ve vysokohorském terénu ozbrojenci stáhli zpátky na území Svobodného Kašmíru. Vojenský puč, jímž byl brzy nato Šaríf nahrazen Mušarrahem, lze chápat jako dohru konfliktu, protože Šaríf podle názoru fundamentalistických náboženských skupin i politické opozice zradil pákistánskou věc, když se od aktivit armády distancoval.

Četná diplomatická jednání mezi Indií a Pákistánem až dosud nepřinesla trvalejší plod. V létě roku 2001 se sice v indické Ágře uskutečnila schůzka vrcholných představitelů obou zemí, opakované teroristické akce, k nimž během roku na indickém území docházelo, však jakékoli naděje na mírové řešení vyčerpávajícího sporu zadasily. Po vypuknutí globální války proti terorismu a příchodu amerických vojenských sil do Afghánistánu panovaly jistou dobu obavy, že se ideologické centrum Tálibánu i al-Káidy přesune do Kašmíru a přiláká s sebou novou vlnu muslimských

žoldáků a náboženských fanatiků. K tomu naštěstí nedošlo, a třebaže má situace v Údolí ke skutečnému klidu stále daleko, neboť ten je i díky přítomnosti půl milionu indických vojáků stěží představitelný, počty násilných incidentů od poloviny dekády pomalu, s občasnými tragickými excesy, ale přece vytrvale klesají. Pákistán, zmítaný dnes občanskou válkou s nebývale silnými teroristickými skupinami operujícími na jeho území, nepřestává v Indii spatřovat svého úhlavního nepřítele, majícího již od roku 1947 jediný cíl – konečnou likvidaci hrdého muslimského státu. Tato paranoidní představa dosud plně ovládá i dvě dokonale propojená mocenská centra v zemi, pákistánskou armádu a zpravodajskou službu ISI, kterým tak nezbyvá příliš sil a mnohdy zřejmě ani vůle na boj s náboženskými fundamentalisty. V názorech samotných Kašmíráňů dnes nejčastěji zaznívá únava a rezignace. Indie, ráda se vychloubající svou fungující demokracií, nadále v jejich očích zůstává nenáviděným okupantem, který každého muslima považuje za možného teroristu, a veškeré civilní obyvatelstvo proto soustavně vystavuje neodůvodněné perzekuci a policejní šikaně. Militarizace oblasti zároveň vede ke zvýšené mediální citlivosti na jakékoliv omyly a chyby indické armády, a tak každý „přešlap“ ze strany státních struktur či vojenských složek vyvolává masové nepokoje, protesty a demonstrace, po kterých následuje vyhlášení výjimečného stavu, zákazu vycházení... a zas ten dokonale začarovaný kruh.

Rozdělený Kašmír bez pochyb patří k nejnebezpečnějším oblastem světa a stále hrozí stát se potenciálním epicentrem globálního konfliktu. Nenachází se na hranici dvou kulturních světů, ale spíše dvou odlišných způsobů života, týkajících se jedince i celé společnosti. Ani jeden z těchto způsobů ovšem zatím do Kašmíru nepřinesl tolik očekávaný mír.

Zdeněk Štípl je indolog

a doktorand Ústavu jižní a centrální Asie FF UK v Praze.

zdenekstipl@gmail.com

„Afghánistán je z velké části rukojmím širších mezinárodních vztahů,“

řká odbornice na Afghánistán **Věra Veselá** v rozhovoru s Mezinárodní politikou. O tom, proč v zemi pod Hindúkušem už ztroskotala nejedna světová velmoc, o síle kmenových struktur a místních vojenských velitelů, návratu Tálibánu, volbách jako nástroji přerodění moci a o nutnosti přimět Afghánce k poznání, že vlastní iniciativou a spoluprací s jinými se dá leccos změnit, hovořila s Robertem Schusterem.

Podíváme-li se na dějiny Afghánistánu, ztroskotaly tam už prakticky všechny velmoci – Britové, Rusové, brzy zřejmě i Američané. Proč tomu tak je a proč se situace v Afghánistánu v poslední době tak komplikuje?

Afghánistán nikdy nepřitahoval pozornost velmocí sám o sobě, ale vzhledem ke své strategické poloze. Britové původně spoléhali na místní elity z kmene Durrání. Záhy ov-

Zdroje:

- Bose S.: Kashmir: Roots of Conflict, Harvard University Press, Cambridge 2003
- Guha R.: India after Gandhi, Picador, New Delhi 2007
- Schofield V.: Kashmir in Conflict, I.B. Tauris, London 2001
- Wirsing R.: Kashmir in the Shadow of War, M.E. Sharpe, New York 2003

šem zjistili, že ti nejsou schopni kontrolovat situaci v zemi, a když si spočítali náklady, které by vyžadovala trvalá vojenská okupace země, došli k závěru, že by to daleko převyšovalo přinesenou hodnotu. Rozhodli se proto, že jim stačí kontrolovat vnější politiku země, respektive zajistit neutralitu Afghánistánu. To také vyhovovalo místním vládcům. Britské zájmy jim zajišťovaly příjem, díky němuž se mohli udržet u moci, zatímco vnitřně vystupovali jako ochránci nezávislosti země a islámské identity před agresivními Brity a Rusy. Nicméně tato politika s sebou nevyhnutelně nesla neustálou hrozbu vnitřních revolt, a právě tady podle mého názoru postupně vznikl začarovaný kruh, který se opakuje dodnes. Neustálý vnitřní boj o přerozdělení moci umožňuje finanční podpora velmoci a zemi v regionu, které tím sledují vlastní zájmy, a místní vládcům tak mají jen malou motivaci či prostor věnovat se vládnutí ve smyslu řízení a rozvoje společnosti. Je pak otázka, kde tento kruh rozetnout.

Proč je Tálibán znovu na koni? Vždyť to není ještě tak dávno, co se hovořilo o jeho porážce. Byl vůbec někdy poražen, nebo dokázal tak rychle obnovit své síly?

Opět tu hraje roli jak mezinárodní politika, tak vnitřní vývoj Afghánistánu především za posledních třicet let. Je zřejmé, že reorganizace hnutí by nebyla možná bez zázemí v pákistánských kmenových územích, které do velké míry nikdy nebyly a nejsou pod kontrolou pákistánské vlády. Dále se často upozorňuje na skutečnost, že pozornost Američanů a spojenců na Irák poskytla různým skupinám včetně Tálibánu potřebný prostor a čas na výcvik a vytvoření logistického zázemí pro akce proti afghánské vládě. Jen za roky 2007 a 2008, co jsem v zemi žila, bylo zřejmé, jak je taktika a strategie útoků stále sofistikovanější. Nermalou roli také určitě hraje zvyšující se napojení Tálibánu a jiných místních islamistických uskupení na transnacionální síť al-Káidy, a tudíž i zdroje financování.

Na druhou stranu v samotném Afghánistánu jsou Tálibán a další ozbrojené skupiny mnohem méně organizované, než si většinou představujeme. To je dáno mimo jiné

tím, že existuje vzájemně výhodná spolupráce mezi Tálibánem a místními veliteli či kriminálními skupinami od vesnické do provinční úrovně. Jedná se o desítky až statisíce lidí, kteří na rozdíl od vedení islamistických stran zůstali v zemi a bojovali proti Sovětům a kteří také hráli zásadní roli v rámci bojů za občanské války, která následovala po odchodu Sovětů. A i Tálibán na nich více nebo méně dobrovolně závisel v době své vlády. Po americkém útoku a vyhnání Tálibánu navíc v zemi zůstali a zachovali si mocenské pozice ve své oblasti paralelně k nově vytvořené vládě, a to i přesto, že se někteří z nich stali členy parlamentu či dostali funkce ve státní správě. Kromě toho je ale i mnoho takových, kteří dnes mají pocit deziluze a nepotřebnosti, i když právě oni vybojovali vítězství proti Sovětům a slib peněz a moci je snadno přiměje připojit se k Tálibánu.

Další faktor, který umožňuje podporu Tálibánu v různých místech země, má kořeny ve snaze amíra Abdura Rahmana pacifikovat své rivaly z paštúnského kmene Ghilzai cestou přesídlení do nepaštúnských oblastí Afghánistánu. V tom pokračovali i další afghánští vládcové a dnes tak v každé provincii existují oblasti, kde žijí Paštúni a odkud většinou mladí lidé, kteří prošli výcvikem či madrasou v Pákistánu, podnikají a organizují útoky proti vládě i organizacím podílejícím se na rekonstrukci země.

Mají Tálibové za sebou podporu běžných lidí, nebo je jejich posílení důsledkem toho, že šíří mezi lidmi atmosféru strachu a nutí je tak k podpoře?

Když se Tálibové poprvé dostali k vládě, lidé je vítali s nadějí, že po letech válčení a utrpení přinesou konečně stabilitu a mír. A to nejen mezi Paštúny. Jeden známý Hazara mi vyprávěl, jak v roce 1995 prosil Táliba v Kandaháru, aby také přišli k nim do

Daykundi, že už to válčení mezi místními veliteli nemohou vydržet. Většinou tak nemuseli dobývat oblasti vojensky. Nicméně jejich násilný způsob uplatňování pokřiveného výkladu šari'ě a někdy i neznalost místních zvyků brzy vedla ke konfliktům, a to i v paštúnských oblastech. Odpor vyvolával především fakt, že zřejmě po letech strávených v odloučení pákistánských madras neznali místní zvykové právo *paštúnwálí*, a i když mlátili lidi kvůli modlitbě, sami se prý neuměli správně modlit. Lidé ovšem neměli jinou možnost než je strpět a snažili

se hlavně ochránit své rodiny a komunity tak, aby se mohli alespoň nějak uživit.

Podobně přicházejí Tálibové do vesnic i teď. Místní šahešinoové pak nemají jinou možnost než přijmout jejich pravidla s cílem ochránit opět svou komunitu a své rodiny. Je pravda, že někde si cení jejich snahy zavést právo, což zkorumpovaná vláda prezidenta Karzáiho nebyla schopná. Také někteří mladí lidé se k nim přidávají, ale podle místních je to spíše z nouze a potřeby uživit rodinu než ideologického zapálení. Navíc dnes do Afghánistánu proudí i zahraniční bojovníci, kteří nerespektují místní zvyky jako lokální Tálibové a často mají o Afghánistánu pokřivené představy. Již za vlády Tálibánu v 90. letech mi jeden člověk vyprávěl, že Tálib původem z Paňdžábu se divil, když slyšel ve městě muezzina, protože si myslel, že přišel bojovat do bezvěrecké země. Takových, kteří využívají Afghánistán jako cvičiště, je bohužel stále více.

Jak ukázala zkušenost vlády Tálibánu v Afghánistánu, pokud se dostanou k moci, nemají žádnou vládní strategii – jsou nuceni vládnout brutálním násilím a tím, že znehybňují ekonomiku, jsou do velké míry závislí na externích zdrojích.

vic dnes do Afghánistánu proudí i zahraniční bojovníci, kteří nerespektují místní zvyky jako lokální Tálibové a často mají o Afghánistánu pokřivené představy. Již za vlády Tálibánu v 90. letech mi jeden člověk vyprávěl, že Tálib původem z Paňdžábu se divil, když slyšel ve městě muezzina, protože si myslel, že přišel bojovat do bezvěrecké země. Takových, kteří využívají Afghánistán jako cvičiště, je bohužel stále více.

Jaké jsou vazby Tálibů na režim v Íránu? Probíhá tam nějaká ideologická nebo finanční podpora?

Je pravda, že o tom opakovaně spekulují média i politici. Umím si představit, že přes Írán jsou do Afghánistánu opravdu dodávány nějaké zbraně a že o tom př-

nejmenším iránská vláda ví. Z mého hlediska to však opět pouze ilustruje fakt, že vývoj v Afghánistánu je z velké části ru-kojmím širších mezinárodních vztahů. Jen tak lze pochopit, že i když logicky není v zájmu Íránu, aby v Afghánistánu opět vládl Tálibán, který má na svědomí masakry ší'itských obyvatel, tak se na druhou stranu iránské vládě hodí mít v ruce nějaké karty, jež může použít v rámci vyjednávání se Spojenými státy. Potvrzuje to i fakt, že Íránci investují nemalé částky na rozvojové projekty především v centrální části Afghánistánu, čímž ve skutečnosti podporují stávající vládu.

Afghánské prezidentské volby doprovázely podvody a manipulace s hlasovacími lístky – nebylo od samého počátku chybou vnucovat zemi s touto společenskou strukturou demokracii západního střihu? Nesníží potvrzené informace o manipulacích ještě víc kredit současné prozásadní vlády?

Stačilo se již podívat na seznam kandidátů. Někteří Afghánci si dělali legraci, ať jim ukáží jinou zemi, ve které kandiduje 32 lidí na prezidenta. Poukazovali tím na to, že místní elity vnímají volby především jako moment přerozdělování moci nejen na centrální, ale i regionální úrovni, kde se každý snaží získat svůj díl. Nebylo pak výjimkou, když do nejvzdálenějších okresů posílal guvernér 100 000 dolarů místnímu veliteli, aby mu zajistil volební podporu, kterou by pak mohl vyměnit za něco jiného na vyšší úrovni. Říkalo se, že Karzái slíbil Hazarům, že vytvoří novou provincii z části Ghazni, zatímco Rabbánímu slíbil, že vytvoří novou provincii v Badachšanu. I když o tom ale lidé mluvili s humorem, mnohem častěji to bylo s rozčilením či únavou. Už v roce 2004 lidé doufali, že prezidentské volby přinesou změnu k lepšímu, a místo toho pak dneska každý umí vyjmenovat spoustu příkladů korupce a nekompetentnosti vlády, ale málokdy je slyšet něco pozitivního. Přesto doufali ve změnu i tentokrát.

Nemyslím si, že by problém byl v tom, že lidé nechtějí demokracii nebo ji vnímají jako vnucenou. Afghánci demonstrují častěji než jakýkoli národ na světě. Problém vidím v tom, že vláda plně závislá na externím financování lidí nepotřebuje,

Foto archiv Věra Veselá

a i kdyby měla dobrou vůli, tak se ve stávajícím prostředí dříve nebo později ocitne uprostřed rivalit a nátlaku těch, kteří zrovna u moci nejsou. Z tohoto hlediska je způsob vládnutí a získávání spojenců ze strany stávající vlády a Tálibánu dosti podobný. Otázka je, nakolik tohle mohou obyčejní Afghánci změnit, když mají šanci jednou za pět let ve volbách, které jsou stejně předem dané. Z toho bychom se měli poučit i my a prostředky v zemi věnovat spíše na sdílení strukturálních procesů, které nám umožňují žít soběstačně a ve svobodě, spíše než na mechanické přenášení našich struktur do jiného prostředí.

Do konfliktu v Afghánistánu je stále silněji zatahován také Pákistán – hrozí podle Vás rozšíření konfliktu i jinde?

Spíše bych řekla, že konflikt v Afghánistánu je od počátku součástí politické hry v Pákistánu. Nicméně co se týče otázky možnosti rozšíření konfliktu, je důležité si uvědomit, jakým způsobem islamistické skupiny fungují. Jejich nebezpečí spočívá v tom, že mají mobilizační potenciál zvláště mezi mladými lidmi z muslimských rodin, kteří se cítí nepotřební či vyloučení ve své společnosti, ať již v muslimských zemích, nebo na Západě. Navíc mají výhodu,

že se mohou rychle přeskupovat, nejsou závislí na území. Není pak divu, že oblasti s neexistující nebo slabou vládou, jako jsou odlehlá údolí Afghánistánu či kmenová území Pákistánu, poskytují zázemí a klid pro výcvik militantů i organizaci akcí proti jakékoli vládě. A bojím se, že i když se podaří obnovit stabilitu v Afghánistánu či zesílit integraci kmenových území do pákistánského politického systému, budou na světě existovat další místa postižená konfliktem, která islamisté využijí.

Nicméně zamezit jejich šíření a vlivu se určitě dá. Jak ukázala zkušenost vlády Tálibánu v Afghánistánu, pokud se dostanou k moci, nemají žádnou vládní strategii – jsou nuceni vládnout brutálním násilím a tím, že znehybňují ekonomiku, jsou do velké míry závislí na externích zdrojích. Jednou z cest je proto snaha přimět státy a uskupení, které je financují kvůli jiným geopolitickým cílům, aby pochopily, že podpora takových hnutí s sebou nese vedlejší účinky, jež se mohou obrátit proti tvůrcům samotným, jak ukazuje například současná situace v Pákistánu.

Nakolik jsou podle Vás pákistánské bezpečnostní složky rezistentní vůči pokusům o infiltraci ze strany Tálibánu? Dá se od-

hadnout, jak velká část pákistánského bezpečnostního aparátu je už dnes nakloněna Tálibům?

Především je potřeba si uvědomit, že Tálibán a další islamistická uskupení, která dnes operují na území Afghánistánu a Pákistánu, jsou z velké části výtvozem lidí z ISI a pákistánské armády ze sedmdesátých let, kdy začali nejdříve podporovat islamistické vůdce, kteří utekli před represí Daoudova režimu z Afghánistánu, a následně administrovali americké finance poskytované afghánskému odboji na válku proti Sovětům a řídili jejich výcvik. Navíc velcí důstojníci pákistánské armády mají vzdělání z MIT, Oxfordu a dalších západních univerzit, takže si lze jen těžko představit, že by se nechali řídit nevzdělanými bojovníky z hor. Je zřejmé, že ISI nadále využívá islámské militanty pro své cíle, otázka spíše je, nakolik se jim daří je také kontrolovat a nakolik se jim už vymkly z rukou.

Jak velkou roli přitom hraje skutečnost, že Pákistán vlastní atomovou bombu?

Je pravda, že říjnový útok na ústředí armády v Rávalpindi, které je považováno za nejstřeženější místo v Pákistánu, vyděsil nejen pákistánskou vládu, ale i USA a další státy právě kvůli obavám, že se militanti dostanou k atomové bombě. Nemyslím si každopádně, že by to vedení armády či ISI připustilo. Spíše by to mělo brát jako varovné znamení, že napojením na mezinárodní síť typu al-Káidy získávají islamisté autonomii a výtvar namířený na Afghánistán a Kašmír se může lehce obrátit proti tvůrci. Je jasné, že do jisté míry se destabilizace v kmenových územích může elementům v rámci pákistánské armády hodit, protože znamená další přísun amerického financování, nicméně je to velmi nebezpečná hra, kterou by USA a spojenci již měli přestat přehlížet.

Jak si třeba v této souvislosti stojí středoaasijské republiky bývalého Sovětského svazu, kde tamní postsovětské autoritativní režimy už od 90. let vynakládají nemalé úsilí na potlačení islamistů?

Myšlenky Muslimského bratrstva a dalších ideologů politického islámu se dostaly do Střední Asie již od 60.–70. let. Pa-

radoxně přes lidi, které sovětský režim posílal studovat do Egypta, Saúdské Arábie a dalších zemí, aby mohli potom potenciálním spojencům z islámských zemí ukázat, že v Sovětském svazu existuje svoboda vyznání. Zároveň i přes násilné sovětské protináboženské kampaně existovala rozsáhlá podzemní síť, kde náboženští znalci vyučovali nové generace islámu podle místních tradic. Brzy tak začalo docházet ke konfliktům, především mezi mladými lidmi, kteří již nechtěli studovat desítky let pod dohledem starších a tvrdili, že každý má právo vykládat korán. Kolem rozpadu Sovětského svazu pak opravdu došlo v některých oblastech k polarizaci, která vyvrcholila například v uzbekém Namanganu tím, že mladí islamisté obsadili radnici a vyhlásili šari'u jako zákon. Nicméně to bylo spíše výjimečné a mladí i starší lidé především vnímali toto období jako vítězství staleté místní kultury nad ruským mužikem a možnost znovu svobodně dodržovat své normy odvozované od islámu na veřejnosti.

Hrozba islamismu samozřejmě dodnes v regionu existuje, nicméně je otázka, do jaké míry ji spoluvytvářejí místní režimy, které potřebují vysvětlit stále více autoritářský způsob vládnutí v zemích, kde všichni očekávali, že dojde k demokratické transformaci. Z hlediska vymazání hrozby islamismu je tento způsob zřejmě efektivnější než slabý stát v Afghánistánu, nicméně ve výsledku je pro lidi stejný nebo horší. V některých oblastech Střední Asie dnes lidé dokonce žijí hůře než v Afghánistánu a například z Tádžikistánu tam lékaři, zdravotní sestry a jiní odborníci jezdí za prací. Navíc viditelně zhoršující se politická i hospodářská situace naopak vhání stále více mladých lidí do tajných podzemních islamistických organizací. Myslím tedy, že příklad Střední Asie ukazuje, že ani silný stát, který omlouvá svou brutalitu hrozbou islamismu, není řešením.

Jakou šanci na přežití mají v Afghánistánu všechny ty rozvojové projekty, až se různé rozvojové organizace, ať už dobrovolně, nebo nedobrovolně stáhnou?

To je dobrá otázka, protože bohužel často se zahraniční organizace zaměřují na realizaci vlastních představ rozvoje daného

sektoru místo toho, aby podporovaly místní aktéry, ať již na ministerstvech, místních úřadech, ve školském systému atd. v tom, aby sami začali využívat své znalosti, kontakty a ideálně uměli žádat a získat peníze od zahraničních donorů. Často totiž není potřeba velkých finančních prostředků, jako spíše přivést Afghánce k poznání, že vlastní iniciativou a spoluprací s jinými se dá řada věcí změnit. Když máte například střední zemědělskou školu, a Afghánistán závisí z velké části na zemědělské produkci, tak je potřeba ukázat řediteli a učitelům ve škole, že místo abstraktních přednášek ze zastaralých skript je lepší vzít studenty na pole hned vedle, podebatovat s farmáři, s čím se potýkají a pozvat odborníka z ministerstva zemědělství, který poradí, co se s tím z dostupných zdrojů kolem dá dělat. Nebo nebudovat demonstrační komunitní políčka, o která se nikdo nebude starat, když donoři odejdou, ale spíše podpořit chudého farmáře, který je ochoten riskovat, a když ostatní vesničané uvidí, že to opravdu funguje, začnou s tím také. Jsou to tedy dvě strany jedné mince – my bychom neměli prohlubovat závislost místních na zahraniční pomoci, a naopak finančně i odborně podporovat ty, kteří dokážou být iniciativní sami od sebe, ať již je to chudý farmář z té nejzapadlejší vesnice nebo člověk, který i když pracuje za minimální plat na ministerstvu, tak chce něco změnit, a ne jen do úřadu docházet. Afghánec by měl pochopit, že je to hlavně na nich, jestli se situace v zemi zlepší. A pokud zahraniční organizace začnou odcházet ze země a afghánská vláda bude schopná absorbovat vzdělané a zkušené lidi, kteří se toho naučili spoustu při práci v nestátním rozvojovém sektoru, pak je to jen dobře.

Věra Veselá je výzkumná pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů, dlouhodobě se věnuje otázkám spojeným s politickým a společenským vývojem v oblasti Střední Asie a Afghánistánu. V letech 2007 a 2008 žila v Afghánistánu, kde pracovala jako vedoucí mise společnosti Člověk v tísni, a měla tak možnost cestovat po oblasti a věnovat se terénnímu výzkumu. vesela@iir.cz

Dárfúrská dilemata

Mezinárodního trestního soudu

Veronika Bílková

Mezinárodní trestní soud (MTS) v Haagu vydal v březnu 2009 zatykač na súdánského prezidenta Omara al Bašira. Poprvé v historii by se tak stávající hlava státu měla na mezinárodní úrovni zpovídat ze zločinů spáchaných na vlastním obyvatelstvu. Podle některých se jedná o počátek nové éry, ve které již nebude platit, že smrt jednotlivce je tragédie, zatímco smrt milionů statistika. Pro jiné jde naopak o první krok na cestě, která je sice dlážděna dobrými úmysly, vede ale do pekel neokolonialismu a anarchie. Oba pohledy skutečnost nadměrně zjednodušují.

Tento text se klání k názoru, že otevření dárfúrské kauzy u Mezinárodního trestního soudu je samo o sobě právně podloženým a politicky správným činem, jeho realizaci ale od počátku provázely četné omyly a pochybení, které poznamenaly celkovou bilanci případu. Vývoj přitom ukazuje, že zatímco některé problémy, jež v kauze Dárfúr vznikly, jsou s fungováním MTS inherentně spjaty, a v každém novém řízení proto bude třeba řešit je znovu, problémy jiné vyplývají z momentálních postojů klíčových aktérů, a při dostatku politické vůle by tak bylo možné je do budoucna korigovat. Prezenci této teze předchází rozbor právních aspektů případu, tj. text nejprve zjišťuje, zda se Mezinárodní trestní soud *může* – z právního hlediska – kauzou Dárfúr zabývat, a následně hodnotí, zda se jí – s ohledem na širší politické a jiné aspekty – zabývat *má*.

Může Mezinárodní trestní soud řešit případ Dárfúr?

Mezinárodní trestní soud je stálý mezinárodní soudní orgán sídlící v Haagu,

který se zaměřuje na stíhání a trestání individuálních pachatelů nejzávažnějších zločinů podle mezinárodního práva, tj. zločinu genocidy, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Vznikl na základě mezinárodní smlouvy, Římského statutu, který byl podepsán v roce 1998 a v platnost vstoupil 1. července 2002. V současnosti má 110 smluvních stran, mezi nimiž chybějí tři z pěti stálých členů Rady bezpečnosti (Čína, Rusko a USA) a také Súdán. Vzhledem k tomu, že MTS začal fungovat v době, kdy se rozhořoval konflikt v Dárfúru, staly se události v této oblasti jedním z prvních kandidátů na zařazení do jeho agendy. Při rozhodování o tom, zda se kauzou může zabývat, musel Mezinárodní trestní soud uvážit čtyři hlavní faktory, a to: jaké zločiny byly v Dárfúru spáchané, kdo za ně nese odpovědnost, jaký je právní základ stíhání a jak se k věci stavějí súdánské soudy.

Jaké zločiny byly v Dárfúru spáchané?

Mezinárodní trestní soud není běžný trestní soud. Jeho jurisdikce je omezena

na nejzávažnější zločiny podle mezinárodního práva, proto otevření každé nové kauzy vyžaduje přítomnost podloženého podezření, že takové zločiny byly v určité zemi spáchané. V kauze Dárfúr usnadnila Mezinárodnímu trestnímu soudu práci *Mezinárodní vyšetřovací komise pro Dárfúr*, kterou v roce 2004 zřídil generální tajemník OSN Kofi Annan. Ve své zprávě z ledna 2005 Komise uvedla, že krutosti spáchané v Dárfúru v letech 2003–2004 nezaplní pojmové znaky genocidy, lze je ale nesporně kvalifikovat jako válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. MTS závěr respektoval a ve všech dosud vydaných obviněních se zaměřil jen na tyto dva typy zločinů. Ty měly být konkrétně spáchané například úmyslným vedením útoku proti civilnímu obyvatelstvu a pleněním (válečné zločiny), nebo vraždou, vyhazováním, nuceným přesunem obyvatelstva, mučením nebo znásilňováním (zločiny proti lidskosti).

Kdo nese za zločiny v Dárfúru odpovědnost?

Zločiny spadající do jurisdikce MTS mívají organizovanou povahu a zapojuje se do nich řada aktérů na různých úrovních. Mezinárodní trestní soud volí politiku „lovu velkých ryb“ a v souladu s ní se snaží stíhat zejména ty osoby, které páchaní závažných zločinů plánovaly, organizovaly nebo řídily. Vychází přitom z názoru, že právě tyto osoby nesou za vývoj události hlavní odpovědnost a že jejich odsouzení má širší politické a společenské dopady než potrestání „malých ryb“, které pouze plnily rozkazy. *Mezinárodní vyšetřovací komise pro Dárfúr* konstatovala, že zločiny v oblasti jsou páchané všemi stranami konfliktu, a v zalepené obálce předala generálnímu tajemníkovi OSN i konkrétní jména. Obálka se dostala k MTS, který na základě jejího obsahu i vlastního šetření postupně obvinil čtyři osoby. Jsou jimi bývalý ministr vnitra a současný ministr pro humanitární záležitosti Súdánu Ahmad Harun, údajný velitel milicí Džandžawid Ali Kušajb, súdánský prezident Omar al Bašír a velitel jedné z povstaleckých skupin, *Fronty národního sjednocení (URF)*, Bahr Abu Garda. První tři stále pobývají na svobodě, poslední se MTS dobrovolně vydal a proces s ním začal v říjnu 2009.

Jaký je právní základ stíhání?

Mezinárodní trestní soud má pravomoc stíhat pouze zločiny, k jejichž spáchání dojde na území smluvního státu, nebo jejichž pachatel pochází z takového státu. V případě Dárfúru není splněna ani jedna z podmínek, neboť Súdán není smluvní stranou Římského statutu. Jediný způsob, jakým lze tuto překážku překonat, je rozhodnutí Rady bezpečnosti o tom, že situace v určité zemi, kde dochází k páčání závažných zločinů, představuje ohrožení nebo porušení mezinárodního míru a bezpečnosti, a MTS se proto těmito zločiny má v zájmu mezinárodního společenství zabývat. Vzhledem k zájmům Číny, Francie a Ruska v Súdánu a odporu Spojených států vůči MTS se dlouho zdálo, že v případě Dárfúru takový scénář nepřichází v úvahu. V březnu 2005 ale Rada bezpečnosti rezolucí 1593 překvapivě předala případ MTS, čímž poskytla Soudu právní základ nutný k zahájení trestního stíhání.

Jak se k věci stavějí soudánské soudy?

Mezinárodní trestní soud se ve své činnosti řídí zásadou komplementarity, která mu dovoluje angažovat se v případě pouze tehdy, pokud příslušné vnitrostátní soudy nejsou ochotny nebo schopny vypořádat se s ním samy. V kauze Dárfúr jsou příslušné soudy soudánské, jejichž ochota i schopnost stíhat vedoucí představitele vlastního státu je ale pochopitelně omezená. Odlišný postoj mohou zastávat vůči povstaleckým skupinám, což je zřejmě jeden z důvodů, proč se obvině-

ní rekrutují převážně z řad zástupců státu.

Přehled ukazuje, že všechny požadavky kladené na stíhání u MTS byly v případě Dárfúru naplněny, proto z právního hlediska byl Soud plně oprávněn zahájit řízení a obvinít konkrétní podezřelé, jak také učinil. Nyní je třeba zabývat se tím, zda by z jiných, například politických důvodů nebylo bývalo lepší postupovat odlišně a jaká je bilance průběhu řízení zhruba čtyři roky od jeho předání Mezinárodnímu trestnímu soudu.

Má Mezinárodní trestní soud řešit případ Dárfúr?

Otevření kauzy Dárfúr u MTS přineslo několik pozitivních jevů, které svědčí o obecné správnosti tohoto kroku. Zprvu, řízení vyslalo jasný signál, že spravedlnost platí v rostoucí míře pro všechny a že vládcí, přinejmenším někteří, nemohou nadále páchat násilí na vlastním obyvatelstvu s jistotou absolutní beztrestnosti. Zadruhé, obrácení pozornosti k Dárfúru a monitoring vývoje zde ze strany MTS ztížily páčání zločinů a přispěly k tomu, že intenzita násilí v oblasti v posledních několika letech poklesla. V květnu 2006 dokonce zástupci vlády podepsali mírovou dohodu s největší dárfúrskou povstaleckou silou, *Hnutím za osvobození Súdánu (SLM)*. Tvrdit, že k této události došlo jen zásluhou MTS, by bylo přehnané, zdá se ale pravděpodobné, že na nich tato instituce měla aspoň dílčí podíl.

Zatřetí, stíhání soudánských politiků – a to bez ohledu na to, zda nakonec reálně stanou před MTS, či nikoli – poskytuje satisfakci obětem a příbuzným obětí, kteří vidí, že jejich utrpení není světu zcela lhostejné a že ti, kdo je způsobili, mohou „mít problémy“. Začtvrté, důležitou stránkou procesu je, že pomáhá poznat a zdokumentovat pravdu o událostech a roli jednotlivých aktérů v nich. Vzhledem k tomu, že pravda se různým stranám často jeví různě, má velký význam, že v soudním řízení před MTS předkládá svou verzi událostí jak obžaloba, tak obvinění. Uvedená pozitivní ovšem vyvažují a částečně znevažují tři problémy, jež zatím vývoj dárfúrského

případu provázejí. Tyto problémy spočívají v podcenění rizik, která se dala předvídat (problém „inherentních dilemat“), v nedostatečném zaštitění MTS ze strany mezinárodního společenství (problém „sám voják v poli a beze zbraně“) a v neschopnosti většiny aktérů přistupovat ke kauze neselektivně (problém „dvojích standardů“).

Inherentní dilemata řízení u MTS.

Mezinárodní trestní soud se zaměřuje na zločiny, které obvykle tvoří součást širší politiky určitého státu nebo povstalecké skupiny. Obvinění představitelů těchto entit je proto chápáno – a nutno říci, že i zamýšleno – nejen jako odmítnutí individuálních excesů, ale i jako výraz nesouhlasu s obecnou politickou linií daného státu nebo skupiny. Tento tlak vyvolává protitlak, v rámci něhož se entita, která se cítí ohrožena, brání tím, že stíhání u MTS prezentuje jako překážku dosažení určitých důležitých cílů. Standardně se jedná o mírové vyřešení konfliktu a humanitární situaci v zemi.

Tyto dvě karty, podle očekávání, vytáhla i soudánská vláda. Den po obvinění prezidenta al Bašíra bylo ze Súdánu vykázano třináct humanitárních organizací, a již od předání případu MTS navíc Súdán obviňuje Soud z toho, že svým řízením podporuje povstalice a narušuje mírový proces v zemi. Obě reakce byly předvídatelné, přesto na ně MTS ani širší mezinárodní společenství neměly připravenou adekvátní odpověď. Ta přitom mohla zahrnovat například dodávky humanitární pomoci mírovými silami OSN (s mandátem podle kapitoly VII Charty OSN), aktivizaci konceptu odpovědnosti za ochranu (R2P), nebo přerušení a případně i zastavení stíhání Radou bezpečnosti v zájmu mezinárodního míru. Intenzivněji – ze strany MTS i Rady bezpečnosti – měla probíhat též komunikace se soudánskými aktéry, kteří byli z rozhodování od počátku vyloučeni a neměli možnost se vyjádřit k jeho možným dopadům.

Sám voják v poli a beze zbraně.

Mezinárodní trestní soud je soudním orgánem, který řeší otázky individuální viny

Zdroje

- Julie Flint a Alex de Waal, Darfur: A New History of a Long War (African Arguments), Zed Books, 2008
- Gerald Prunier, Darfur: A 21st Century Genocide, Third Edition (Crises in World Politics), 3rd Edition, Cornell University Press, 2008
- Online rozhovor s honorárním konzulem Súdánu v ČR Petrem Pelikánem, Respekt, 16. 3. 2009
- Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Geneva, 25 January 2005

a nevinu. Nemá již ovšem prostředky ani pravomoc k tomu, aby vůči obviněným přijal silová opatření, například je sám zadržel a dopravil do Haagu, ani aby prosazoval výkon svých rozsudků. To je úkol smluvních států, resp. u případů předaných RB úkol Rady. V kauze Dárfúr Rada bezpečnosti v této úloze selhala. MTS prošetřuje případ na základě její výzvy, přesto již v předávající rezoluci RB jasně prohlásila, že náklady procesu nesmějí být přičítány OSN a jsou plně na bedrech smluvních států a dobrovolných dárců. Po vydání konkrétních obvinění navíc Rada bezpečnosti coby jediný kompetentní orgán v této oblasti nepodnikla nic, aby zajistila zadržení podezřelých a jejich transfer k Mezinárodnímu trestnímu soudu. Z případu se po jeho iniciaci v podstatě stáhla, čímž jej velmi nešťastně proměnila v duel *MTS vs. Súdán*, ve kterém navíc MTS ponechala „beze zbraní“, tj. bez prostředků a sil k zásahu.

Předání kauzy Dárfúr Mezinárodnímu trestnímu soudu mělo přispět k ukončení násilí v oblasti a k vyřešení konfliktu. Od počátku přitom bylo jasné, že takto ambiciózního cíle nemůže MTS dosáhnout sám a bylo by zde zapotřebí širší angažovanosti mezinárodního společenství. Ačkoli se o této angažovanosti dlouho diskutovalo, nakonec se v důsledku politických kompromisů omezila na přijetí dílčích a značně děravých sankcí a vyslání mírových jednotek Africké unie a OSN, disponujících velmi slabým mandátem. Řízení před Mezinárodním trestním soudem se za této situace stalo pro Súdán jedinou reálnou hrozbou. Jinými aktéry je navíc prezentováno jako důkaz, že se ve věci Dárfúru přece jen něco dělá, a není proto třeba mít špatné svědomí. MTS zde tedy vystupuje jako „sám voják v poli“, který vede boj, pro nějž nebyl vytvořen a jenž svým rozsahem i ambicemi zdaleka přesahuje jeho možnosti.

Dvojí standardy.

Spravedlnost a odstranění kultury bez-trestnosti jsou jistě chvályhodné cíle. Pokud je ale ti, kdo se jich dovolávají, aplikují selektivně, vzbuzuje to pochyby, nalinko to s těmito cíli „myslí upřímně“ a nalinko jim slouží jen jako zástěrka ke sledování jiných, méně altruistických zájmů. Tyto otázky bohužel vyvstaly i v dárfúrské

otázku, jak vlastně Mezinárodní trestní soud chápe „závažné“ zločiny.

Závěrečná rekapitulace

Kauza Dárfúr je jedním z prvních případů, které řeší stálý Mezinárodní trestní soud založený v roce 1998. Bilance této kauzy, v jejímž rámci byl obviněn i stávající prezident Súdánu Omar al Bašír, je prozatím smíše-

Za situace, kdy jsou v Dárfúru zabíjeny deseti- až statisíce civilistů, vnáší zdůraznění této epizody do případu otázku, jak vlastně

Mezinárodní trestní soud chápe „závažné“ zločiny.

kauze, kde je příkladů nekonzistence a selektivity hned několik. Například předávací rezoluce Rady bezpečnosti říká, že Mezinárodní trestní soud se sice může zabývat zločiny spáchanými v Súdánu, z jeho jurisdikce jsou ale vyňati občané jiných nesmluvních států, kteří by se eventuálně dopustili v Súdánu zločinů, tedy mj. všichni občané Číny, Ruska a Spojených států. Rada bezpečnosti zde tak prolamuje podmínku konsensu dotčeného státu ve vztahu k Súdánu, nikoli ale vůči svým členům.

Sporně si občas počínal i sám MTS, resp. jeho prokurátor, a to zejména při výběru obviněných. *Mezinárodní vyšetřovací komise pro Dárfúr* uvedla, že zločinů se v Súdánu dopouštějí všechny strany. Soud se přesto zaměřil téměř výlučně na představitelů vlády, čímž okamžitě v mnohých vzbudil dojem, že se snaží vyvážit jiné africké kauzy, ve kterých na lavici obžalovaných sedí rebelové. Paradoxní je rovněž to, že jediný súdánský obviněný z řad povstalců, Bahr Abu Garda, se před Mezinárodním trestním soudem ocitl hlavně kvůli vraždě 12 příslušníků mírových sil Africké unie. Za situace, kdy jsou v Dárfúru zabíjeny deseti- až statisíce civilistů, vnáší zdůraznění této epizody do případu

ná. Na straně jedné se MTS v řízení opírá o přesvědčivé právní argumenty a jeho zájem o dárfúrské události zřejmě přispěl k tomu, že míra násilí v oblasti poklesla, strany konfliktu zasedly k jednacímu stolu a oběti mají aspoň nějaký pocit satisfakce. Na straně druhé provázají případ od počátku různá selhání a omyly, které vrhají stín na jeho hlavní účastníky a vyvolávají pochyby o tom, jaké cíle proces s prezidentem al Bašírem skutečně sleduje a zde tu jde opravdu primárně o potrestání závažných zločinů. Tato situace ukazuje, že mezinárodní spravedlnost není jednoduchým konceptem, jemuž by bylo možno přisoudit jasné znaménko plus nebo minus. Daný koncept v sobě obsahuje přísliby i rizika a vždy záleží na konkrétní situaci a jednání aktérů, která z těchto dvou stránek – a jak výrazně – převáží. V dárfúrské kauze jsou zatím misky vah dosti vyrovnané.

Príspevek vznikl v rámci projektu GA AV KJB707510701.

Veronika Bílková je vědecká pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů a je předsedkyní redakční rady Mezinárodní politiky. bilkova@iir.cz

Předsednictví Španělska

v Evropské unii

Kateřina Bocianová

Španělsko jako země s tradičně velmi aktivním proevropským přístupem se nyní intenzivně připravuje na předsednictví své země v Evropské radě v první polovině roku 2010. Jedná se již o její čtvrté předsednictví, přičemž ta předcházející v letech 1989, 1995 a 2002 jsou obecně hodnocena jako velice úspěšná. Proto je pro Španěly nadcházející předsednictví nejen výzvou, jak naplnit daná očekávání, ale též výzvou, jak zásadním způsobem posílit a zviditelnit Evropskou unii na světové scéně, což je v této chvíli vnímáno jako nejdůležitější priorita evropské agendy.

Příprava předsednictví probíhala v relativně nejistém rámci, neboť osud Lisabonské smlouvy, která nově definuje režim předsednictví, byl dlouho nejasný, proto Španělé počítali s oběma variantami – plné i „oslabené“ předsednictví. Poté, co vstoupí Lisabonská smlouva v platnost, roli rotujících předsednictví převezme stálý předseda Evropské rady, jehož funkce je smlouvou stanovena na 2,5 roku s tím, že jeho hlavním posláním bude zajištění kontinuity a efektivity práce Evropské rady. Země, které mají mít předsednictví, ho budou mít ve skupině tří zemí a bude se jednat o vedení práce na jednotlivých úrovních evropských institucí.

Ale obě dvě varianty španělského předsednictví mají jedno společné – podle slov španělského premiéra José Luise Rodríguez Zapatera by španělské předsednictví nemělo být jen pouhým řízením chodu evropských institucí, mělo by být ambiciózní a plné nových iniciativ a politických kroků, které posílí Unii jako celek. V případě varianty oslabeného režimu předsednictví by to premiér Zapatero

neviděl jako nevýhodu předem danou, nýbrž spíše jako skvělou příležitost pro Španělsko „zanechat stopu“ při uvádění nových ustanovení do praxe a při rozdělování moci na základě Lisabonské smlouvy.

Prvním nezbytným krokem pro přípravu předsednictví bylo nalezení konsenzu mezi všemi politickými aktéry na národní úrovni, aby byl zajištěn nejen hladký průběh předsednictví, ale aby došlo i k efektivnějšímu prosazování španělských priorit na půdě jednotlivých evropských institucí. Proto po ustavení vlády po parlamentních volbách v březnu 2008 ministr zahraničních věcí Miguel Ángel Moratinos předložil hned na prvním zasedání vlády zprávu o nejdůležitějších bodech příprav španělského předsednictví a poté došlo k představení hlavních priorit na zasedání zahraničního výboru Parlamentu, aby byl dostatečný čas pro diskusi s opozicí. Na základě těchto debat vznikl oficiální dokument *Deset bodů pro politickou shodu v zahraniční politice Španělska*, přičemž hned první bod stanovuje, že Španělsko musí připravit cíle a priority svého předsednictví tak, aby se podařilo vybu-

dovat Evropu efektivnější a solidárnější na světové scéně, mnohem jasnější na politické úrovni a více prosperující v oblasti sociální.

Efektivnější a solidárnější Evropa

Pokud jde o konkrétní španělské priority, oficiální program dosud není k dispozici, ale na základě vyjádření jednotlivých představitelů Španělska lze určit, které to jsou. V první řadě je možné rozdělit je do dvou skupin – první skupina představuje jakousi *inspiraci* pro práci Evropské unie, ve druhé skupině jsou uváděny tři hlavní konkrétní cíle. Touto inspirací pro práci by měla být inovace a princip rovnoprávnosti (*Innovación a Igualdad*). To znamená, že Evropská unie by měla být určitým tahounem v inovacích, které jsou nutné pro řešení současných globálních problémů, ať už se jedná o boj proti klimatickým změnám a zavádění zelené ekonomiky, nebo o překonání ekonomické krize, z níž by Evropská unie měla vyjít mnohem silnější a konkurenceschopnější. Inspirace z principu rovnoprávnosti by měla vést k posílení rovnoprávnosti mezi muži a ženami, zvláště pokud jde o jejich možnosti na pracovním trhu, dále věnovat pozornost domácímu násilí, přičemž pro efektivní řešení tohoto problému by měly být posíleny pravomoci Evropské unie v dané oblasti, a obecně posílit koncept evropského občanství a pocitu sounáležitosti.

Tři hlavní konkrétní cíle představují: obnova a oživení ekonomiky Evropské unie, dále posílení občanských a sociálních práv občanů Evropské unie při zajištění jejich bezpečnosti a nakonec dosažení zviditelnění Evropské unie na světové scéně. Ve vztahu k obnově ekonomiky – Španělsko je zastáncem jak větší role Evropské komise, aby mohla přicházet s novými iniciativami, tak i posílení rozhodovacích pravomocí Rady v ekonomických otázkách (premiér Zapatero navíc prohlásil, že se v tomto plně shoduje s francouzským prezidentem Sarkozym, a i z tohoto důvodu jako socialist-

Zdroje

- www.maec.es
- www.la-moncloa.es

tický premiér podpořil znovuzvolení spíše liberálního José Manuela Barrosa předsedou Evropské komise). Dále se bude Španělsko věnovat revizi Lisabonské strategie, která by měla proběhnout na jarním summitu Evropské rady v roce 2010, a přispět k definování nového dokumentu, který by reflektoval současné problémy a představoval by návod, jak se co nejrychleji dostat z ekonomické krize a současně ekonomicky posílit Unii do budoucna. Konkrétně to bude znamenat kladení důrazu na zvyšování zaměstnanosti, na budování společnosti založené na znalostech a na celoživotním vzdělávání, na již

zmíněné inovace, na zavádění ekologických opatření nutných pro boj s klimatickými změnami (přičemž důležitým momentem bude zavádění nového „post-kjótského“ protokolu do praxe; ten by měl být přijat na summitu OSN v prosinci v Kodani) a v neposlední řadě prohlubování sociální dimenze. Tento bod navíc zdůraznil státní tajemník pro EU Diego López Garrido při prezentaci priorit v Komisi pro EU španělského parlamentu s tím, že sociální dimenze „post-lisabonské strategie“ by měla být zdůrazněna mnohem více, než tomu bylo v minulých letech. Navíc Španělsko jako země, která se účastní summitů G 20, se bude snažit maximálně podporovat Evropskou unii v její snaze nalézt globální řešení problémů světové ekonomiky a účastnit se definování nových mezinárodních pravidel.

Evropská unie jako systém efektivní sociální ochrany

Pokud jde o druhý cíl, tedy posílení občanských a sociálních práv občanů Evropské unie při zajištění jejich bezpečnosti, španělský premiér zastává názor, že Evropská unie jako systém efektivní sociální ochrany, jako model rovnosti příležitostí vedoucí k blahobytu občanů by měl být posílen, a navíc v době globalizace a rostoucí nejistoty by měl být prezentován ja-

ko možný vzor vládnutí pro další země. V oblasti bezpečnosti se bude věnovat pozornost migraci a vnitřní bezpečnosti Evropské unie. V tomto bodě by mělo španělské předsednictví navázat na právě probíhající švédské předsednictví, které má jako jednu z priorit definování nového, Stockholmského programu, který nahradí Haagský program (2004–2009). Španělé by chtěli zvýšit pravomoci Evropské agentury pro kontrolu vnějších hranic Frontex, dále zásadním způsobem bojovat proti ilegálnímu přistěhovalectví, a navíc se pokusit uzavřít na evropské úrovni

sabonská smlouva bude hlavním úkolem nejen naplnění agendy nových postů jako stálý předseda Evropské rady či Vysoký představitel pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku, ale i zahájení práce evropské služby vnější činnosti, kterou Španělé považují za zásadní nástroj pro zvýšení vlivu jak Unie, tak vlivu svého. Vedle toho v rámci vnějších vztahů bude kladen důraz na posílení role Evropské unie v Latinské Americe, což je do určité míry vnímáno i jako reakce na to, že Španělsko zde ztrácí svou tradiční funkci prostředníka mezi tímto kontinentem a Evropskou unií, ne-

Tři hlavní konkrétní cíle představují:
obnova
a oživení
ekonomiky
Evropské
unie, dále
posílení
občanských
a sociálních
práv občanů Evropské unie při
zajištění jejich bezpečnosti a nakonec dosažení
zviditelnění Evropské unie na světové scéně.

dohody o navracení ilegálních přistěhovalců mezi zeměmi, odkud lidé odcházejí, zeměmi, kudy procházejí, a zeměmi, kam směřují. K tomu chtějí Španělé přijít s návrhem vytvořit program Erasmus pro policejní složky, aby se zvýšila a zefektivnila spolupráce mezi policejními a soudními orgány jednotlivých členských států Evropské unie. A v neposlední řadě je cílem Španělska pokusit se vypracovat „Evropskou strategii pro vnitřní bezpečnost“, neboť podle jejich názoru zde takováto strategie chybí. Měla by tak být doplněním současné Evropské bezpečnostní strategie vypracované Javierem Solanou v roce 2003 a aktualizované na konci francouzského předsednictví.

Třetí cíl představuje snahu španělského předsednictví zviditelnit postavení Evropské unie ve světě. Poté, co začala platit Li-

bof stále větší vliv zde po nástupu Baracka Obamy do funkce získávají Spojené státy americké. K tomu bude značná pozornost věnována vztahům s Afrikou, což v tomto případě zapadá do snahy efektivně provádět zahraniční politiku Španělska prostřednictvím nástrojů Evropské unie, neboť v květnu letošního roku byl představen na půdě španělského ministerstva zahraničí Plán Afrika na léta 2009–2012, ve kterém je explicitně stanoveno, že v průběhu svého předsednictví chce Španělsko vést a zároveň prohloubit politický dialog mezi Evropskou unií a Afrikou, a to na třech úrovních: na úrovni bilaterální s každým státem zvlášť, dále na úrovni regionální a subregionální s jednotlivými regionálními africkými organizacemi a nakonec na úrovni kontinentů se snahou dát další impuls Strategii EU–Afrika, která by-

la vypracována a přijata za portugalského předsednictví ve druhé polovině roku 2007.

Zlepšení vztahů s Tureckem

Na to bude navazovat aktualizace středomořské dimenze vnějších vztahů Evropské unie, tedy pokračování práce v rámci Unie pro Středomoří, bude se konat bilaterální summit EU-Maroko, a navíc chce Španělsko pozitivním způsobem ovlivnit vztahy Evropské unie s Tureckem, neboť jejich vzájemné bilaterální vztahy jsou na výborné úrovni, také díky jejich společnému mezinárodnímu projektu Aliance civilizací, která má vést k vzájemnému porozumění a dialogu s arabským světem.

Samozřejmostí bude vedení bilaterálních summitů Unie s řadou světových aktérů, přičemž zvláštní pozornost bude věnována jak summitu se Spojenými státy americkými, tak summitu s Ruskem, přičemž vzájemné vztahy by měly být zásadně posíleny, jak prohlásil premiér Zapatero na nedávné mezinárodní konferenci v ruské Jaroslavli. Podle jeho slov by mělo během španělského předsednictví dojít k „otevření nové etapy“ ve vztazích Evropské unie a Ruska, založené na porozumění, spolupráci a důvěře, neboť to je podle něho klíčové pro zajištění globální bezpečnosti.

Španělsko tedy očekává od svého předsednictví hodně, ale i Evropská unie očekává hodně od Španělska. Mezi evropskými představiteli totiž panuje názor, že Evropská unie si již nemůže dovolit čekat a musí jednat v měnícím se mezinárodním prostředí. Musí získat vliv za hranicemi a zároveň musí v rámci svých hranic dokázat svým občanům, proč Evropská unie existuje. Že tu je pro jejich ochranu, blahobyt a zajištění lepší budoucnosti. A Španělé jsou si toho vědomi, proto si definovali tyto priority, které, pokud se podaří je naplnit, posunou Evropu zase o něco dále.

Kateřina Bocianová je

absolventka Diplomatie akademie španělského Ministerstva zahraničních věcí a externí doktorandka na IPS FSV UK.

Katerina.Bocianova@seznam.cz

Arménsko-turecké sbližování a jeho geopolitické konsekvence

Tomáš Šmíd

Dne 10. října došlo ve švýcarském Curychu k podpisu dvou protokolů (o nastolení diplomatických vztahů a rozvoji dvoustranných vztahů) mezi ministry zahraničí – arménským Eduardem Nalbandom a tureckým Ahmetem Davutoglu, jež jsou prvním krokem k znovuoobnovení diplomatických styků a otevření hranic.

V Arménii kvůli podpisu protokolu probíhaly velké demonstrace včetně blokády příjezdových cest do Jerevanu. Nutno zmínit, že ohledně důvodů demonstrací se nejedná o žádnou malichernost, nýbrž o genocidu arménského národa, kterou dodnes Turecko – jakožto pokračovatel Osman-ské říše – neuznalo jako svou historickou vinu.

Budoucnost viděna skrze minulost

Demonstrace ostatně probíhaly i u památníku genocidy Tsitsernakaberd a hlavním organizátorem byla nacionalistická strana Arménská revoluční federace *Dašnakcutjun*, která byla založena již v roce 1887 a je velmi silná i v diaspoře, jež se ostatně skládá hlavně z Arménů uprch- nuvších před osmanskými pogromy.

Předseda Dašnakcutjun Vahan Hovhanisjan odmítá arménsko-turecké protokoly i proto, že se podle něj prezident a vláda vůbec neptali na názor lidí.

Obecně problém Arménů je, že na budoucnost se dívají skrze minulost. Na jednu stranu je nutno zdůraznit, že je to zcela pochopitelné, již ve světle tureckého přístupu k vlastní minulosti, jenž se zásadně liší například od přístupu německého. U arménské diaspory je to pochopitelné i v tom ohledu, že mnozí jsou přírodními potomky obětí genocidy z let 1915–1917 nebo i dřívějších pogromů.

Na druhou stranu je třeba si přiznat, že Arménie je ve svém počínání velmi chytlavá a její interpretace dějin bývá také ideologizovaná, velmi sebestředná až šovinistická. Navíc vůči okolnímu světu se chová velmi paranoidně, jak upozornil věhlasný ruský etnolog arménskému původu Sergej Arutjunov v osobním rozhovoru s autorem textu. Dalším argumentem proti je prostý fakt, že dnešní generace Turků je asi takovým viníkem arménské genocidy, jako je dnešní generace Němců viníkem holocaustu.

Nejpádnejším argumentem, proč by především Arménie měla vyvíjet snahu normalizovat vztahy s Tureckem, je prostá reálpolitika. Vůči Arménii je již šestnáct let uplatňována blokáda ze strany Turecka a Ázerbájdžánu, kterou dále zesiluje fakt, že na jihu Arménie sousedí s Íránem, s nímž má sice velmi solidní vztahy, ovšem Írán je zemí, která Arménii na světovém kolbišti z mnoha známých důvodů vůbec nepomůže. A severní soused Gruzie se topí ve svých vlastních problémech. S Ruskem, arménským patronem, je ve válečném stavu a má uzavřené hranice. Je obchodním i politickým partnerem právě Turecka a jeho klienta Ázerbájdžánu. A v neposlední řadě arménsko-gruzínské vztahy mají i své vlastní sporné konsekvence. Jednak v podobě sporných jižních oblastí Gruzie (region Samcche Džavacheti, arménsky Džavachkh), obývaných silnou arménskou menšinou (v dané oblasti tvoří zatím většinu) a ze strany Tbilisi velmi zanedbávaných. A dále též ve faktu, že arménská odkázanost na transport přes Gruzii byla a do jisté míry je dodnes částí gruzínské administrativy (cel-

níci, dopravní policie) zneužívána k vydírání (autor textu se zde odvolává i na své nikoli ojedinělé osobní zkušenosti s tímto faktem během svých cest do regionu).

Tato blokáda Arménii dostala na neprostou periferii světových trhů a přinesla v kombinaci s válečnými událostmi pauperizaci populace, která následně vyvolala takovou vlnu vystěhovalectví, že v některých kruzích to dospělo až k obavám o samotnou fyzickou existenci samostatného arménského státu.

V takové situaci Arménii a jejím představitelům nezbyvá než činit odvážné a skutečně (vnitro)politicky nebezpečné kroky, chtějí-li tuto blokádu prolomit. Vzhledem k situaci v Gruzii, stále pokračujícímu válečnému stavu s Ázerbájdžánem a postavení Íránu ve světové politice v době Ahmadínezádovy administrativy je jedinou smysluplnou cestou pokus o normalizaci vztahů s Tureckem. Turecko je přirozenou cestou na západ. Samo o sobě je velkým trhem, kde mohou najít uplatnění arménské výrobky, a samozřejmě představuje pro mnoho Arménů možnost navštívit historická místa svých národních dějin. Dlužno tedy dodat, že turecký stát řadu arménských památníků stačil za oněch 94 let zničit, ovšem i tak jich zůstává mnoho včetně působivých ruin staroslavného města Ani, které leží hned na arménské hranici, či kláštera Arakeloc na Vanském jezeře, který je navíc nyní rekonstruován.

Je velmi zajímavé, že k takovému kroku se rozhodl zrovna arménský prezident Serž Sarkisjan, politik úzce spjatý s Náhorním Karabachem, jenž představuje další neuralgický bod vzájemných vztahů a vlastně klíčovou příčinu arménské izolace. Proruský Sarkisjan, který přišel k vítězství v prezidentských volbách nepříliš čistou cestou, zde dokázal překročit svůj stín a nezbyvá než doufat, že mu rozhodnutí vydrží. Ratifikace protokolu musí ještě projít oběma parlamenty, což nebude problémem pouze v Arménii, ale i v Turecku. Nábožensky založený turecký premiér Tayyip Erdoğan zde totiž bude čelit nacionalistickým poslancům, kteří často nemají příliš pochopení pro respekt k menšinám, a to ani historickým, zatímco religiózní Turci byli vždy ve

vztahu k Arménům mnohem vstřícnější, což se projevovalo i v průběhu samotné genocidy. Odpor bude ovšem pravděpodobně menší než v parlamentu arménském, už jen proto, že pro Turecko nemá tato otázka natolik životní důležitost, a naopak ratifikace může být dalším argumentačním plus při jednáních s Evropskou unií.

Náhorní Karabach jako neoddělitelná součást Arménie

Arménsko-turecké sbližování nelze ovšem oddělit od jiných konfliktních témat. Především tomu tak je v případě otázky sporu o Náhorní Karabach. Zde je důležité poukázat především na fakt, že pokud protokol neřeší otázku arménské genocidy, pak stejně tak se nedotýká otázky Náhorního Karabachu, což je nutno vnímat jako diplomatickou kompenzaci ve prospěch arménské strany.

Mnoho Arménů se nicméně domnívá, že arménsko-turecké sbližování znamená skrytý předpoklad ústupků o Náhorní Karabach. Sarkisjan to odmítá jako neopodstatněné. Problém ostatně je ve znění madridských principů, které se neliší od předchozích principů – jsou vágní a dávají prostor k široké interpretaci. Dlužno dodat, že podobné obavy panují i na straně tureckých nacionalistických skupin, které vidí v podpisu protokolů první kroky k uznání genocidy. A mnozí Turci se obávají arménských požadavků na reparace, ne-li snad arménských územních požadavků, které jsou především v prostředí arménské diaspory častým námětem debat.

Serž Sarkisjan nicméně prohlásil, že slepá ulička, v níž se dlouhodobě nachází řešení arménsko-ázerbájdžánského konfliktu o Náhorní Karabach, může proces arménsko-tureckého sbližování, jehož jsou protokoly jenom úvodním – byť nesmírně důležitým – aktem, komplikovat. Pro ruskou televizi RTR poprvé veřejně interpretoval arménské pojmání tzv. madridských principů, jež jsou momentálně v kursu jako rámec pro mírovou dohodu ohledně Náhorního Karabachu. Byly navrženy na konci roku 2007 mediátory řešení konfliktu

Ruskem, Francií a USA. Obsahují ovšem klasické postuláty nelišící se od předchozích návrhů, jež nedosáhly úspěchu: návrat ázerbájdžánských okresů obklopujících Náhorní Karabach, které vojensky okupuje Arménie pod kontrolu Baku, návrat ázerbájdžánských běženců (tzv. vnitřně přemístěných osob) do Náhorního Karabachu, a konečně vyřešení statusu sporného území, a to nejlépe referendem.

Arménie s nimi podle Sarkisjana souhlasí, ale v obráceném pořadí. Nejdříve musí být vyřešen status a poté je Arménie připravena k dalším dvěma krokům. Sarkisjan to vysvětluje tím, že pokud by se běženci vrátili dříve, než by byl vyřešen status, docházelo by k novým střetům. Karabach by podle něj pak měl být bezpečnostní zónou. Následně by se měly arménsko-ázerbájdžánské vztahy normalizovat. Sarkisjan přiznal ázerbájdžánským uprchlíkům plné právo na návrat do své rodné země, ovšem po definitivním určení statusu Náhorního Karabachu.

Arménský prezident si je dobře vědom, že nadějně zlepšování arménsko-tureckých vztahů může zhatit právě otázka řešení konfliktu o Náhorní Karabach. Ostatně k uzavření hranic mezi oběma zeměmi došlo v roce 1993 v době arménské ofenzivy. Turecký premiér Tayyip Erdoğan navíc prohlásil, že Turecko proti ázerbájdžánským zájmům jít nehodlá. Ázerbájdžánský prezident İlham Alijev trvá na stažení arménských vojsk jako na prvním kroku. Jako druhý prosazuje návrat běženců, ale tam jeho slova neznějí tak pevně, což naznačuje možnost kompromisu.

Arménie se k oběma procesům – tzn. řešení konfliktu o Náhorní Karabach a arménsko-tureckého sbližování staví zatím odděleně, což konvenuje i s postojem Minské skupiny. Ovšem reálně příliš tyto procesy oddělit nepůjde a spor o Náhorní

Karabach bude muset být vyřešen též. Jinak zůstane vše při starém, tedy včetně neexistence arménsko-tureckých vztahů.

Ruské obavy ze sbližení odvěkých rivalů

V neposlední řadě ovlivňuje proces arménsko-tureckého sbližování i roli Ruska v oblasti a podobu arménsko-ruských vztahů. Rusko arménskou situaci podle slov experta Vladimira Zacharova chápe, přičemž vinu přičítá především Gruzii. Arménie je nucena Gruzii v mnohém ustupovat a tolerovat i gruzinizaci již zmíněného regionu Samcche Džavacheti, kde je většina populace arménského původu. Postavení ar-

ménské menšiny v Gruzii se nelepší a ze strany Arménie je to jeden ze silných důvodů, proč posiluje vztahy s historickým nepřitelem Tureckem, jelikož Gruzie podle Zacharova touto otázkou Arménii jednoduše vydírá.

Pro Rusko je ovšem tento proces hrozbou, protože z arménsko-tureckého sbližování budou stejně profitovat Spojené státy, jež dlouho-

době poskytují Arménii výraznou pomoc. V otázce Náhorního Karabachu se Rusko obává, aby ho Turecko neodsunulo z pozice hlavního moderátora konfliktu.

Rusko se několikrát snažilo do arménsko-tureckých rozhovorů vmístit, což se ale zatím nepovedlo. Rusové se domnívají, že to bylo díky iniciativě Obamových poradců, kteří do tohoto procesu Rusy nechtějí vpustit.

Pozice Ruska je zde složitá. Kreml ví, že izolace Arménie je dále neudržitelná, ovšem turecký průnik na Kavkaz není v jeho zájmu. Dále se ruské zájmy nyní do jisté míry shodují se zájmy Gruzie, s níž je ovšem de facto ve válečném stavu. Pokus obrátit situaci pomocí otázky

Náhorního Karabachu se nedaří. Rusko iniciovalo schůzku Arménie-Ázerbájdžán loni, ovšem Alijev následně opět hrozil ozbrojenou cestou dobýt zpět Karabach.

Rusko podle mnohých zpráv přesvědčuje Arménii, že Turecko a Ázerbájdžán mají lepší výchozí pozici a že sbližení s Tureckem znamená postupnou ztrátu Karabachu a neuznání genocidy, ať už bude v dokumentech smluvních cokoliv. Jenže reálnou alternativu Rusko pro Arménii nemá.

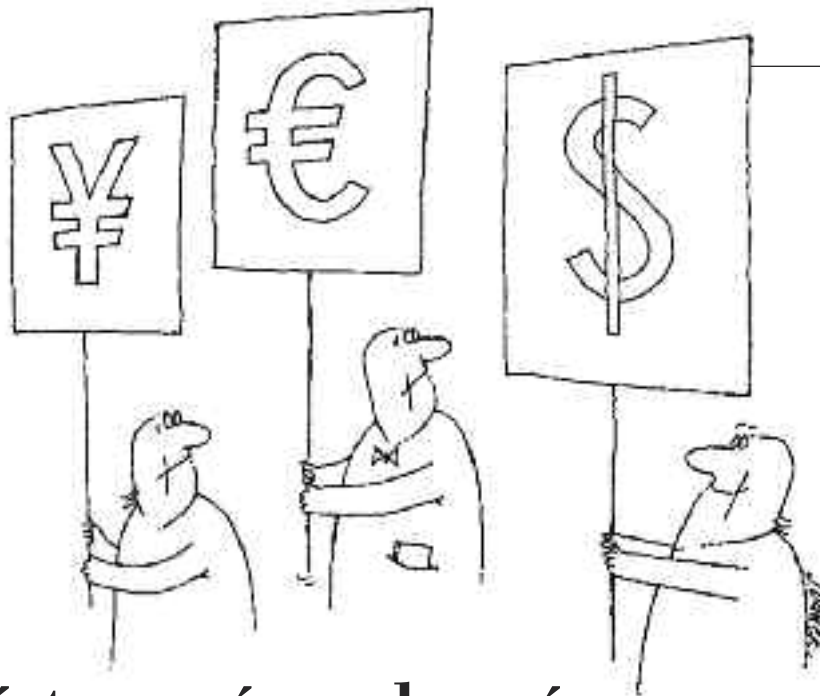
V Rusku panuje též názor, že Obama bude klást větší důraz na Arménii v americké politice na Kavkaze, protože arménská diaspora tradičně podporuje spíše demokraty. Spojené státy navíc ve velmocenské hře drží Gruzii, a tudíž i Ázerbájdžán (i kdyby ten sám moc nechtěl), a Arménie je posledním kouskem, který USA chybí k tomu, aby prostor jižního Kavkazu ovládly. Proto také iniciují arménsko-turecké usmíření. Pokud se jim podaří získat ústupky ze strany Arménie ohledně Náhorního Karabachu, Rusko bude z prostoru vytlačeno a jeho jedinou šancí, jak si udržet pozice, bude rozpoutání nové války.

Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že Rusko má také celou řadu možností, jak situaci v Arménii ovlivňovat. Jednak pomocí svého ekonomického vlivu, který je tak ohromný, že Arménii lze do jisté míry označit za ekonomický protektorát Ruské federace. Dále pomocí fyzické přítomnosti svých ozbrojených sil v oblasti a nakonec pomocí propagandy, na kterou arménský národ slyší, jak ostatně ukazují i zmíněné demonstrace.

Každopádně celá situace opět ukázala, jak je celý region nesmírně složitý, a vzhledem k začátku celého procesu lze očekávat velké diplomatické boje a ukázky geopolitického talentu či jeho absence u zainteresovaných stran.

Tomáš Šmíd působí jako odborný asistent na Oddělení bezpečnostních a strategických studií na Katedře politologie Masarykovy univerzity v Brně.

tsmid@centrum.cz

Třístranná spolupráce Japonsko–EU–USA při řešení globálních problémů

Patrik Kutílek, Kateřina J. Rohlová

Třístranné vztahy mezi Evropskou unií, Spojenými státy a Japonskem se v devadesátých letech a na počátku 21. století kvalitativně liší od těch z počátku roku 1970, tj. období studené války mezi USA a SSSR. V sedmdesátých letech byly vztahy reprezentovány pouze Trilaterální komisí (*Trilateral Commission*), která byla založena jako soukromá organizace v roce 1973 na podporu užší spolupráce Japonska, ES a USA prostřednictvím konferencí, diskusí a vzájemných neformálních kontaktů.

S ohledem na studenou válku a vůdčí pozici Spojených států v této otázce, USA zůstávaly vrcholem třístranného trojúhelníku, což bránilo rozvoji třístranné spolupráce v pravém slova smyslu. Skutečností však bylo, že zatímco Spojené státy zůstaly na čele zahraniční politiky ES a Japonska, Japonsko a členské státy ES si začaly rozvíjet své vlastní prostředky k dosažení společného dialogu v bezpečnostních otázkách. Vzájemné vztahy ES a Japonska tak byly

buď přímo podporovány Spojenými státy v oblasti bezpečnosti, s ohledem na jejich vlastní zájem (spolupráce Japonska se státy NATO), nebo byl dialog ES–Japonsko založen na zcela jiném konceptu bezpečnostních otázek, jenž neměl žádný vztah k USA. Výsledkem byla rozšiřující se spolupráce vlád na řešení konkrétních problémů.

Příspěvkem k vyvážení stran trojúhelníku třístranné spolupráce také bylo sílící postavení ES. Evropská

unie se postupně rozšířila na organizaci s 27 členy a od roku 1992 má také Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP). Mimo to, Japonsko projevilo snahy o prohloubení vztahů se svými sousedy v jihovýchodní Asii, a tak se vytvořily v rámci trilateralismu snahy o to, aby Japonsko převzalo regionální odpovědnost. Japonsko tedy začalo de facto vystupovat jako zástupce jihovýchodní Asie. Nová třístranná struktura respektuje skutečnost, že studená válka již skončila a současné globální problémy mohou být vyřešeny pouze prostřednictvím spolupráce prováděné řadou různých činitelů, především pravomocemi vyspělých zemí světa. Tento druh nového postavení v rámci mezinárodních vztahů převzala jak EU, tak Japonsko, a doplnily je do svých strategií zahraniční politiky. Nová třístranná spolupráce se odráží na mnoha regionálních fórech, například ASEAN, ale především na meziregionálních, jako je ASEM, a globálních, jako jsou WTO a OSN.

Třístranná spolupráce tak poskytuje stabilní rámec, v němž tři hlavní vyspělé a demokratické regiony světa dokáží řešit společné problémy. Tato spolupráce také zajišťuje, že USA i nadále zůstanou angažovány v příslušných politických zájmech Japonska a EU. Také je důležité, že takto nejsou vzájemné vztahy Japonska a Evropské unie prezentovány v opozici buď k bilaterálním vztahům s USA, nebo vůči dalším mezinárodním závazkům Japonska a Evropské unie. Na druhou stranu, třístranná spolupráce dovoluje Japonsku a EU působit společně proti Spojeným státům, aniž by byly ohroženy jejich vztahy s USA. Třístranná spolupráce dnes tedy umožňuje rozvoj vztahů Japonsko–EU a v širším slova smyslu jihovýchodní Asie a Evropy. Neustálé změny ve spojení na multilaterálních fórech po skončení studené války nabídly Japonsku a EU možnost používat třístranné vztahy k vytvoření jádra skupiny, kolem níž se vytvářejí současné mezinárodní programy. Tyto způsoby přístupu umožňují Evropské unii a Japonsku vystupovat v roli klíčových politických aktérů, aniž by se zvyšovaly obavy z jejich sílící regionální a globální role jak mezi protějšky troj-

úhelníku, tak mezi těmi, kteří jsou mimo tento trojúhelník.

Trilateralismus a ekonomické vztahy

Úloha trilateralismu je velmi důležitá v ekonomické dimenzi. Růst ekonomických aktivit Japonska a Evropské unie vede k posilování „slabých stran trojúhelníku“, přičemž japonská strana nyní často reprezentuje východní Asii. Trilateralismus umožňuje Japonsku využít nejen silné role dolaru, ale také protiváhy v podobě sílící úlohy eura. Tehdejší premiér Keizó Obuchi při své návštěvě Evropské unie v roce 1999 přímo podpořil a definoval novou éru trojstranné ekonomické spolupráce mezi americkým dolarem, jenem a přicházejícím eurem. Zdůraznil také schopnosti Japonska stát se rovnocenným partnerem v této třístranné ekonomické dimenzi mezinárodních vztahů.

Japonsko se začalo aktivně podílet na mezinárodních fórech na tvorbě pravidel ekonomického chování. V tomto kontextu Japonsko na summitu G8 v Birminghamu 1998, v návaznosti na východoasijskou finanční a hospodářskou krizi, ukázalo Spojeným státům a Evropské unii, že je schopné vzít na sebe odpovědnost za region východní Asie. V posledních letech, například na schůzce APEC v Santiagu v listopadu 2004, ministerský předseda Koizumi propagoval další rozhovory o dohodách o volném obchodu, a to za účasti Číny, a prosazování uzavření dohod z Dauhá. Především Evropská unie a Japonsko dnes mohou využít trilateralismu a účinněji prosazovat své společné zájmy, pokud jde o pokračování jednání z Dauhá, Kjótský protokol ap., a naléhat společně na Spojené státy.

Třístranné postavení také nabízí japonským vývozcům a investorům možnost přijetí aliance „dva-versus-jeden“ na fórech, jako je například WTO, s cílem zís-

kat větší vliv na partnera v opozici. Pro japonskou vládu a japonskou společnost je proto třístranný systém vhodným doplňkem dvoustranných ekonomických vztahů. Například společné obavy Japonska a Evropské unie z ochrannářských opatření ze strany Spojených států v ocelářském sektoru vedly k označení této situace jako možného protekcionismu a zástupci z každé strany navzájem potvrdili svůj závazek dodržovat mnohostranné obchodní zásady. Je evidentní, že tato struktura se

politiky státu, resp. vlády. To je cílem především japonské vlády, která se toho snaží následně využívat v prosazování svých zájmů. Tento druh diplomacie patrný v bezpečnostní dimenzi vztahů EU-Japonsko má kořeny v domácím prostředí s normami antimilitarismu, přičemž tato diplomacie musí být v rovnováze s japonskými dlouhodobými bezpečnostními vztahy se Spojenými státy. V roce 1998 uvedlo Ministerstvo zahraničních věcí Japonska ve své každoroční zprávě, jak tri-

Třístranná spolupráce s nutností vojenského posílení dvou částí trojúhelníku, tj. Evropské unie a Japonska, nabyla na významu v prvním desetiletí tohoto století, a to z důvodu strategických změn v zahraniční politice USA.

také často obrací proti Japonsku, které zůstává v opozici k americko-evropské alianci.

Trilateralismus v bezpečnostním dialogu

Evropská unie a Japonsko preferují bezpečnostní politiku založenou na asertivní tiché diplomacii prostřednictvím formálních i neformálních jednání. Tento druh diplomacie upřednostňuje nevojensky orientovanou agendu, která klade důraz na otázky lidské bezpečnosti na bilaterálních a multilaterálních fórech. Tichá diplomacie především zahrnuje finanční a personální participaci v mezinárodních fórech a v krizových situacích na základě jasně vymezených cílů. Japonsko, Evropská unie a USA jsou třemi největšími poskytovateli humanitárních finančních prostředků.

Tichá diplomacie má potenciál, aby začlenila nevládní organizace, jakož i podnikatelské subjekty, do tvorby zahraniční

lateralismus nabízí vhodný doplněk dvoustranných vztahů a vysvětluje výhodnost spolupráce mezi členy skupiny „minilateral“ složené z USA, Japonska a Evropské unie v rámci mezinárodních fór. I když není zatím trilateralismus tak výrazný, je podepřen konkrétními způsoby spolupráce, jako je například kongres poslanců Japonska, USA a EU „Sdružení pro úplnou bezpečnost“ (*League for Comprehensive Security - Nichibeio Sogo Anzen Hoshō Giin Renmei*). V této třístranné struktuře nabízejí vztahy Japonska s EU protiváhu k bilaterálním vztahům se Spojenými státy (v této souvislosti je zde zejména vnímán ASEM). Taková struktura umožňuje všem stranám také větší nepřímé ovlivňování dalších regionů světa.

Tato spolupráce v bezpečnostní dimenzi umožňuje Japonsku a Evropské unii, aby byly v rovnocenném silném postavení vůči Spojeným státům, s ohledem na globální bezpečnostní záležitosti. Například v případě Kosova, spolupráce s EU v hu-

manitární oblasti umožnila japonské vládě, aby nemusela přimhouřit oči nad akcemi USA a usnadnila jí podporu Číny po bombovém útoku na velvyslanectví v květnu 1999. Bylo toho přitom dosaženo, aniž by byly ohroženy bilaterální vztahy s USA. Dalším příkladem může být usnesení dohodnuté na dvanáctém summitu Japonsko-EU v Aténách v květnu 2003, kde bylo dohodnuto, že systém OSN zaměřený na všeobecnou spolupráci je nejvhodnější způsob pro rekonstrukci Iráku, a tím byla jasně deklarována podpora pro multilaterální řešení mezinárodních konfliktů, a nikoli samostatným akcím USA. Aktivní činnost Japonska v OSN zaměřená na mírové řešení krize v Iráku a humanitární pomoc však na druhou stranu doplňovala podporu Japonska akcím USA a Velké Británie, aniž by bylo ohroženo mezinárodní postavení Japonska.

A konečně, v souladu s dialogem v rámci tohoto třístranného přístupu se japonští politici mohou odklonit od požadavků americké vlády v celé řadě otázek a přiklonit se k těm, které získávají podporu od evropských protějšků na mezinárodních fórech. Prezentace podpisu Kjótského protokolu a Smlouvy o zákazu min z Ottawy jsou dva příklady tohoto druhu spolupráce. Tato forma trilateralismu odráží diskuse, které probíhají v economic-

ké dimenzi a slouží k vyvážení amerických vojenských zájmů. Japonští politici záměrně vytvářejí vztahy s Evropou jako součást strategie diverzifikace své zahraniční politiky, ve které mají potenciál pro rozvoj alternativní agendy.

Třístranná spolupráce s nutností vojenského posílení dvou částí trojúhelníku, tj. Evropské unie a Japonska, nabyla na významu v prvním desetiletí tohoto století, a to z důvodu strategických změn v zahraniční politice USA. S ohledem na události z 11. září 2001 došlo k přehodnocení strategických plánů americkou vládou a přeorientování na větší regionální spolupráci, což ukazuje, že americké regionální zájmy budou prosazovány prostřednictvím užší spolupráce se spojenci USA, tj. Evropskou unií a Japonskem. Předchozí americký prezident George W. Bush prosazoval navázání bližších vojenských kontaktů s Japonskem. Základem se stal americko-japonský dokument nazvaný „Spojené státy a Japonsko: Postup k zralému partnerství“. V dokumentu se mimo jiné praví: „Japonsko zůstává klíčovým spojencem vlivu Spojených států v Asii.“ Po teroristickém útoku 11. září 2001 poskytla japonská armáda své zásobovací lodě válečným lodím koalice v Indickém oceánu. Po americké invazi do Iráku v roce 2003 se Japonsko přidalo na stranu koalice. Bývalý americký ministr zahraničí Colin Powell upozornil v tomto kontextu, že je třeba, aby Japonsko dále pracovalo na změnách pacifické ústavy, chce-li získat místo stálého člena v Radě bezpečnosti OSN. Jeho nástupkyně Condoleezza Riceová již na japonskou adresu prohlásila: „Japonsko získalo důstojné místo mezi světovými národy díky vlastnímu úsilí a povaze. Spojené státy podporují, aby natrvalo získalo post řádného člena v RB OSN.“ Chce-li si Japonsko udržet postavení regionální velmoci, a později se stát stálým členem Rady bezpečnosti OSN, stává se pro něj politická angažovanost ve vzdálených regionech, včetně vojenských akcí pro vynucení míru, klíčovou.

Aktuální stav po nástupu nového amerického prezidenta Obamy jasně ukazuje, že Spojené státy se již nesnaží v období hospodářské krize o finančně náročné prosazování velmocenského postavení

s cílem samostatného udržování stabilního demokratického řádu, ale snaží se o spolupráci s demokratickými partnery v rámci systému rovný s rovným, a to hlavně na multilaterálních fórech. Spojené státy očekávají rovnocenné partnerství také v otázkách uplatňování „hard power“ například v Afghánistánu.

Pro Evropskou unií se stal trilateralismus důležitý z důvodu posílení jejího politického vlivu ve světě. Diskuse v EU o zrušení zbrojního embarga uvaleného na Čínu vyvolala nesouhlas v USA a Japonsku, a to odstartovalo jednání všech tří stran. Vznikl tak nový strategický bezpečnostní dialog o východní Asii mezi Evropskou unií, USA a Japonskem. Takovýto dialog je příležitostí pro Evropskou unií, aby aktivně působila jako politický partner ve východní Asii, a tím zabránila vzniku regionálního bipolárního systému založeného na americko-japonské a čínské ose, který by mohl vzniknout z důvodu ekonomicko-finanční závislosti Spojených států na Číně, jak ukázala začátkem roku 2009 návštěva Hillary Clintonové v Číně. Americká ministryně zahraničí prezentovala, že USA dávají větší prioritu spolupráci s Čínou při překonávání globální ekonomické krize a při ochraně klimatu před otázkou lidských práv a že Čína a USA mají jako klíčové globální hráči řešit společně problémy světa. Také prohlubující se japonské vztahy s Čínou jsou nebezpečím oslabení Evropské unie, ačkoli sama EU požaduje větší angažovaní Číny na řešení světových otázek. V současnosti se tedy zdá, že je budoucí zvýšená americko-japonská a čínská spolupráce nevyhnutelná, a tudíž se posilování trilateralismu stává pro Evropskou unií velmi důležité a nesmí je zanedbat.

Zdroje

- Hook G., Gilson J., Hughes Ch., Japan's International Relations: Politics, Economics and Security, Routledge, London, 2004
- Baggin A., Japan - New National Energy Strategy, University of Bergamo, 2008.
- Keck J., 40 Years EU-Japan Relations - An Overview, lecture, Leuven University, 2007
- Keck J., EU-Japan Relations and Economic Cooperation, lecture, Bonn University, 2008
- Kindler M., Japan and the European Union: The Strengthening of a Relationship, Nagoya University of Commerce & Business, 2008
- Reiterer M., Japan and the European Union: shared foreign policy interests, Asia Europe Journal, Number 3, Singapore, 2006

Patrik Kutilek vystudoval mezinárodní vztahy na Metropolitní univerzitě v Praze a přednáší na ČVUT. kutilek.patrik@gmail.com

Kateřina J. Rohlová studuje japanologii na Ústavu Dálného východu a vietnamistiku na FF UK. V současné době pobývá na University of Tsukuba v Japonsku.

Čínské bilancování

Od založení Čínské lidové republiky (ČLR) uplynulo již 60 let. Navenek úspěšná bilance zastírá fakt, že rozvoj země mohl nerušeně probíhat již od poválečných let, nebýt fatální chyby v zahraniční politice. Vstup do korejské války a přerušení tradice vazby na Spojené státy vytvořené v éře republikánské Číny (1911–1949) bylo katastrofou, která zbrzdila vývoj ČLR o desetiletí a zkažila v ní životy několika generací.

Čínská lidová republika oslavila 1. října své šedesáté jubileum založení v roce 1949. Protože na bilancování mají monopol vládnoucí strana a vláda a jí výhradně loajální média, výčet úspěchů musí být jistě impozantní. Z bývalé polokolonie, jak je v ČLR zvykem říkat, je světová velmoc, nepřetržitě tempo ekonomického růstu trvá přes dvacet pět let a nezdá se ani v čase celosvětové krize výrazně polevovat, úbytek chudoby probíhá měrou zasluhující uznání. Úvahy o Číně jako reálném vyzývatele Spojených států amerických o postavení supervelmoci číslo jedna jsou pronášeny zcela vážně, asijská mocnost podniká kosmické výpravy a řadí se v tomto oboru postupně po bok USA a Ruska na srovnatelnou úroveň.

Zajímavá by jistě byla necenzurovaná diskuse o tom, jak vlastně lze hodnotit uplynulou éru šedesáti let komunistického režimu. Soudobé čínské elity pro demokratizaci ČLR nehorují, ani etablované střední a vyšší třídy zatím raději nechtějí riskovat, co by – nehladě na hrozící represi – přineslo otevření systému k většímu náporu sebereflexe. Vznesení otázky o legitimitě vlády by mohlo zatřást monopoem moci vládnoucí strany a oživit příznak dominového efektu hroučících se režimů v bývalém východním bloku v procesu reform.

Strana by asi těžko vysvětlovala, proč musela být z ideologických důvodů v 50. a 60. letech průběžně likvidována profesionální vrstva kvalifikovaných státních úředníků a obchodních a průmyslových

manažerů, aby byla nahrazena loajální skupinou osob vděčných moci za svůj rychlý vzestup. Kdo zodpovídá za masové přesuny obyvatel na venkov, či kdo je na vině, že nynější průměrný poměr HDP na hlavu (2912 USD, 98. v pořadí na světě) je nesrovnatelně menší než v sousedních asijských státech jako Japonsko (38 443 USD, 18. na světě), nebo Jižní Korea (19 115 USD, 30.). Kdo nařídil v 50. a 60. letech vést konfrontační zahraniční politiku proti Západu, která nejdříve připoutala zemi příliš ke Kremlu a posléze téměř zavedla na pokraj mezinárodní izolace?

Jak si vysvětlit, že zatímco sousední země Japonsko, Korejská republika, Tchaj-wan, i vzdálenější Malajsie, Thajsko, Singapur od 50. let budovaly základ svého rostoucího blahobytu i pohodlnějšího životního stylu, Čína se na konci 50. let a poté ještě 60. let v důsledku politických pnutí uvnitř vládnoucí strany zmítala v chaosu a upadla do hladomoru. Tento strašný úpadek nemohl způsobit nikdo zvenčí, vytvořili si jej Číňané sami sobě.

Opožděný ekonomický rozvoj vytvořený napodobením modelů v blízkých asijských zemích musel být drazé vykoupěn ekologickou devastací překračující srovnatelné případy sousedních zemí a za cenu nízké kvality zboží, kdy málo bezpečné je konzumovat i vlastní potravinářské výrobky. Špatné pracovní podmínky a chabá právní ochrana lidí představují další citelný rozdíl, který charakterizuje stinnou stránku čínského ekonomického boomu.

Nepočetná menšina vzdělců by se mohla tázat, proč tak dříve bohatá a sofistikovaná čínská kultura musí být nepřetržitě dušena cenzurou a proč má tak malý mezinárodní přesah, zastíněna moderní kulturou podstatně menších sousedních národů, jako jsou Japonci a Korejci.

Část těchto nepříjemných otázek se již svezla na hlavu prominentů minulosti během poněkud liberálnějších 80. let. Přílišnou otevřenost ve výměně názorů této dekády ukončil zásah armády proti demonstrantům v Pekingu v červnu 1989. Současná vládní garnitura ČLR, která za chyby minulosti v rozmezí 50.–70. let nemůže, se prezentuje již jen v pozitivním

světle elity, která vede zemi k blahobytu a mezinárodní prestiži. Takový relativní nárůst materiálního blahobytu, jaký zažívá městské obyvatelstvo v ČLR, předstihuje i dříve zmíněné bohatší sousedy. Pak je třeba si vážit veškerého pokroku, protože realističtí Číňané vědí, že bývalo hůře.

Kupředu nazpět

Lapidární, často citovaný výrok Mao Ce-tunga, že moc strany vychází z hlavně pistole, charakterizuje podstatu komunistického režimu instalovaného s vydatnou pomocí Moskvy v roce 1949. Vládě jedné strany byl podřízen chod společnosti, její sociální rekonstrukci pronikla státní moc až do individuálního rodinného prostředí, jak se nikomu jinému v historii Číny doposud nepodařilo.

Vstup komunistické Číny do korejské války (1950–1953) znamenal otevřený konflikt s bývalým spojencem Spojenými státy, který byl do té doby záštitou proti expanzivním sklonům sousedních států – Japonska a Ruska. Ztráta klíčového spojence stála ČLR příliš mnoho: konec politické a vojenské podpory, vypadnutí ze Západem řízeného světového ekonomického bloku, ztrátu přístupu k úvěrům, technologiím, rozvojové pomoci, *know-how*. Místo toho se ČLR musela spokojit s náhradním řešením – vazbou na Sovětský svaz, který sice přivedl čínské komunistické síly k moci, ale jím nadiktovaná verze modernizace vydržela jako program z nouze jen necelé dvě dekády. Orientace na Rusko neměla v moderní Číně nikdy pevné kořeny a na konci 60. let téměř skončila válkou. Naopak relativní otevřenost čínské moderní elity vůči Spojeným státům a Evropě, či s výhradami i k Japonsku, byla vždy mnohem silnější.

Trvalo čtyři desítky let, než revoluční ozbrojená skupina KS Číny zvládla schopnost řídit stát, nedopouštět se zásadních chyb v ekonomice a zahraniční politice a nezpůsobit rozvrat během procesu předávání moci nastupující mladší generaci stranické byrokracie. Vytvořila se politická kultura zvaná některými autory „konsenzulární autoritářství“, či „konzultativní leninismus“, v době 21. století i v samotné Asii již unikátní, s výjimkou

Oslavy výročí založení Čínské lidové republiky navázaly na pompézní atmosféru olympijských her v Pekingu v roce 2008.

Jason Lee, Globe Media/Reuters

bizarní Korejské lidově demokratické republiky.

Předcházející republikánský režim (1928–1949) národní strany Kuomintang byl také vojenskou diktaturou, avšak na relativně sofistikovanější úrovni, která integrovala ekonomické a intelektuální elity a nezpřetrhala životně důležité vazby na Západ, zejména Spojené státy. Občanská válka v Číně mezi Kuomintangem a Komunistickou stranou byla střetem dvou pojetí diktatur a vizí modernity. Je zaji-

mavé srovnat, jak se reformující KS Číny po roce 2000 s nástupem generace nyníššího prezidenta Chu Ťin-tchaa Kuomintangu stále více podobá. Důraz na ozbrojené složky a jejich modernizaci, pružná cenzura – občas dokonce benevolentní, navenek horlivé vztahy se Západem (USA, EU), byť ve skutečnosti rezervované, vágně definovaný nacionalismus jako hlavní státní ideologie, otevřená ekonomika do světa, zejména pro vlastní exporty, příjem investičního kapitálu, technologií

a *know-how*, úvěrů, rozvojové pomoci, potlačování odborového hnutí a individuálních lidských práv vůbec, fascinace západní kulturou, školstvím, technikou a organizací.

K proměně současné stranické elity, která zcela opustila své ideologické krédo třídního boje a nahradila je nic neříkající „teorií trojí reprezentace“, již jen zbývá dokonat transformaci do důsledků, tj. ještě více splynout s obchodními a průmyslovými lobby, naučit se anglicky, lépe se obléknout podle západní módy, získat doktorát z prestižních západních univerzit a napodobit stále módní styl přijímání anglických křestních jmen.

Proč tedy musely miliony lidí tolik vytrpět, aby se Čína nakonec vrátila zase tam, kde byla v době Čankajškovy vlády? Kuomintangský režim také prováděl centralizační politiku ve snaze stabilizovat stát a upevnit jeho kontrolu nad odstředivými silami, včetně periferií Tibet, Sin-ťiang a Vnitřní Mongolsko. Čankajšek také disponoval brutálním opresivním aparátem, který likvidoval politicky nechtané složky společnosti, avšak nikoli podle ideologického klíče, plošně a systematicky, v masovém měřítku a s takovým osobním zaujetím jako Mao. Antikomunistický režim roku 1949 padl a s ním se zhroutil silná vazba Čína–USA, jejíž výpadek lze považovat za jeden z hlavních faktorů vedoucích k dočasné éře studené války. Také Washington již nechce riskovat ztrátu Číny podruhé, či dokonce pří-

mý vojenský konflikt s ní, jak demonstrovala obava z rozsáhlé pozemní vojenské akce ve Vietnamu, ke které se pro výhrůžky Pekingů Spojené státy nikdy neodvážily, a proto zřejmě ve Vietnamu prohrály.

Naopak ochota ČLR po předchozích katastrofách udobřit se již na počátku 70. let předznamenala drolení východního bloku a oslabil SSSR, kterému na Dálném východě vzrostla v podobě Číny hrozba poutající vojenské síly na společné hranici. Pro Peking zůstala účast v korejské válce proti USA příliš bolestivou zkušeností a mementem, že tak velkou chybu již nesmí podruhé zopakovat.

Nemělo by ovšem překvapit, že obnovení čínsko-amerických kontaktů v roce 1971 se odehrálo v době dozívající *kulturní revoluce*. Tento fakt vyjevuje, jak může být v mezinárodních vztazích iluzorní důraz na demokratičnost režimu. Republikánský prezident Nixon si potřásl rukou s Mao Ce-tungem, krutovládcem, který má v čínské historii největší skóre co do počtu obětí na životech. Toto z moralizujícího hlediska cynické gesto otevřelo cestu čínským tržním reformám a přivedlo asijskou ztracenou mocnost tam, kam patří, do globálního společenství. Ekonomický vzestup Číny je třeba chápat jako činitel celosvětového hospodářského růstu. Z Číny také přišel mocný podnět tržních reforem, který se s předstihem od počátku 80. let přelil do východního bloku.

Nový kontext

Pro čínské patrioty je silným argumentem, že nyní si již Západ, Rusko a Japonsko nedovolí jednat s Čínou jako s bezmocnou a rozvrácenou zemí. Bez čínských exportů a půjček by nebyl západní ekonomický růst možný, ani ČLR by bez otevřených trhů pro přebytky svých výrobků, přílivu investic a technologií nemohla

držet vlastní tempo růstu, a tím i hlavním argumentem přežití politického systému. Navrácením Číny do mezinárodního společenství končí jeden z dočasných důvodů studené války. Smysl pro hierarchii, tolik vlastní kulturám Dálného východu, nevrací unipolární systém, ze kterého Číňané dokáží čerpat tak jako pragmaticky proameričtí Japonci a Jihokorejci, ke kterým se brzy nejspíš přiřadí také Vietnamci.

Dříve do sebe zahleděná ČLR může nyní využít své šance a naučit se hrát roli aktivního partnera, který přispívá k mezinárodní rovnováze. Zatím o tom spíše jen květnatě hovořila. Pro Západ je osud Číny ve 20. století poučením, jak nebezpečný by byl pád současného čínského režimu, který by pod tlakem svých neřešených problémů zkolaboval tak jako kdysi Čankajškův Kuomintang.

Pro Čínu, která vypadá tradičně lépe zvnějšku a zdálky než zblízka a zevnitř, nekončí nástrahy, pro které padl kuomintangský režim. Současná doba však nově verzi čínského autoritářství zatím přeje více. Neexistence přímé bezpečnostní hrozby, trpělivost občanů ČLR, pokračující ekonomický rozkvět a konformní povaha elit dopřává režimu klidu. Méně už pak pokračující nárůst sociálních rozdílů, stále naléhavější ekologické hrozby a absurdity plynoucí z byrokracie a korupce.

Momentální politický konsenzus je podepřen úsilím státu získat na svou stranu vzdělané a bohaté. Sociální hierarchie v čele s elitní vrstvou je v podstatě model na konfuciánském základě. Nedořešené dilema mezi vztahem moci a zákona je pak testem, zda moderní společnost vydrží tolerovat potřebu zachování nedemokratického režimu a jeho reprodukce, či zda se nestane pro praxi příliš velkou přítěží. Pak by se mohlo stát, že i profesionálně nej kvalitnější vláda v moderní historii ČLR bude volat armádu na pomoc ve jménu stability a prosperity.

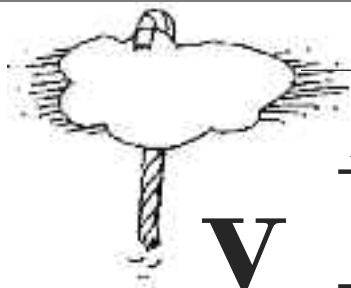
Rudolf Fürst je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

furst@iir.cz

Dříve do sebe zahleděná ČLR může nyní využít své šance a naučit se hrát roli aktivního partnera, který přispívá k mezinárodní rovnováze. Zatím o tom spíše jen květnatě hovořila.

Zdroje

- Světová banka, údaje HDP na hlavu za rok 2008
- Shambaugh, David (2008): *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*, Woodrow Wilson Center Press, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2008

Lidská práva v Íránu – trvale zataženo

Erik Siegl

Potlačení protestního hnutí proti oficiálnímu výsledku červnových prezidentských voleb v Íránu dále zhoršilo dlouhodobý trend – lidská práva v této zemi jsou systematicky porušována. Počet protestujících a schopnost jejich mobilizace navzdory tvrdé cenzuře a bojkotu státními médii potvrdily, že íránská společnost je i přesto v rámci regionu relativně silně emancipovaná. Míře jejího aktivního prosazování větších občanských svobod odpovídá i stále se stupňující represe, s níž se ji vládnoucí režim snaží potlačit.

Situace v oblasti lidských práv v Íránu byla dlouhodobě nedobrá už před volbami. Nejpozději od roku 2005, kdy do prezidentského úřadu nastoupil Mahmúd Ahmadínežád, lze pozorovat její zhoršování prakticky ve všech oblastech. V počtu vykonaných poprav zaujímá Írán druhé místo na světě za miliardovou Čínou, a společně se Saúdskou Arábií a Jemenem je jedinou zemí, kde se oficiálně uplatňuje trest smrti pro mladistvé do 18 let. Zhoršilo se postavení náboženských a etnických menšin. Padají tvrdé nepodmíněné tresty pro novináře a bloggery. Revoluční soudy vedou vykonstruované procesy proti obhájčům lidských práv i nepoliticky angažovaným, kteří jsou na základě svých kritických názorů či kontaktů se západním světem odsouzeni za „ohrožování bezpečnosti země“.

Tvrdost a současně nevypočitatelnost jednání režimu dokumentuje například odsouzení bratrů-lékařů Araše a Kamjára Alaeiových. Obdrželi trest šest a tři roky vězení za účast na lékařské konferenci v USA, kde tito renomovaní experti na prevenci viru HIV měli

údajně plánovat svržení režimu prostřednictvím sítě nevládních organizací a vědeckých výměn. Představa lékařů, kteří dokážou manipulovat mocí ve státě kontrolovaném tajnou policií, příslušníky Islámských revolučních gard a mocným duchovenstvem, je poněkud absurdní. Íránský režim každopádně šíří paranoický pocit ohrožení „sametovým převrácením“ iniciovaným zvnějšku, kterým současně zdůvodňuje represy jakéhokoli kritického vyjadřování. Přispěla k tomu i politika „osy zla“ předchozí americké administrativy. Někteří představitelé alespoň v prvním volebním období prezidenta George W. Bushe snili o překreslení politické mapy Blízkého východu a na podporu politické změny v Íránu vydávali značné prostředky do často pochybných rukou.

Střet islámského republikanismu s konzervativci a Republikánskými gardami

Bylo by ale chybou dávat automaticky rovnítko mezi kritikou současných írán-

ských poměrů a útok proti existenci „islámské republiky“, vzniklé po revoluci v roce 1979. Jsou to mimo jiné i její „děti“, přesněji řečeno protagonisté této revoluce a blízcí spolupracovníci ajatolláha Chomejního, kteří současný režim považují za nelegitimní. Proto není divu, že třicet let po islámské revoluci mnoho z nich žije v exilu, domácím vězení (nemluvě o popravených), nebo se v Íránu politicky angažuje za pozvolnou změnu poměrů. Vysoký duchovní ajatolláh Ali Montazerí, kterého původně Chomejní považoval za svého nástupce (a už dvacet let žije v domácím vězení), současný politický systém označuje za oligarchickou nadvládu jedné skupiny nad společností, která není „ani islámská, ani republikánská, ale pouze diktátorská“. Podle jeho názoru bude velice těžké zachránit islámskou republiku z hluboké krize vlastní legitimacy, do níž se v důsledku jednání státní moci a nejvyššího vůdce dostala. Volby a následné potlačení protestů ukázaly nejenom míru politické polarizace, ale potvrdily i mimořádný mocenský a ekonomický vliv Islámských revolučních gard a milicí *basidž*, jenž byl dlouhodobě kritizován zejména prezidentským kandidátem Mehdi Karrúbím. Především kvůli této brutální síle, která zastoupila běžné pořádkové síly, bylo možné protesty potlačit.

V současném Íránu primárně nejde o spor západních vlivů a konceptů s islámským státem, jak by to chtěli jeho současný vůdcové prezentovat. Mnohem spíše je to střet koncepce republikanismu s islámskou tváří, který moc odvozuje od suverenity lidu (a tedy od více či méně svobodně volených institucí), a vlády konzervativců a velení Revolučních gard v čele s nejvyšším duchovním vůdcem Alím Chámeneim, jehož úřad si osobuje absolutní moc v klíčových rozhodnutích. Odpůrci tohoto mocenského statu quo a kritici omezování práv jsou režimem označováni za nepřátele Boha (*mohareb*), bez ohledu na to, zda nosí tradiční turban náboženské autority, či západní kravatu. Široce definovaná opozice proti tendencím Ahmadínežáda a jeho patrona Chámeneiho tak nejenom zahrnuje studenty otevřené západní kultuře a westernizovanou elitu severního Teheránu, ale i některé aja-

tolláhy a protagonisty porevolučního režimu, kteří odmítají náboženský dogmatismus a koncentraci moci, byť mnozí z nich tento model za Chomejního akceptovali a pomáhali budovat. Ostatně i webová videa z pouličních protestů ukazují ženy středního věku oblečené v tradičním konzervativním čádoru, jak se snaží zabránit zasahujícím jednotkám v mlácení protestujících, což stěží lze označit za projev Západem organizovaných nepokojů.

Překvapivě otevřená a přímá intervence nejvyššího vůdce Chámeneiho na obhajobu legitimacy voleb naznačuje, že není ochoten k sebe-menšímu sdílení moci v „islámské republice“ a nechce připustit ani omezené změny v rámci režimu, jež mohla přinést vláda bývalého loajálního premiéra (1980–1988) Chomejního režimu Mír Hossejna Músavího. Důvodem, vedle čistě mocenských a ekonomických zájmů, je zřejmě strach z uvol-

nění atmosféry a větší společenské otevřenosti, jež by byla nepochybně kritická nejenom kvůli omezování občanských svobod, ale v masovém měřítku i k špatné ekonomické a sociální situaci v Íránu.

Kam se bude vývoj další vývoj v Íránu ubírat a jaké jsou možnosti prosazování reforem a větších občanských svobod? Předpovídat další vývoj je při složitosti místní společnosti a politiky velmi nejisté. Dramatické vyústění prezidentských voleb po omezené pluralitní kampani a v regionu doposud nevidaných televizních duelech kandidátů ostatně málokdo předpokládal. O míře represe proti stále protestující části společnosti panují rozpory v rámci vládního tábora, který balancuje mezi zájmem neprohlubovat polarizaci, a tedy i nestabilitu společnosti na jedné straně, a mezi touhou důrazně potlačit všechny své odpůrce a kritiky na straně

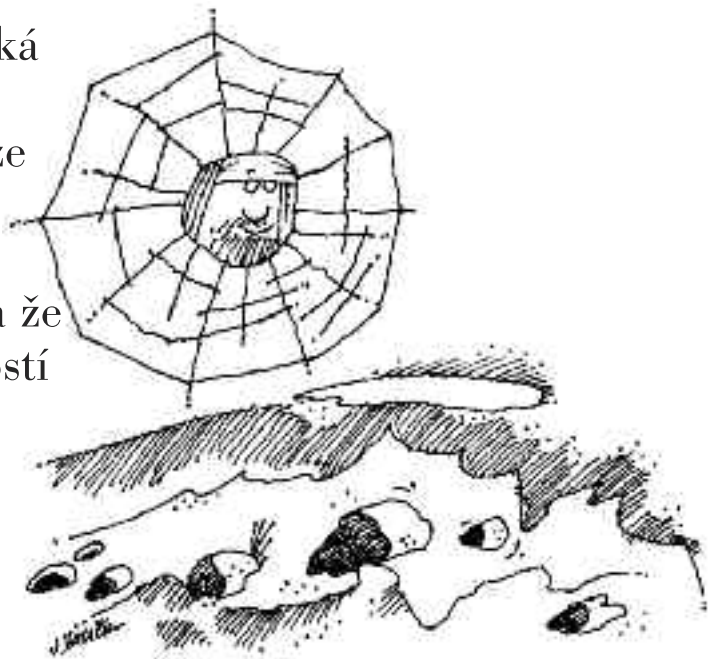
druhé. Nejvyšší vůdce tu vysloví názor, že samotní prezidentští protikandidáti Mír Hossejn Músaví a Mehdi Karrúbí přece jen nejsou agenty cizích mocností (rozuměj Spojených států a Velké Británie), jindy zase zmíní potřebu tažení proti údajně příliš liberální výuce na univerzitách, které prý oslabují víru a způsobují současný rozvrat ve společnosti. Míra současné represe je každopádně alarmující a nemá v posledních dvaceti letech obdoby – hromadné soudní procesy, přímá svědectví o mučení a znásilňování a televizí vysila-

nuje hluboká frustrace z ukradených voleb, byť očekávání z případného vítězství některého z opozičních kandidátů nebylo po neúspěchu reforem bývalého prezidenta Chátamího (1997–2005) vysoké a rozhodně ne revoluční.

Zachovat otevřenost vůči íránské společnosti

Jaký má být v této situaci postoj Evropy a Spojených států? Měl by být principiální a kritický k porušování lidských práv, při současném zachovávání odstupu od jed-

Je evidentní, že Evropská unie a Spojené státy v prioritní jaderné kauze upřednostňují diplomatická jednání před další konfrontací a že navzdory kritice okolností jeho znovuzvolení jsou připraveny touto cestou nepřímo legitimizovat i Ahmadínežáda jako svého partnera.

ná sebezpřiznání viny, která po propuštění na svobodu dotčení vysvětlují jako důsledek fyzického a psychického mučení. To vše i několik rozsudků smrti pro údajné organizátory nepokojů naznačuje, že mají navrch spíše zastánci tvrdého postupu.

Velmi pravděpodobně zmanipulování voleb a výrazné represe oslabily mezi pro-reformně orientovanou veřejností beztak nízkou akceptaci současného politického systému, který v úzce vymezeném prostoru připouštěl pluralismus a umožňoval omezený politický zápas v rámci republikánských volených institucí. Zásah bezpečnostních složek, včetně Revolučních gard a milic basídž sice situaci krátkodobě „stabilizoval“, v střednědobé perspektivě však snížil či minimalizoval vyhlídky na provedení pozvolných (evolučních) změn poklidnou cestou v rámci stávajícího systému. V táboře „zelené“ opozice pa-

notlivých politických aktérů mocenského boje. V dohledné době sice tato „principiálnost“ sotva přinese hmatatelné výsledky a velmi pravděpodobně neovlivní jednání íránských autorit. Jiný postoj by ale minimálně nahrál argumentům současného íránského režimu, že Západ dosavadní kritiku v oblasti lidských práv nemyslel vážně a používal ji pouze jako mocenský instrument ve snaze vnitřně oslabit Írán, změnit jeho politický systém na systém pro něj výhodný a znemožnit jeho velmocenský vzestup. Je proto politicky nanejvýš kontraproduktivní (a pravděpodobně i iluzorní), když jsou naděje na větší demokratizaci v Íránu ze strany Evropské unie či Spojených států spojovány s očekáváním možného průlomu v jaderné kauze. Vůdčí osobnosti občanské společnosti jako nositelka Nobelovy ceny míru Šírín Ebadi ostatně zdůrazňují, v kontrastu

s tvrzeními iránských bezpečnostních složek a revolučních soudů, že neusilují o politickou moc ve státě či změnu jeho politického systému, ale o posílení občanských svobod. Někdy dokonce tvrdí, že Západ by se měl zabývat iránskými problémy, které může ovlivnit, tj. lidská práva, nikoli těmi, které jsou fakticky „hotovou věcí“, tj. úspěšné završení jaderného programu.

Ze strany Evropské unie je potřebné udržovat otevřenost k iránské společnosti jako celku prostřednictvím stipendií, kultury a vědeckých výměn, byť možnosti spolupráce jsou velmi omezené. Tyto dvě komponenty politického postoje EU – kritičnost a aktivní otevřenost – můžou být v jistém částečném rozporu, protože kritika režimu jistě nepovede k jeho větší ochotě se Západem spolupracovat, jakkoli málo je k tomu ochoten. Obdobný konflikt ostatně evropská diplomacie se smíšenými výsledky řeší v postoji k dalším zemím, jež jsou mnohem více než Írán vystaveny jejímu politickému a ekonomickému vlivu.

Je evidentní, že Evropská unie a Spojené státy v prioritní jaderné kauze upřednostňují diplomatická jednání před další konfrontací a že navzdory kritice okolností jeho znovuzvolení jsou připraveny touto cestou nepřímou legitimizovat i Ahmadínežáda jako svého partnera. Důležité je, aby při jednáních s Íránem a v oblasti blízkovýchodní geopolitiky či energetických otázek zůstala vůle a kapacita plánovat politické kroky i v delší časové perspektivě a s ohledem na širokou iránskou společnost.

Erik Siegl pracuje jako programový koordinátor Heinrich-Böll-Stiftung v Praze.
siegl@boell.cz

Abraham Lincoln

200 let od narození

Marek Loužek

Abraham Lincoln, od jehož narození letos uplynulo dvě stě let, byl prvním americkým prezidentem z řad Republikánské strany. Vstoupil do dějin jako prezident sjednotitel, který zvítězil v občanské válce, zrušil otroctví a upevnil Spojeným státům jejich federativní strukturu. Za své vítězství v občanské válce nakonec zaplatil životem. Jeho místo ve světových dějinách je však věčné.

Dětství

Abraham Lincoln se narodil 12. února 1809 na malé farmě v kraji Hardin v Kentucky jako druhé dítě a první syn Thomase a Nancy Hanks Lincolnových. Abrahama mladší bratr zemřel v útlém věku a on sám v devíti letech přišel o matku. O několik let podlehla jeho starší sestra horečce. Otec se brzy znovu oženil. Nevlastní matka, která sama přivedla do manželství tři děti, všechny povzbuzovala k četbě.

Do školy chodil Abraham všeho všudy jediný rok. Byl samoukem. Natažen u krbu četl životopisy prezidenta Washingtona, dějiny Spojených států, Ezopovy bajky či zákoník Indiany. Přemýšlí o Demosténovi, nástupní řeči Jeffersona či scénách ze Shakespeara. Ačkoli do kostela příliš nechodil, jeho pozdější projevy svědčí o důkladné znalosti bible, ohromuje jeho schopnost najít pro aktuální události vždy příhodný biblický citát.

Už od čtrnácti let si mladý Abraham začal vydělávat na živobytí. Byl dřevorubcem, lodivodem, lovcem, vojákem, pošťákem a pomocníkem v obchodě. Když mu bylo kolem dvaceti let, poslal jej jednoho dne jistý obchodník se svým synem se zbožím po Ohio a Mississippi do Nového Orleansu. Po návratu se usadil ve vesničce Salem ve státě Illinois, kde působil jako obchodník a zeměměřič.

Díky své věčné zálibě – knihám, které si často předčítal nahlas – si získal pověst vzdělaného člověka. Jeho popularita začala růst, když se na něho začali stále častěji obracet lidé kvůli svým soukromým sporům. Působil jako dobrovolný smírčí soud-

ce ve sporu. Jeho moudré rozhodování zvyšovalo jeho oblibu mezi občany, z nichž se posléze stali voliči. Lincoln se vzdal svého obchodu a začal se angažovat i v politice.

Politická dráha

Když illinoiský guvernér v roce 1832 svolával dobrovolníky pro boj s indiány, přihlásil se Lincoln, jemuž indiáni zabili prarodiče z otcovy strany, k vojenské službě a byl svými druhy zvolen kapitánem. Funkce kapitána jeho sebevědomí posílila natolik, že se ještě v téže roce pokusil získat křeslo ve Sněmovně reprezentantů státu Illinois. Neúspěšně. Při druhém pokusu o dva roky později však už zvítězil.

Svůj mandát jako člen strany whigů si udržel až do roku 1842. V tomto období působil jako stranický předák a předseda finančního výboru. Mezitím se po cilevědomém, vytrvalém samostudiu práva v roce 1836 stal členem advokátní komory státu Illinois a v následujícím roce přesídlil do Springfieldu, nového hlavního města jeho domovského státu Illinois, kde se stal partnerem advokáta.

Ještě před dosažením třicátého roku získal veřejné postavení jako etablovaný právník a respektovaný politik. Vyšvihl se z bíd a stal se naplněním amerického snu. Rovněž jeho sňatek s Mary Toddovou, dcerou jižanského majitele plantáže, který uzavřel v roce 1842, zapadal do příběhu Lincolnova společenského vzestupu. Z manželství vzešli čtyři synové, z nichž jen jediný se ovšem dožil dospělého věku.

I když v roce 1842 jeho mandát v illinoiské Sněmovně reprezentantů vypršel, Lin-

coln se nadále vedle své advokátní praxe věnoval politické činnosti na straně whigů. Odměnou za jeho vynikající podporu kandidáta Henryho Claye v prezidentské volební kampani roku 1844 jej whigové v roce 1846 nominovali kandidátem do amerického Kongresu. Zvítězil s jasnou převahou, křeslo zastával v letech 1847–1849.

Lincoln poznává politické prostředí hlavního města a Kongres se v jeho osobě seznamuje se svérázným poslancem, jenž dovede zasahovat do debaty humornými historkami, ale i pronést slova plná patosu a čistě tesané logiky, jako ve své řeči o právě zakončené válce s Mexikem, kterou prohlásil za nespravedlivou. Protože v dalších volbách do Kongresu znovu zvolen nebyl, považoval svou politickou kariéru za skončenou.

Republikánská strana

Zákon o Kansasu a Nebrasce z roku 1854 vyostřil politickou polarizaci a přispěl k rozklizení dosavadního politického systému. Whigové, jejichž severní křídlo trvalo na jednoznačném odmítání otrokářství, přišli o podporu z Jihu a jejich strana se rozpadla. V roce 1854 vznikla strana nová, výlučně severní, pod Jacksonovými duby v Michiganu. Dává si název Republikánská a mezi jejími zakladateli a vedoucími členy je Abraham Lincoln.

Jeho zásadně odmítavý nekompromisní pohled na otrokářství vzbudil pozornost republikánů a v roce 1856 se stal jejich vůd-

cem v Illinois. Složení strany bylo různorodé: protiotrokářští demokraté, bývalí whigové, abolitionisté, protivníci alkoholu a odpůrci přistěhovalectví vytvářeli konglomerát, jehož hlavní shoda spočívala v tom zabránit dalšímu šíření otrokářství. S výjimkou abolitionistů se ovšem tyto skupiny nezasazovaly o zrušení otrokářství v těch oblastech, kde existovalo.

Když se roku 1858 ucházel o znovuzvolení prominentní demokratický senátor za Illinois Stephen A. Douglas, Lincoln vystoupil jako republikánský protikandidát. Veřejné diskuse obou politiků přilákaly desetitisíce lidí. Lincoln sice volby prohrál, ale tímto slovním soubojem upoutal celonárodní pozornost a získal pro svou další kariéru rozhodující politické body.

Na republikánském stranickém konventu v Chicagu byl v květnu 1860 ve třetím kole zvolen kandidátem na prezidenta. Jakožto kompromisní kandidát s poměrně malým počtem nepřátel se dokázal šikovně prosadit proti svým známějším konkurentům Williamu Stewardovi a Salmonu P. Chaseovi. Jeho spolumojníkem a kandidátem na viceprezidenta se stal důsledný odpůrce otrokářství Hannibal Hamlin ze státu Maine.

Abraham Lincoln v prezidentských volbách zvítězil. Jeho zvolení bylo v jistém smyslu revolucí. Po třicetileté vládě demokratů se k moci dostává nejen strana druhá, ale nadto i úplně nová. Ačkoli byl Lincoln zvolen s výjimkou jednoho ve všech severních státech, naprostou většinu národa za sebou neměl, protože jeho tři soupeři dostali dohromady téměř o milion hlasů více než on.

Občanská válka

Nově zvolený prezident stál hned na začátku svého funkčního období před obrovskou hrozbou – rozpadem Unie. Na Lincolnovo zvolení zareagovala Jižní Karolína tím, že 20. prosince 1860 vystoupila z Unie. Následovaly ji Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana a Texas. Vznikly tak Konfederované státy americké s vlastní ústavou, jejichž prezidentem byl zvolen Jefferson Davis. Hlavním městem Konfederace se stalo město Montgomery ve státě Alabama a později Richmond ve Virginii.

Ve snaze o obnovu jednoty země a s vědomím, že tzv. státy „horního Jihu“ se stále chovají loajálně, se Lincoln v inauguračním projevu 4. března 1861 vystříhal ostřejších tónů. Touhu po odtržení sice postavil na roveň anarchii, znovu však zdůraznil, že nehodlá otrokářství zpochybňovat tam, kde existuje. Osud národa podle něj leží v rukou Jižanů: žádným slibem se nezavázali Unii násilím rozbít, zatímco on sám odpřisáhl, že ji uchová, uhájí a ubrání.

Konec nadějí o smírné řešení znamenal útok jižanských jednotek na federální pevnost Sumter u Charlestonu 12. dubna 1861. Lincoln povolal 75 000 dobrovolníků (přihlásilo se půl milionu). Ke Konfederaci se následně přidaly další čtyři státy: Virginie, Arkansas, Tennessee a Severní Karolína. Jih upřednostňoval podstatně větší autonomii pro jednotlivé státy než sever, který prosazoval silnější centrální vládu.

První velká bitva byla svedena 21. července 1861 u Bull Runu. Následovalo několik bitev a námořních akcí. Dne 6. dubna 1862 dosáhla vojska Unie vítězství pod vedením generála Ulyssese

S. Granta v bitvě u Shilohu. Po vítězné bitvě u Antietamu přednesl Lincoln 22. září 1862 předběžné vyhlášení, podle něhož byli od nového roku všichni otroci na územích Unie svobodní (definitivní osvobození otroků znamenal až třináctý dodatek Ústavy z roku 1865).

Prohlášení o osvobození otroků zásadně změnilo charakter války. Odvrátilo hrozbu, že by Francie, Španělsko a Velká Británie pomohly Konfederaci, protože by to znamenalo, že otevřeně podporují otroctví. Dne 4. března 1865 byl Lincoln opět zvolen prezidentem. Devátého dubna 1865 se sešel Lee s Grantem v Appomatoxu, kde Lee kapituloval. V průběhu několika týdnů se vzdaly zbývající jižanské jednotky.

Americká občanská válka přinesla 600 000 mrtvých (360 000 na straně Unie, 260 000 v Konfederaci), což představuje nejničivější válku v dějinách Spojených států. Materiální škody se nepodařilo vůbec vyčíslit. Válka skončila porážkou populačně i průmyslově slabšího Jihu. Jejím důsledkem bylo posílení centrální vlády, zrušení otroctví a zbídačení Jihu. V ústavním smyslu přispěl Lincoln ke sjednocení a federalizaci země.

Spor o otroctví

Otrokářství považoval Lincoln za vážný problém. Jeho strýc a prastrýc vlastnili otroky, zatímco otec, přesvědčený baptista, otrokářství naopak rozhodně odmítal, i když ne výlučně z mravních důvodů – jako dělník zažil na vlastním těle konkurenci práce otroků. Jedna z hlavních politických otázek tehdejší doby byla, zda má být otrokářství povolené, nebo navždy zakázané. Lincoln byl proti otroctví.

Na Jihu si bohatí plantážníci uvědomili, že sotva seženou dostatek bílých lidí, kteří budou ochotni pracovat v horkém podnebí amerického Jihu. Indiáni se brzy ukázali jako málo odolní, a tak se představila černochozům zvyklých na horké podnebí

zdála jako nejlepší. V 19. století si už žádný Jižan nedokázal představit život bez otroků. Drobní zemědělci pracující na své půdě většinou vlastnili dva až tři otroky.

Že k osvobození a přiznání práv černým otrokům jednoho dne dojit musí, bylo Lincolnovi jasné. Proto zatracoval otroctví jako princip a byl proti tomu, aby se ze své původní oblasti šířilo do ostatních států. Hájil názor, že Spojené státy nemohou trvale snášet současnou existenci otrokářství a svobodné společnosti a že se Američané

musejí rozhodnout pro jeden nebo pro druhý.

Ačkoli Lincoln jako člověk stál na straně zrušení otroctví, jako politik věděl, že náhlé zrušení otroctví by nemohlo zůstat bez neblahého vlivu na celé Spojené státy, o jejichž prospěch mu šlo především. Černochozům nebylo možné dát náhlou a naprostou volnost a obdařit je občanskými právy hned, celá věc musí projít svým přirozeným vývojem. Jinak by natropilo v Unii více škody než užitku.

Za občanské války prohlásil: „Mým nejvyšším cílem v tomto klání je přežití Unie, nikoli zachování či rozdrčení otrokářství. Kdybych mohl Unii zachránit, aniž bych přitom osvobodil jediného otroka, pak bych to učinil. Kdybych ji mohl zachránit tím, že osvobodím všechny otroky, pak bych učinil i to. To, co podnikám v otázce otrokářství a pro barevnou rasu, činím proto, že věřím, že to napomáhá uchování Unie... Nehodlám nijak změnit své často vyjádřené osobní přání, aby všichni lidé na světě byli svobodní.“

Mučednický mýtus

Přestože Lincoln v občanské válce zvítězil, toto vítězství se mu nakonec stalo osudným – 14. dubna 1865 byl na něj během návštěvy Fordova divadla spáchán atentát, na jehož následky ještě v noci zemřel. Vrahem byl mladý herec, člen skupiny spiklenců sympatizujících s Ji-

hem. Došlo tak k prvnímu atentátu na amerického prezidenta. Lincolnova smrt přispěla ke vzniku mučednického mýtu.

Lincolnovo myšlení i jednání směřovalo k záchraně a plnohodnotnému oživení odkazu otců zakladatelů, hodnot a principů republiky zformulovaných v Prohlášení nezávislosti a ústavě. V jeho osobě se spojují všechny bytostné znaky americké demokracie, kterou jeho prezidentství trvale upevnilo. Občanská válka Američany znovu zavázala k jednotě národa a ke svobodné společnosti oproštěné od otrokářství.

Již ve svém prvním poselství v Kongresu v červenci 1861 označil Lincoln válku za soupeření lidí, které se vede o principy a hodnoty, nikoliv o hmotné výhody. Vítězství Severu pod jeho vedením zajistilo jednotu národa a osvobodilo čtyři miliony mužů, žen a dětí z otroctví. Nadto se odmítnutím odtržení jižanských států, které nedbaly voličské vůle z roku 1860, podařilo obhájit univerzální princip demokracie.

Devatenáctého listopadu 1863 pronesl Lincoln v Gettysburgu při vysvěcení velkého vojenského hřbitova svou nejslavnější řeč. Mistrovskými formulacemi se vrátil k zakladatelskému období národa a k demokratickým hodnotám v podobě rovnoprávnosti všech lidí, práva na svobodu a vlády lidu. Oběť Severu a Jihu je společná. „Tito mrtví nezahynuli nadarmo, v tomto národě se před Bohem znovu zrodí svoboda a vláda lidu, lidem a pro lid nezmizí ze světa.“

Vytáhlý, často rozpačitě působící muž, nezřídka melancholický až depresivní, ale přesto se smyslem pro humor, ve své osobě spojil základní americké ideály a ctnosti. Lincoln bylo možno právem pokládat za zachránce národa a za osvoboditele otroků a zároveň za pravého muže z lidu a zářivý příklad *selfmademanství*. Jeho vítězství v občanské revoluce vyvolalo „druhou americkou revoluci“.

Marek Loužek je ředitel pro výzkum Centra pro ekonomiku a politiku. Přednáší na FF UK a VŠE v Praze.

louzek@post.cz

**Mistrovskými
formulacemi se
vrátil
k zakladatelskému
období národa
a k demokratickým
hodnotám
v podobě
rovnoprávnosti
všech lidí, práva na
svobodu a vlády
lidu.**

Izrael

aneb Když zahraniční politika určuje politiku domácí

Irena Kalhousová

Henry Kissinger kdysi o Izraeli prohlásil, že nemá zahraniční, ale pouze domácí politiku. Měl tím na mysli, že pro Izrael jsou vztahy se sousedními zeměmi a se světovými velmocemi tak zásadní, že zcela dominují domácí politické diskusi. Tato Kissingerova věta se stala záhy legendární a dalo by se říci, že do jisté míry platí i dnes. Jakkoliv ale zahraničněpolitická témata v mnohém určují podobu izraelské politiky, je to zrovna tak izraelská domácí politika, která značně ovlivňuje světové dění. Asi žádná jiná země, obzvláště pokud se velikostí a počtem obyvatel řadí k takovým trpaslíkům jako Izrael, není tak častým tématem pro jednání nejvyšších světových představitelů a mezinárodních institucí. Pro mezinárodní společenství by bylo v mnohém jednodušší, kdyby izraelská domácí politická scéna byla přehledná, zvenku lehce pochopitelná a stabilní. Přesně tím ale izraelská politická scéna není. Odráží se v ní totiž značná pestrost a názorová různorodost izraelské společnosti.

Volební systém

Pestré je také složení izraelského zákonodárního sboru, Knesetu, čemuž napomáhá i volební systém, který je již od vzniku Státu Izrael nastaven tak, aby v něm měly zastoupení i minoritní skupiny. Aby politické hnutí získalo v Knesetu své zástupce, musí překročit práh pouhých dvou procent. Původně toto číslo bylo ještě nižší. Při přibližném počtu pěti milionů oprávněných voličů tak k zisku jednoho křesla stačí získat zhruba 25 000 hlasů. Výsledkem je, že v Izraeli kandiduje ve volbách do Knesetu velké množství stran, z nichž pak mnohé v jeho lavicích skutečně zasednou. Po volbách je pak zformována

značně široká koalice, v níž obzvláště malé strany získávají disproporční zastoupení. Velké strany tak jen obtížně prosazují svou politiku a často také dochází k obměně vlád poté, co se jeden či více malých koaličních partnerů rozhodne vládu opustit. Také proto se v Izraeli od jeho vzniku uskutečnily volby do Knesetu osmnáctkrát, ale samotných vlád se vystříдалo již třicet dva. Pokud se izraelský premiér udrží ve své pozici déle než dva roky, je to třeba považovat za velký úspěch.

V Izraeli se již po celá desetiletí uvažuje o možnosti změny volebního systému, který by měl přinést více stability. Asi nejznámějším pokusem o reformu byla

přímá volba premiéra v letech 1996 až 2001. Ani to ale více stability nepřineslo. Do Knesetu se opět dostalo velké množství stran a přímo zvolený premiér se tedy nemohl opřít o pevnou koalici. Navíc dva jediné, přímo zvolené premiéry, Benjamin Netanjahu a Ehud Barak pojali svůj mandát trochu ve stylu vlády amerického prezidenta a často zapomínali konzultovat svá politická rozhodnutí se svými stranami. O to slabší byla potom jejich pozice při prosazování vlastní politiky v Knesetu. A tak se Izrael po roce 2001 opět vrátil k původnímu modelu a premiérem se opět stává ten, kdo je schopen sestavit koalici. Ukázalo se totiž, že pouhou změnou volebního zákona nedojde ke změně politické kultury.

Jedním z velkých izraelských úspěchů je jeho schopnost absorbovat imigranty. Měřeno počtem obyvatel a množstvím imigrantů tak žádná jiná země na světě nepřijala více lidí než Izrael. Mezi léty 1948–1951 země s 650 tisíci obyvateli přijala 700 tisíc přistěhovalců. Mezi nimi byli jak Židé z Evropy přeživší holocaust, tak Židé ze severní Afriky či Jemenu. Později k této pestré směsici přibývali ještě Židé z Íránu, Etiopie a v Sovětského svazu. Izrael je tak etnicky rozdělen na tři velké skupiny – na tzv. *Aškenáze*, pocházející z Evropy a Spojených států, *Sefardy*, jejichž minulost se váže ke Španělsku před

vyhnáním v roce 1492 a *orientální Židy*, kteří pocházejí z Asie a Afriky. K plnému obrazu různorodosti Izraele je třeba ještě zmínit nežidovské obyvatelstvo – především muslimové, křesťané a Drúzové. Izraelská politická scéna tuto různorodost reprezentuje v podobě větších či menších politických uskupení a také tím, že je v neustálém pohybu. Politické koalice vznikají a zanikají, politici odcházejí ze scény, aby se na ni po nějakém čase opět vrátili, strany s úzkým profilem témat rychle vznikají, ale o to rychleji zanikají, a i ideologie a voličská základna tradičních stran se vyvíjí a mění.

Strana práce jako zrcadlo vývoje izraelské společnosti

Strana práce patří v Izraeli k těm nejtradičnějším, a právě na ní je patrné, jakým vývojem prošla izraelská společnost. S touto stranou, v různé její podobě, jsou spojeny takové ikony izraelské politiky jako David Ben Gurion, Golda Meirová, Abba Eban, Jicchak Rabin, či současný izraelský prezident Šimon Peres. Tato strana vládla téměř bez výrazné opozice od vzniku státu do roku 1977. Reprezentovala především aškenázskou populaci a její ideologie byla v prvních desetiletích hodně spojená na jedné straně se sionismem a na straně druhé se socialismem. Opírat se mohla jak o hlasy velice silných izraelských odborů, tak o hlasy kibucníků. Jakkoli je Strana práce dnes označována za stranu středově levicovou, v otázce bezpečnosti v minulosti nebyla rozhodně žádnou holubicí. Za její vlády se Izrael ocitl v sinajské válce v roce 1956, v šestidenní válce v roce 1967 a v jomkippurské válce v roce 1973.

V posledních letech se ale profil této strany výrazně změnil. Aškenázští Židé se stali v Izraeli politickou i ekonomickou elitou a Strana práce sama opustila socialistický a kolektivistický etos a místo toho se více přiklonila k hodnotám individualismu a kapitalismu. Navíc samotní její nejvyšší představitelé patří k mladší generaci během své politické kariéry pohádkově zbohatli, často za podivuhodných okolností, což ještě více odradilo voliče ze slabších sociálních vrstev. Zájmy chudších tak začaly hájit

Jedním z problémů současného Izraele je rostoucí napětí mezi ortodoxními a světskými Židy.

Yannis Behrakis, Globe Media/Reuters

paradoxně strany pravicové a také strany náboženské.

Další změnou je, že Strana práce dnes již není považována za tu stranu, která je spojována s rozvojem státu, jehož nedílnou součástí bylo osídlování půdy. Zatímco v prvních letech existence podporovala Strana práce rozvoj nových osad, a to po roce 1967 i za hranicemi tzv. zelené linie, dnes je spojována s neúspěšnými dohodami s Osla. Ty nastartovaly proces, který nejenže povede k rušení osad na území

Západního břehu, jež mnozí Izraelci nazývají biblickým označením Judea a Samaří, který ale nakonec může vést i k rozdělení Jeruzaléma. Proti tomu se staví většina Izraelců. Strana práce tak opět přestala hájit téma, jemuž v prvních letech existence státu dominovala, a tím umožnila především pravicovému *Likudu* prezentovat se jako strana hájící bezpečnost Izraele a neustupující tlaku Palestinců.

V neposlední řadě oslabil pozici Strany práce demografický faktor. Z aškenázské

většiny se postupně stala menšina, a toho dokázal v prvním momentě nejlépe využít právě Likud, který v roce 1977 ukončil nepřetržitou vládu levice. Dokázal totiž mobilizovat hlasy nespokojených orientálních Židů, kteří se cítili přehlíženi aškenázskou elitou. Když v 90. letech minulého století přišlo ze Sovětského svazu na milion přistěhovalců, Aškenázů, ani to Straně práce nepomohlo. Tito lidé měli osobní zkušenost se socialismem a ve volbách proto dávali přednost buďto stranám pravicovým, nebo stranám hájícím přímo jejich zájmy. Strana práce se také snažila najít podporu mezi nežidovskými voliči, což jí ale v očích židovské většiny také na popularitě příliš nepřidalo. Dnes je tak tradiční volič Strany práce spíše vyššího věku a patří k vyšší střední třídě. A taková voličská základna Straně práce vítězství ve volbách nezajistí. Bezprostředně po únorových volbách, v nichž Strana práce získala pouhých 13 mandátů a ocitla se tak až na čtvrtém místě, probíhala v izraelské televizi povolební debata, ve které se moderátor zeptal politologa, co se stalo s voliči Strany práce. Ten lakonicky odpověděl: *umřeli*. Izraelský spisovatel Amoz Oz v podobném duchu prohlásil, že Strana práce splnila svou historickou úlohu.

Volby v roce 2009

Jak se postupně snižuje počet sekulárních aškenázských voličů a narůstá zklamání z neúspěšného průběhu izraelsko-palestinských vyjednávání, tradiční levicový proud v izraelské politice slábne.

V posledních volbách v únoru 2009 tak neuspěla nejen výše zmíněná Strana práce, ale ještě hůře dopadl *Merec*, který je v politickém spektru ještě více nalevo a který obdržel pouhé tři mandáty. Oproti tomu strany, jež vedli současní nebo bývalí představitelé strany Likud, obsadily v Knesetu hned první tři nejsilnější pozice – kromě Likudu se jedná ještě o *Kadimu* a *Izrael náš domov*. V případě posledních dvou jmenovaných se jedná o strany středové a zatímco *Kadima* byla schopna přetáhnout mnohé voliče Strany práce, *Izrael náš domov* našel své voliče jednak mezi přistěhovalci z bývalého Sovětského svazu a také mezi těmi, kteří nebyli spokojeni ani s jednou z velkých stran. Zatímco *Kadima*, nedojde-li k zásadní reformě Strany práce, má velkou šanci se na izraelské politické scéně udržet dlouhodobě, *Izrael náš domov* může být fenoménem pouze dočasným. Zajímavé je oslabení pravicově-náboženských stran a ultraortodoxních stran, a to i přesto, že počet ortodoxních věřících v Izraeli neustále narůstá.

Tím nejdůležitějším, co únorové volby ukázaly, je převaha pravicově-náboženského bloku nad levicově-středovým. Přestože volby sice těsně vyhrála středová *Kadima*, premiérem se stal předseda Likudu Benjamin Netanjahu, protože byl schopen sestavit koalici. Ta je nakonec poměrně široká, což Netanjahuovi

na jednu stranu poskytuje pohodlnou většinu 74 hlasů v Knesetu (i když pět členů Strany práce prohlásilo, že odmítají respektovat koalici dohodu). Na druhou stranu pro Netanjahu nemusí být zrovna jednoduché uřídít koalici zahrnující jak strany sekulární, tak i ultraortodoxní, strany, které při jednání s Palestinci dávají přednost umírněnosti, či naopak volí silně nacionalistický tón. Pro případné dlouhodobější přežití této koalice je dobré, že tato názorová pestrost stavi šéfa Likudu do pohodlného středu a umožňuje mu značný prostor při vyjednávání o důležitých politických a bezpečnostních otázkách. Navíc Netanjahu má pořád v záloze možnost přizvat do koalice *Kadimu*, čímž tak může donutit k větší disciplíně své současné koalici partnery.

Nicméně na velký test pevnosti této koalice si budeme muset teprve počkat. Netanjahuova vláda zatím většinu své energie věnuje na vyburcování světové veřejnosti proti pokračujícímu iránskému jadernému programu. V této otázce jsou izraelské politické strany až neobvykle jednotné a stojí v jednom šiku za premiérem. Zajímavou zkouškou tak bude až jednání o rozpočtu na rok 2011, při němž se dá očekávat velký tlak náboženských stran. Ty budou požadovat značné finanční prostředky pro své sociální programy a školy, často disproporční k prostředkům, které mají k dispozici sekulární instituce. Může tak dojít k prvnímu velkému střetu se sekulárními Izrael náš domov a Stranou práce. Dalším testem pevnosti této koalice se mohou stát obnovená jednání s Palestinci.

Netanjahuova vláda zatím většinu své energie věnuje na vyburcování světové veřejnosti proti pokračujícímu iránskému jadernému programu. V této otázce jsou izraelské politické strany až neobvykle jednotné a stojí v jednom šiku za premiérem.

K těm zatím ani přes velkou snahu americké administrativy nedošlo. Jedním z důvodů je, že Palestinci, kteří v Obamovi náhle spatřili svého spojence, požadují jako základní podmínku k zahájení rozhovorů naprosté zmrazení výstavby židovských osad na Západním břehu a také v okolí východního Jeruzaléma. To Izrael zatím považuje za nepřijatelný požadavek. Podaří-li se nakonec obnovit rozhovory a dojde-li na taková citlivá témata, jako je otázka návratu palestinských uprchlíků, či rozdělení Jeruzaléma, Netanjahu bude jen obtížné hledat jednotu uvnitř vlastní koalice. A tak opět může dojít na Kissingerova slova, že zahraniční politika zcela zásadně ovlivní domácí

politikou, a tudíž i životnost této koalice. Také na to bude muset brát ohled premiér Netanjahu a koneckonců i palestinští a američtí vyjednavací. Případné nové volby totiž nepřinesou výrazně stabilnější koalici, než kterou je ta dnešní.

Irena Kalhousová je analytičkou Asociace pro mezinárodní otázky a vedoucí jejího blízkovýchodního programu. Vystudovala politologii na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě a Evropská studia na Univerzitě v Cambridge.

irena.kalhousova@amo.cz

V Norsku vše při starém

Levice zvítězila díky ukázněnosti svých voličů, zatímco pravice zůstala rozklížená

Andrej Ruščák

V září byl na další čtyři roky zvolen nový norský parlament, Storting. Kampaně byla napínavá, podle průzkumů se očekávalo zvláštní představení v podání největší opoziční strany – *Strany pokroku (Fremskrittspartiet; Frp)*. Nikdo sice nepočítal s tím, že by porazila vládnoucí sociálnědemokratickou *Dělnickou stranu (Arbeiderpartiet; Ap)*, avšak přesto to mnohem intenzivněji než kdykoli předtím vypadalo na možné vítězství občanských stran (*borgerlige*) nad rudozelenými (*rødgrønne*), které tvořily většinu vládních koalic po roce 1945. Nebylo to však zdaleka tak jednoduché, jak to na první pohled mohlo vypadat.

Dělnická strana je největší stranou v Norsku. Profiluje jako typická skandinávská sociálnědemokratická strana se silným důrazem na sociální stát a je již po mnoho desítek let nejsilnější vládní stranou. Je provázaná s *Landsorganisasjonen (LO)*, norskými odbory, a obsahuje jak tradiční dělnický proud, tak i moderní levicové ideje multikulturalismu a podpory etnických a náboženských menšin. Typicky má dva koaliční partnery – *Senterpartiet (Sp, Strana středu)* a *Sosialistisk Venstreparti (SV, Sociálně-levicová)*. Zatímco SV je hlavní vládnoucí straně programově celkem blízká a její agenda je tradiční rudozelená politika, která se v Evropě rozšířila s takzvanou „generací roku 1968“, *Senterpartiet* je agrární strana zaměřená především na téma státní suverenity; patří k nejhlasitějším odpůrcům Evropské unie i Schengenského systému. Její politika není principiálně

levicová, jde jí velmi partikulárně o zájmy dvou velmi silných lobby – zemědělců a rybářů. Nejsilnější pozici má v nejméně urbanizovaných *kommuner* (základních administrativních jednotkách Norského království) a není vždy součástí sociálnědemokratických vlád; v minulosti spolupracovala i s vládami pravicovými. Drží se stranou jakýchkoli velkých ideologií, jejichž reprezentanty je většina evropských politických stran.

Blok občanských stran je o poznání pestřejší – tvoří ho *Fremskrittspartiet (Frp, Strana pokroku)*, *Høyre (H, Pravice)*, *Venstre (V, Levice)* a *Kristelig Folkeparti (KrF, Křesťanská lidová strana)*. Tradičně byla hlavní pravicovou stranou *Høyre*, strana postavená na liberálně-konzervativních principech; dala by se přirovnat k lehce liberálnější variantě ODS, je přidruženým členem evropské frakce EPP-ED. Dříve

v minulosti byla konzervativnější a spíše podobná britským konzervativcům; liberální agenda, ať už v ekonomické, nebo společenské oblasti se k *Høyre* dostala spíše jako odpověď na měnící se ideologii svého hlavního konkurenta, *Arbeiderpartiet*, a hlavního konkurenta na pravici, *Fremskrittspartiet*. Zároveň *Høyre* od 90. let průběžně ztrácí popularitu nejen kvůli ideové rozkročenosti, ale rovněž kvůli nedostatku osobností. *Høyre* podporuje vstup do Evropské unie.

Venstre, ačkoli to její název nenapovídá, je liberální strana srovnatelná s Bursíkovou frakcí českých zelených odvážnější v liberálních ekonomických reformách. Je pro odluku církve od státu, proti vstupu do Evropské unie, pro zavedení rovné daně a decentralizaci – přenos pravomocí ze státní úrovně na komunální.

Kristelig Folkeparti je sociálně konzervativní strana srovnatelná s bavorskou CSU. Reprezentuje tradiční křesťanské hodnoty – je proti eutanazii a potratům, jakož i registrovaným partnerstvím homosexuálů či umožnění adopcí těmito páry. Strana se k ekonomickým a geopolitickým otázkám prakticky nevyjadřuje, byť pasivně podporuje státní model sociálního státu. Jednou z podmínek zvolení do předsednictva strany je aktivní křesťanská víra, ačkoli se o této zásadě v poslední době vede diskuse, a to zejména kvůli velké podpoře Křesťanské lidové strany ze strany muslimské menšiny.

Poslední – a nejdůležitější – občanskou stranou je *Fremskrittspartiet*. Je to strana ideově velmi vyhraněná, ekonomicky libertariánská, společensky neutrální, podporuje volný trh v rámci EEA (norsky EØS), k Evropské unii se nevyjadřuje – její členové jsou pro i proti a strana se zavázala, že bude respektovat jakékoli výsledky referenda. Je pro omezení imigrace ze třetích zemí, zejména zemí muslimských. Podporuje používání peněz ze Státního penzijního fondu (*Statens pensjonsfond*, jinak také *oljefondet*) na investice v zahraničí, výstavbu infrastruktury a investice do školství a zdravotnictví, které mají s ohledem na jinak vysokou vyspělost Norska, překvapivě nízkou úroveň. Strana pokroku je pro tuto politiku často

Vítěz norských voleb a staronový premiér země Jens Stoltenberg.

Stefan Wermuth, Globe Media/Reuters

kritizovaná a obviňovaná z populismu a z hazardu s penězi norských občanů. Je prakticky jedinou stranou v norském politickém spektru, která se staví ostře proti stávající podobě sociálního státu. Každé volby od svého založení dostává více hlasů než ve volbách předchozích, voliče přebírá především od Høyre.

Roztříštěná pravice versus konsolidovaná levice

Ačkoliv logická, věcná a bez zbytečných emocí vypočítaná politika Strany pokroku je pro mnoho lidí (zejména pro bohaté a pro Nory mající kontakt se zahraničím) atraktivní, přesto její program působí v rámci norského sociálního modelu velmi radikálně, což mnoho lidí odrazuje. Především přistěhovalecká politika působí na ostatní strany i média, více či méně odaná multikulturalismu, jako červená barva na bíka. I když by se mohlo na první pohled pozorovateli zdát, že hlavní rozkol na politické scéně probíhá mezi rødgrønne a borgerlige, ve skutečnosti se o charakter norské politiky bojuje mezi Fremskrittspartiet a Høyre. Høyre v posledních měsících před volbami až hystericky napa-

dala Frp – a to za výrazné podpory médií, zejména veřejnoprávní televizní a rozhlasové stanice NRK a deníku Aftenposten. K Høyre se rovněž přidaly malé občanské strany, které se zavázaly, že se Stranou pokroku neutvoří žádnou koalici. Na otázku – proč – jsou fakticky možné dvě odpovědi. První je oficiální – Høyre, Venstre i KrF nesouhlasí s imigrační politikou, kterou Frp prosazuje; neoficiální, leč mnohem pravděpodobnější je ta, že Strana pokroku neposiluje ani tak na úkor Dělnické strany nebo jiných stran z rudozeleného bloku, jako spíše na úkor jiných občanských stran, které tak povážlivě ztrácejí voličskou podporu (například Venstre se dlouhodobě potýká s čtyřprocentní hranicí a Høyre analytici před volbami předvíдали pád až k deseti procentům, což je u dříve dominantní občanské strany výsledek velmi tristní) – a tak je hysterie proti Straně pokroku pro tyto subjekty fakticky bojem za svou vlastní existenci.

Na druhou stranu rudozelený tábor tyto problémy nemá – jednak tradiční uskupení Dělnická strana-Socialistická levice dá dohromady takřka vždy pohodlnou vládní koalici, ne sice nadpoloviční (k bezpečné většinové koaliční vládě je zapotřebí 85 mandátů ve Stortingu, který má 169 křesel), ale stabilní – vzhledem k tomu, že je vyloučená spolupráce Frp a Høyre proti rudozelenému bloku. Pojistkou proti případné domluvě občanských stran je Strana středu, jejíž působení v rámci koalice (stejně jako u SV) je zvláštní především ve vztahu k Evropské unii. Dělnická strana je strana usilující o vstup Norska do EU, zatímco Strana středu a Socialistická levice jsou ostře protievropské – před několika měsíci dokonce vyslaly své zástupce na Island, aby přesvědčovali Islandany o nevýhodnosti členství. Stručně vzato – otázka evropské integrace je jediná zásadní otázka, která rudozelený blok rozděluje, jinak je jeho sourodost, především ve srovnání s občanským táborem, velmi výrazná.

Nesplněná velká očekávání

Z výše uvedeného vyplývalo poměrně jasné očekávání – letos to mohlo být poprvé, kdy

Po letošních volbách přišla norská rudozelená koalice v porovnání s minulým funkčním obdobím o jedno křeslo, nicméně až na několik resortů byla vláda sestavena stejně jako v období předešlém.

by rudozelený blok spadl pod 85 mandátů – v minulém Stortingu byl poměr obou bloků 87:82 a ve většině volebních období po roce 1945 tvořila Dělnická strana přesvědčivou většinovou vládu. Výsledky nakonec skončily následovně: Dělnická strana: 35,4 procenta (64 mandátů), Socialistická levice 6,2 procenta (11 křesel), Strana středu: 6,1 procenta (11 mandátů), Strana pokroku:

22,9 procenta (41 křeslo), Pravice: 17,2 procenta (30 mandátů), Křesťanská lidová strana 5,5 procenta (10 křesel), Levice: 3,9 procenta (2 mandáty). Tyto výsledky v sobě mají jednu zvláštnost. Liberální Venstre mohla s 3,9 procenta získat dvě křesla, třebaže se stanovila volební klauzule na čtyři pro-

Zdroj

• Norsk statistisk sentralbyrå

centa – tato skutečnost je důsledkem toho, že klauzule funguje regionálně v každé *kommune* zvlášť, nikoli na celostátní úrovni; na základě stejného principu byla ve Stortingu v minulosti zastoupena například regionální strana Kystpartiet, když v roce 2001 získala celostátně pouhých 1,7 procenta, avšak v Nordland kommune překročila čtyřprocentní práh a získala tak jedno křeslo v parlamentu.

Po letošních volbách přišla norská rudozelená koalice v porovnání s minulým funkčním obdobím o jedno křeslo, nicméně až na několik resortů byla vláda sestavena stejně jako v období předešlém.

Pokud jde o norské volby a norský stranický systém, existuje v něm jeden aspekt, který není v rámci Evropy unikátní (v dřívějších dobách fungoval například v Nizozemsku), ale v dnešní době funguje jako určitý relikt – a tím je stabilita výsledků mnohých politických stran. Podíváme-li se na volební výsledky z posledních let, zjistíme s výjimkou roku 2001 jen nevelké kolísání v rámci jednotlivých stranicko-politických proudů. Vezmeme-li si ideově příbuzné strany, které si dlouhodobě konkurují (Dělnickou stranu-Socialistickou levice na levičích a Pravicí-Stranu pokroku na pravici) a dáme-li dohromady jejich výsledky od roku 1973, kdy se všechny tyto čtyři strany objevily spolu po volbách na scéně, vypadají takto:

- *Dělnická strana a Socialistická levice*: 46,5; 46,5; 42,1; 46,3; 44,4; 44,8; 41; 36,8; 41,5; 41,6
- *Pravice a Strana pokroku*: 22,4; 26,7; 36,3; 34,1; 35,2; 23,3; 29,6; 35,8; 36,2; 40,1

Tyto výsledky jasně ukazují zejména ukázněnost levicové části spektra, a to po mnoho generací; hlavní představitelé tradiční levice, tedy Ap a SV mají od roku 1945, resp. od svého založení

(SV poprvé vstoupila do Stortingu v roce 1961) vždy okolo 44 procent. Stejně konstantní jsou i výsledky Křesťanské lidové strany, zatímco v případě ostatních (většinou pravicových) stran hlasy kolísají někdy ve prospěch obou velkých (H a Frp), někdy ve prospěch menších – pravicoví voliči mají větší tendenci experimentovat, přecházejí nejen mezi Pravici a Stranou pokroku, ale i Levici a Stranou středu či k malým stranám, které vydrží ve Stortingu po jedno či dvě volební období. Tato volební ukázněnost levicových voličů, která je i otázkou generační (lidé volící levičím, zejména Ap, mají tendenci volit ji pokaždé bez ohledu na kampaň a zpravidla ji volili i jejich rodiče či prarodiče) a takové stranické příslušnosti voličů, která vypadá téměř jako příslušnost klanová, což činí pro pravicové strany nesmírně těžké získat vládu; v minulosti se to podařilo zpravidla v reakci na nějaké velké aféry uvnitř Dělnické strany – pravicové strany jsou tak de facto odkázány na to si brát hlasy jednak mezi sebou navzájem a jednak mají znatelnou konkurenci mezi nevoliči; levicově smýšlející voliči totiž jsou volebně mnohem ukázněnější.

Tato situace nedává do budoucna – s výjimkou změny vlády z důvodů vnějších faktorů či zásadních afér – přílišnou šanci pravicovým stranám sestavit vládu, a to zejména kvůli tomu, že charakter norského stranického systému posilá Høyre a Fremskrittspartiet proti sobě.

Andrej Ruščák studuje v Centru pro evropská studia na Jagellonské univerzitě v Krakově a je redaktorem analytického webu <http://www.nekorektne.com> finrod.felagund@nekorektne.com

Hornorakouské zemské volby: Lidovci na vítězné vlně

Miroslav Šepták

Poslední zářijovou neděli vybírali voliči v rakouské spolkové zemi Horní Rakousko své zástupce do Zemského sněmu. Není tomu tak dávno, kdy mezi klíčová témata tamní volební kampaně patřila problematika poválečného transferu Němců a jaderné elektrárny Temelín. Čím chtěly strany nalákat tentokrát a komu nakonec voliči projeví důvěru?

Několik otázek najednou

Hornorakouské zemské volby měly dát či alespoň naznačit odpověď na několik zajímavých otázek. V první řadě šlo o to, jaké vysvědčení vystaví voliči historicky první vládní koalici složené z *Rakouské lidové strany (ÖVP)* a *Zelených*. Před šesti lety totiž vítěz voleb a úřadující zemský hejtman lidovec Josef Pühringer učinil krok, k němuž do té doby nepřistoupil žádný rakouský politik. Osobní nevráživost mezi ním a sociálním demokratem Erichem Haiderem způsobila, že nechtěl dál pokračovat v zavedené velké koalici, tj. vládní spolupráci lidovců a *Sociálně demokratické strany Rakouska (SPÖ)*. Namísto toho upřed-

Lidovecký hejtman Horního Rakouska Josef Pühringer vyhrál potřetí za sebou zemské volby a nyní dokonce nepotřebuje k vládnutí ani žádné koaliciho partnera.

Herwig Prammer, Globe Media/Reuters

nostnil kooperaci se Zelenými. Černo-zelená spolupráce se tehdy jevila jako riskantní experiment, obě strany však našly – i přes občasné rozpory – společnou řeč. Lidová strana představovala vedoucí sílu vládní formace a přenechala svému „junior-skému“ partnerovi některá pro něho profilující témata, například ochranu životního prostředí či boj proti globálnímu ote-

plování. Ačkoli Horní Rakousko není rozhodně idylickou a bezproblémovou zemí, podle předvolebních průzkumů si 60 procent obyvatel přálo pokračování dosavadní koaliciho spolupráce.

Dojde-li v alpské republice v současné době k významnějšímu měření sil mezi stranami, objeví se také pravidelně druhá otázka: Může *Svaz pro budoucnost Ra-*

kouska (BZÖ) bez svého zemřelého zakladatele, kontroverzního Jörga Haidera, existovat samostatně, nebo mu nezbude nic jiného, než úzce spolupracovat se *Svobodnou stranou Rakouska (FPÖ)*?

Třetí otázka se týkala churavějící sociální demokracie. Rakouský spolkový kancléř a současně předseda SPÖ Werner Faymann prožil v souvislosti se všemi důležitými volbami letošního roku nejednu bezesnou noc. Od prosince minulého roku, kdy byl jmenován šéfem rakouské exekutivy, jeho strana oslabil ve třech zemských volbách (Korutany, Salcbursko, Vorarlbersko). Ve Vorarlbersku se dokonce v žebříčku stran propadla až na čtvrté místo. Aby toho nebylo málo, v červnových volbách do Evropského parlamentu, kdy se volilo celostátně, obdržela sociální demokracie procentuálně nejnižší počet hlasů na spolkové úrovni od roku 1945.

Realismus lidovců, neodůvodněný optimismus sociální demokracie

Hranice úspěchu a porážky v Horních Rakousích letos velmi výrazně ovlivnila dvě témata – udržení zaměstnanosti a integrace cizinců do společnosti. Hlavním aspirantem na vítězství – jak naznačuje ostatně i pohled do historie – byli lidovci. Od konce druhé světové války vyhrála ÖVP ve čtvrté největší spolkové zemi celkem desetkrát, pouze jednou přepustila první místo hlavnímu rivalovi – sociální demokracii. Hlavní postavou letošní lidovecké volební kampaně byl dosavadní zemský hejtman Josef Pühringer, který v minulosti proslul jako zavilý odpůrce Jaderné elektrárny Temelín a tzv. Benešových dekretů. Zkušený a napříč voličským spektrem oblíbený či přinejmenším respektovaný politik věděl, že nastolování otázek kolem Temelína či poválečného transferu Němců by mu nepomohlo dosáhnout přede- proklamovaný realistický volební cíl – zisk minimálně 40 procent hlasů. Namísto toho sám sebe stylizoval do pozice garanta budoucího pozitivního vývoje země. Slíbil zvýšenou podporu rodin, zlepšení infrastruktury pro dojíždějící do práce a boj s ekonomickou krizí.

Jednička kandidátky sociální demokracie Erich Haider měl být hlavním vyziva-

telem Pühringera v boji o křeslo zemského hejtmána. Haider sebevědomě prohlášoval, že jeho strana bude ve volbách bojovat o vítězství. V jeho případě šlo do značné míry o neodůvodněný optimismus, neboť vycházel ze zkušenosti z roku 2003, kdy dokázal SPÖ přivést k rekordnímu přírůstku hlasů na zemské úrovni od roku 1945. Zapomněl však, že situace tehdy a teď je zcela odlišná. Před šesti lety sociální demokracie profitovala z opozičního postoje vůči nepopulárním krokům spolkové vlády lidovců a Svobodných. Přípravovaná penzijní reforma a diskuse kolem privatizace lineckých železárén VOEST účinně mobilizovala sociálnědemokratické voliče a přivedla k volebním urnám i nevoliče. Erich Haider doufal v opakování podobného efektu i v roce 2009. I v politice však většinou platí *dvakrát do stejné řeky nevstoupíš*.

Radost a zklamání

Poprvé v historii země s hlavním městem Linec volili lidé starší 16 let. Volební účast, zde tradičně velmi vysoká, ve srovnání s rokem 2003 mírně vzrostla (80,3 procenta : 78,6 procenta) a to i v důsledku zavedení možnosti korespondenční volby. Hned první volební prognózy odhalily, kdo je vítězem a kdo poraženým (viz tabulka).

Usmíval se zejména Josef Pühringer, neboť právě jemu nejvíc vděčí lidovci za vítězství a mírné posílení (viz tabulka). Pro 91 procento voličů ÖVP byl úřadující hejtmán hlavním motivem, proč podpořit právě tuto formaci. Kromě toho vytáhl hejtmán před volbami eso z rukávu – Horní Rakousko aktuálně vykazovalo nejvyšší nezaměstnanost ze všech spolkových zemí. Pühringer tak mohl poskytnout další důkaz o své kompetentnosti a přidal silný argument, proč by měl v rozdělané práci pokračovat. Většina místních obyvatel v něm spatřuje záruku progresivního vývoje země i v nejistých dobách. Nejlepší výsledek lidovců od roku 1985 znamená nejenom absolutní většinu ve vládě (v Horním Rakousku je sestavována poměrně podle výsledků voleb), ale také polovinu všech křesel v Zemském sněmu. Nečekaně silný mandát od voličů posílil ve straně hlasy volající po jednobarevné

vládě bez nutnosti korigovat programové priority ve prospěch koaličního partnera. Tato nepochybně lákavá představa „demokratického absolutismu“ má však svůj líc. Lidová strana bude vystavena většímu tlaku ze strany občanů a opozice, a to zejména při nepopulárních krocích, nedodržení volebního programu či politických přehmatech.

Dobré vysvědčení vystavili voliči rovněž druhému koaličnímu subjektu – Zeleným, kteří po období červených čísel mírně posílili, byť jen o 0,1 procenta. Strana věří, že tím zastavila období propadu a nastoupila cestu mírného růstu voličské přízně. Spíše než osvědčená témata z oblasti životního prostředí nebo varování před pravicovým extremismem pomohlo Zeleným ocenění jejich dosavadní práce na koaliční úrovni. Na první otázku bych odpověděl následovně: černo-zelená kooperace v Horním Rakousku fungovala a do budoucna by mohla být vhodnou koaliční variantou spolupráce i na celostátní úrovni.

Nadšení zavládlo i ve volebním štábu Svobodných, kteří zaznamenali takřka dvojnásobný počet hlasů než před šesti lety. Nejde přitom o mimořádný výkon. V roce 2003 dosáhla FPÖ velmi slabého výsledku, způsobeného podílem na tehdejší – u obyvatel málo populární – vládní politice úsporných

balíčků. Svobodní tehdy rovněž doplatili na dlouhodobou nejednotnost uvnitř strany. Prvnímu muži kandidátky FPÖ, neznámému Manfredu Haimbuchnerovi, vydatně při volební kampani pomáhal spolkový předseda Heinz Christian Strache. Strana vsadila na strategii, která se osvědčila již v minulosti, tj. volební kampaň založenou na výrazné mediální prezentaci strany a jejich témat, striktní azylové politice, jasnému NE pronikání zahraničních kultur a zvyků do podalpské země a sociálnímu populismu.

Výsledek 15,3 procenta hlasů znamená návrat Svobodných na tradiční pozici „třetí síly“ v Horním Rakousku. Nabízi se otázka, zda je Strache „kometou“ na rakouském politickém nebi, jak s oblibou tvrdí jeho příznivci a obdivovatelé, či jenom průměrný populistický politik. Mnohé naznačí podzim příštího roku, kdy chce předseda

FPÖ vyhrát souboj o místo vídeňského starosty.

Tonoucí oranžoví

Svaz pro budoucnost Rakouska (BZÖ) bojuje vlastně každé volby o to, aby zůstal na politické mapě našich jižních sousedů. Strana je relevantní politickou silou pouze v Korutanech, v ostatních spolkových zemích jenom paběrkuje, a někdy jí dokonce voliči dají méně hlasů než mi-

Pozice Wernera Faymanna je v důsledku nedávných volebních debaklů otřesena. Budou-li se neúspěchy hromadit i nadále, může to znamenat jeho brzký konec.

Tabulka: Porovnání výsledků voleb 2003 a 2009

Kandidující subjekt	2003		2009		2003–2009	
	Procenta obdrž. hlasů	Počet získaných mandátů	Procenta obdrž. hlasů	Počet získaných mandátů	Rozdíl procent hlasů	Rozdíl mandátů
ÖVP	43,4	25	46,7	28	3,3	3
SPÖ	38,3	22	24,9	14	-13,4	-8
Zelení	9,1	5	9,2	5	0,1	0
FPÖ	8,4	4	15,3	9	6,9	5
BZÖ	-	-	2,8	-	2,8	-

moparlamentním a často naprosto neznámým subjektům. Oranžoví připomínali v Horním Rakousku tonoucího, který se pokusil chytit pomyslného stébka. Zabránit dalšímu fiasku měla Ursula Haubnerová – jediná žena na čele kandidátek stran, které měly alespoň teoretickou šanci proniknout do lineckém parlamentu. Sestra Jörga Haidera se dlouhodobě zabývá sociálními otázkami a patří mezi nemnoho známých politiků z řad BZÖ. Jako jediná z lídrů kandidujících stran dopředu avizovala, že neusiluje o vládní křeslo, nýbrž chce působit jako konstruktivní opozice. Přesto ani ona neodvrátila další politikou blamáž. Strana se potýká s programovou nevyhraněností. Půjde ve šlépějích J. Haidera, tedy bude působit jako konkurenční subjekt především FPÖ, nebo se vydá cestou prosazování hospodářského liberalismu a kritiky byrokracie ve stylu německé FDP? Jisté je jedno: nostalgie po Haiderovi, vyjma specifických Korutan, v Rakousku pomalu vyprchává. Účelové vytváření kultu jeho osobnosti, neustálé odkazování na Haiderův politický odkaz nepředstavuje do budoucna důvod, proč by měli Rakušané podporovat právě BZÖ. Pokud jde o druhou otázku, nadále zastávám názor, že BZÖ není momentálně schopen samostatné existence, a proto potřebuje strategického partnera v podobě FPÖ. Jejich spolupráce by tak připomínala model německé CDU/CSU.

Asi největší zklamání zavládlo v řadách sociální demokracie. Erich Haider chtěl získat křeslo zemského hejtmana, aniž by se předtím zamyslel, zda je tento cíl vůbec reálný. Ve srovnání s minulým kláním nenalezla strana téma, na nichž by se mohla profilovat a současně mobilizovat voliče. To je ostatně problém, s nímž se potýká již delší dobu. V momentě, kdy předvolební průzkumy předpovídaly SPÖ ztráty, chtěl Haider změnit nepříznivý stav tím, že několik dní před volební nedělí „nezištně“ upozornil na podezřelý za-

hraniční financování aktivit lidovců. Voliči tento pokus o špinavou kampaň potrestali a sociální demokracie zaznamenala největší ztrátu na zemské úrovni a současně nejnižší volební výsledek v Horním Rakousku od konce druhé světové války. V souvislosti se vzrůstající personalizací politiky se ukazuje jako jeden z klíčů k úspěchu volba vhodného a charismatického vůdce. Erich Haider jím na rozdíl od Josefa Pühringera nebyl. Pro pouhých 30 procent voličů představoval rozhodující motiv, proč zakroužkovat na volebním lístku kolonku „SPÖ“. Neúspěšnému socialistovi nezbylo po volebním debaklu nic jiného než odstoupit ze všech funkcí a odejít do politického důchodu. Přitom v Horním Rakousku jsme byli svědky paradoxního jevu. Na poměry našich jižních sousedů jde o průmyslovou zemi s vysokým počtem manuálně pracujících dělníků, kteří však víc důvěřují lidovcům než sociální demokracii. SPÖ vykazuje velmi nízkou podporu mezi nastupující generací, kde obsadila až čtvrté místo v žebříčku stran za lidovci, Svobodnými a Zelenými, naopak nejvíce hlasů získala mezi voliči nad 60 let.

Budou v Rakousku předčasné volby?

Závěrem bych chtěl odpovědět na otázku, jakou cestou se v budoucnu vydá nejsilnější levicová strana v Rakousku. Hornorakouské zemské volby nelze hodnotit jako událost regionálního významu bez důsledků pro celostátní politiku. K urnám se mohlo dostat až 1,1 milionu oprávněných voličů a jejich výsledek je varovným signálem i pro stranu jako celek. SPÖ bude muset do budoucna najít způsob, jak mobilizovat své příznivce a „přetáhnout“ voliče jiných stran, například i jasnějším programovým profilem. Pozice Wernera Faymanna je v důsledku nedávných volebních debaklů otřesena. Budou-li se neúspěchy hromadit i nadále, může to znamenat jeho brzký konec, i když se o Faymannově výměně (prozatím) neuvažuje. Diskuse nad příčinami ztráty voličské podpory nepřináší kýžený efekt. Sociální demokracie bude muset velmi rychle překonat nynější turbulentní období. Příští rok bude z hlediska vývoje strany beze-

sporu jedním z klíčových. SPÖ totiž obhajuje úřad spolkového prezidenta a tři křesla zemského hejtmana včetně prestižní Vídně.

Předseda ÖVP Josef Pröll plní to, co od něho vedení lidovců očekávalo, když jej jmenovalo před rokem do čela strany. Zastavil pád voličských preferencí, dovedl lidovce k třem vítězstvím ze šesti možných. Dá se očekávat, že strana nyní bude víc hájit své programové priority na spolkové úrovni, což může narazit na paralelní úsilí sociální demokracie o vlastní zviditelnění v rámci vlády. Tlak vyvolává protitlak, a to v konečném důsledku s největší pravděpodobností způsobí silné pnutí uvnitř exekutivy. Současná situace tak připomíná minulý rok, kdy alpská republika dospěla až k předčasným parlamentním volbám. V porovnání s tím ovšem musíme vzít v úvahu dva podstatné rozdíly. Zaprvé, W. Faymann a J. Pröll chtějí nadále pokračovat ve spolupráci a na rozdíl od předchozího (nevýrazného) vládního tandemu Gusenbauer-Molterer nehledají nového koaličního partnera. Zadruhé, J. Pröll dobře ví, že pokud by sáhl ke stejnému kroku jako jeho předchůdce Wilhelm Molterer (vypověděl koaliční spolupráci v momentě, kdy průzkumy veřejného mínění předpovídaly vítězství lidovců v případných volbách), občané Rakouska by tuto iniciativu potrestali v podobě snížené voličské přízně. Namísto toho Pröll aplikuje prozíravou taktiku; usiluje o to, aby se lidovci profilovali jako kompetentní subjekt v době ekonomické recese, a tím posílili na zemské úrovni, a dbá i na prosazování většiny programových priorit. To vše spolu se zvládnutou volební kampaní vytváří nadějně předpoklady, aby se právě Pröll stal v budoucnu rakouským kancléřem, možná i ve spolupráci se Zelenými.

Příští rok nabídne v Rakousku hned několik zajímavých volebních zápletek, a proto se tamní politické kolbiště vyplatí sledovat i nadále.

Miroslav Šepták působí jako interní doktorand Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

septak@seznam.cz

Zdroje

- Der Standard
- Die Presse
- Wiener Zeitung
- Oberösterreichische Nachrichten

Michal Procházka

O kapitalismu s láskou: volání po novém Rooseveltovi

Nad novým filmem
režiséra Michaela Moora

Dost ironicky zní název dalšího filmu amerického dokumentaristy Michaela Moora, ale možná právě tím odpovídá dnešní době. Vytrvalý kritik bývalého prezidenta Spojených států George W. Bushe a jeho republikánské administrativy, jak jsme mohli vidět například ve filmech *Fahrenheit 9/11* či v dramatu placené zdravotní péče *Sicko*, tentokrát sáhl po větší jízlivosti. A vyrazil proti současnému ekonomickému systému, jako by tím dával najevo, že tenhle terč je snadnější než ty předešlé. Kapitalismus je nejen v krizi, ale Moore tvrdí, že se ve skutečnosti přežil, až se ocitl v rozporu se svým původním smyslem.

Vznikl snímek *O kapitalismu s láskou* (*Capitalism: A Love Story*), který vstoupil v listopadu i do českých kin. Přesto lze říct, že Michael Moore točí stále jeden film, kombinující rámec aktuální investigativní reportáže, satirického happeningu i dramatického příběhu. Všechno se točí kolem jeho dojemné, napohled zcela nehrdinské postavy, která vyráží do terénu (někomu to připomíná kachní chůzi), aby odhalovala podstatu nějakého moderního neřádu. Jsme totiž v Americe a publicista Moore věří, že takové zasazování se o věci má smysl. V podtextu se nám může zdát, jako by svým občanským šfouralstvím zastupo-

val – ať už vědomě, či nevědomě – toho nejprůměrnějšího Američana, který se v jeho zastoupení domáhá fungování demokracie, spravedlnosti či alespoň přehledu o složitém světě.

Jenže tentokrát se dozvídáme něco více o Moorovi samotném. Autor na sebe prozrazuje, že v dětství snil o dráze náboženského pastora, který by se zasazoval o lepší život chudých lidí. Svým způsobem mu americké kazatelství zůstalo, o čemž svědčí charismatické vystupování před lidmi v kině i na filmovém plátně. Nicméně současnou popularitu hraničící s uctíváním si vydobyl mimo jiné nepodajností, s níž se pomocí kinematografie

staví proti moci – ale také díky tomu, jak dovede s mocnými drze a hubatě mluvit. Někdejšího viceprezidenta USA Dicka Cheneyho klidně označí za křiváka, o „hloupém bílém muži“ G. W. Bushovi napsal celou knihu. V televizi se hádá s předními novináři, kteří podle něho „nedělají dobře svou práci“. Snad se diváci ani nepodiví, že je na začátku jeho posledního filmu čeká upozornění, že by se dále neměli dívat lidé slabí na srdce, neboť jim hrozí nebezpečí velkého rozčilení...

Moore říká odvážné věci, ale také umožňuje publiku ventilovat frustrace z dnešní politiky. Součástí jeho stylu je umění bleskové konfrontace s oponenty, v jeho případě s obchodníky, politiky či firemními poskoky. Ti se v rámci „kontroverzního“ tématu ocitají zaskočení před kamerou a obratný mluvčí je dovede přivést do úzkých. A lidé tleskají.

Sedmdesátileté manželství

Moorův nejnovější film *O kapitalismu s láskou* představuje s nadsázkou řečeno bilanci sedmdesáti let amerického manželství s americkým systémem, kterou autor vede se vtípem a lehkomyšlnou ironií. Taková syntéza je ale dost velkým soustem. Hned je poznat, že se mu daří mnohem lépe tam, kde se může chytout konkrétního případu. Jeho film *Roger a já* (*Roger and me*) zůstal zřejmě jeho nejlepším právě proto, že se odvíjí na půdorysu detektivky, v níž Moore stíhá zloducha. S kamerou pronásleduje nedostupného manažera Rogera Smitha, který na přelomu 80. a 90. let rozhodl o uzavření vlajkové fabriky General Motors v michiganském Flintu, aby přesunul výrobu za levnější pracovní silou do Mexika. Načež městečko s několika desítkami tisíc obyvatel přes noc v podstatě zkrachovalo.

Co se týče „*hassliebe*“ vůči kapitalismu, k Moorovi je nutno dodat, že s vlastní filipikou – i se skutečností nakládá zábavně, volně, třebaže mu jde v podstatě o dobro věci. Uchopit princip života soutěživosti, dluhů a virtuálních kšeftů se nedaří, celá syntéza se rozpadá, vzniká spíše odstrašující obraz zhoubného kultu chamtivosti a mocenského konfliktu mezi dobrem a zlem. Mohlo by se zdát, jako by se

snažil především působit na základní signální soustavu obyčejných nepolitických Američanů, jimž se musí občanské vědomí masírovat oním blbečkovským zjednodušujícím způsobem. Dokonce si pomáhá demagogií kontrastu: jak jsou evropská a japonská auta kvalitní, zatímco americká nestojí za nic – anebo zevšeobecnění, když se například obrací na zdravé jádro „poctivých, pracujících a zadlužených Američanů“, jejichž životy zruinoval zločinný kapitalismus. Naopak když se vrhá do útoku, uchyluje se k záměrně šokujícím, provokujícím prohlášením, která pak doslova „zasypává“ těmi nejobjektivnějšími statistikami. Především však strašně zjednodušuje. Člověku zůstává pocit bezmoci i nejistoty, co je vlastně fakt a co kusa skutečnost. Postupně pak ztrácí možnost držet s jeho sdělením tempo.

Moorův talent je jinde – jak dokáže selským rozumem rozebírat nejvážnější věci. Jádro jeho přesvědčení lze však shrnout do několika úvah: Takový systém vznikl a fungoval především v dobách protestantských průkopníků, kteří spolu soupeřili na malém městě nanejvýš o to, kdo bude péct lepší a levnější housky, aby měl nejvíce zákazníků. V globálním světě jsou to naopak obrovské nadnárodní firmy, které nemilosrdně přelétávají po světě vždy za nejlevnější pracovní silou na úkor všech ostatních. Moore dále tvrdí, že poválečná doba vysokých daní a regulace ještě přispívala

k rovnoměrnější distribuci amerického bohatství mezi občany, zatímco liberalizace 80. let spustila zhoubný rozpad společnosti, v níž zchudla standardní střední třída. Nemá už na to, aby si kupovala všechno, co se vyrábí – a v důsledku toho musela nastat krize. A za třetí, všichni jsme oběti spiknutí toho jednoho procenta bohatých, elity z Wall Streetu a americké administrativy, kteří nám soustavně lžou, utvrzují v iluzích a zapírají pravou podstatu systému. Ve skutečnosti se z kapitalismu

stalo globální finanční kasino, v němž si několik nejsilnějších chamtivých hráčů pohrává s lidskými osudy, aniž bychom se tomu mohli bránit.

Americký příběh

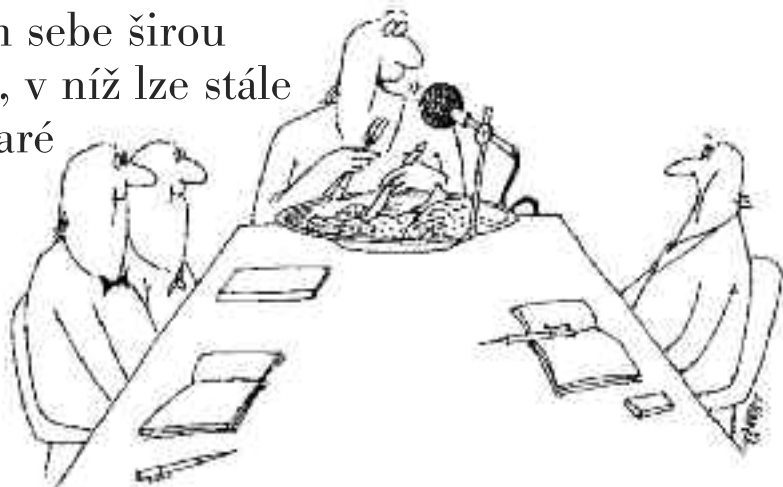
Ať už budeme věřit jeho ekonomickému rozumování či konspiračním teoriím, že v základu trhu s hypotékami jsou rozsáhlé podvody vysokých CEO, jak se údajně pravi v nějaké zprávě CIA, je nepochybné, že toto je Moorovým životním tématem. Jeho otec kdysi pracoval právě v továrně General Motors ve Flintu a malý Michael mohl žít spokojeným životem středostavovského synka, o jehož hrách by se sovětským pionýrům ani nesnilo. V tomhle světle lze jeho filmy chápat také jako svědectví či varování před celkovým úpadkem kdysi bohaté a vzdělané střední vrstvy.

Dnes slavný filmař říká, že může díky svému mediálně privilegovanému postavení hájit v Americe levici. Za jeho taže-

některé Moorovy účelové příklady kapitalistické praxe se jeví dočista skandálně, jako jsou třeba filadelfská soukromá nápravná zařízení pro děti, která si dohazují „zákazníky“ od až příliš ochotných soudců. Morbidní je praxe, podle níž firmy vydělávají u pojišťovny na zemřelých zaměstnancích. Autorovi leží v žaludku drsný systém placené zdravotní péče, kterou si nemůže dovolit až 40 milionů Američanů.

Celý ten stínový boj na plátně se může jevit v jistém smyslu důmyslnější než ten Bruce Willise či Arnolda Schwarzeneggera, neboť pracuje s imageologií více než s kolty. Přitom nepostrádá některé peripetie westernového duelu hrdiny s desperáty – samozřejmě místo pistolí a bomb se bojuje kamerou, slovem a obrazem. Na začátku Moore zaznamenává *housing crash*, jak jsou chudí Američané masově vystěhováváni ze svých nesplacitelných a hypotékou podložených domů – a to prostřednictvím „koupenných“ policistů,

Moore cítí kolem sebe širokou krajinu Ameriky, v níž lze stále probouzet její staré mýty a legendy. K nim patří nejen představa o zdravé síle obyčejných Američanů, kteří mohou v nejtěžších chvílích promluvit, ale také obraz idealizovaného, spravedlivého vůdce.

ním můžeme v dobrém slova smyslu cítit i opravdu velký americký příběh, s nímž autor záměrně i sebeironicky pracuje. Jedinec tu bere do rukou osud celého národa, ne-li světa, ačkoli vzešel z malého městečka amerického zapadákov. Nyní jej zachraňuje od dědictví Antikrista Ronalda Reagana, který se stal „nejúspěšnějším mluvčím amerických korporací v dějinách“, jak se tu říká, ale i od bezpáteřního demokratického Kongresu či finančníků z Goldman Sachs. Pravda je taková, že

jednající z příkazu desperátských bank. Jenže teď je v městě nový šerif, který si na své stezce pomsty vůči zlu kapitalismu dojde pro požehnání i k místním náboženským autoritám. Cítí se odvážný, dokonce konzultuje text ze všech nejposvátnějších, Ústavu ve washingtonském Kapitolu. Hned nato se chápe zbraně, tedy kamery, aby se pustil do několika guerillových natáčecích „přepadení“, která fungují jako happeningy. Kolem Wall Streetu natáhne například pásku označující místo

Neměl rád konzervativního prezidenta George W. Bushe, ale o kapitalismu mluví s láskou: americký režisér Michael Moore.

Mark Blinch, Globe Media/Reuters

zločinu, hlídá kolem vchodů a vyhlíží velká esa z některé banky. Ohlašuje, že si přišel pro těch 700 miliard dolarů, které měl ministr financí Henry Paulson „ukrout“ po vypuknutí krize obyčejným Američanům. Když je následně daroval bankám, jež si pak vyplácely mimořádné odměny.

A co je důležité, Moore cítí kolem sebe širokou krajinu Ameriky, v níž lze stále probouzet její staré mýty a legendy. K nim patří nejen představa o zdravé síle obyčejných Američanů, kteří mohou v nejtěžších chvílích promluvit, ale také obraz idealizovaného, spravedlivého vůdce. S kamerou v ruce navštíví filmař několik ohnisek lidového odporu. Zaznamenává propuštěné dělníky, jimž před očima odstěhovali továrnu, jak obsadí budovu a požadují v září televizních obrazovek zákoně odporné. Na druhou stranu Moore unesený čerstvým obamovským příběhem

srovnává dnešního amerického prezidenta s Rooseveltem a jeho ekonomickým plánem na ozdravení země Novým údělem. Barack Obama je také tím, kdo v očích mnohých Američanů rehabilituje tamní společnost. Navíc oživuje mýtus oné „druhé šance“ vybudovat lepší svět, na kterém vznikla Amerika. Evropští emigranti realizovali v Novém světě odvěkou evropskou touhu po návratu do nového ráje. A Moore vidí v současném prezidentovi málem proroka další nové doby velikorysosti, tak jako jím byl do jisté míry Roosevelt na sklonku obrovské katastrofy starého světa.

V jedné chvíli ocituje v souvislosti s Obamou starou průpověďku, která se o prezidentu obnovitelu tradovala. Přišla za panem Rooseveltem žena si stěžovat, proč nemá sociální pojištění. Načež si státník povzdechne a odvěti: To mi musíte ze všeho nejdříve pomoci vy sami. Do-

volit mi, abych mohl zavést sociální pojištění.

Moore není politik a údajně by se jím stát ani nechtěl. Naopak je filmařem, který nám promítá snímek, s nímž nemusíme i můžeme souhlasit. Ovšem při srovnání s „filmy“, tentokrát nepřiznanými, které nám prodávají někteří politici, vysokí představitelé, zrovna ten Moorův není tak úplně od věci. Když se Mother Hockey Palinová chce stát americkou prezidentkou, tak proč by si provokativní filmař nemohl říkat to, co si říká. Moore vypráví jen pohádku o princezně, z níž se stala čarodějnice, až přestala být pohádkou. Možná právě pohádky teď znovu potřebujeme, něco jako Hrnečku vař anebo Oslíčku otřes se.

Michal Procházka je filmový publicista.
mr-prochazka@centrum.cz

Čína:

co přinese krize po třiceti letech budování tržní ekonomiky?

František Mrázek

Reformy, které vláda Teng Siao-pchinga v roce 1978 přijala, především v podobě záruk státu vůči zahraničním investorům, umožnily nebývalý rozvoj Číny. Letitý přezíravý postoj Západu se tak v posledních letech změnil spíše v obdiv, či dokonce iluzi, že by se Čína se svými ohromnými měnovými rezervami, jež dosáhly asi dva biliony dolarů, mohla stát hrází proti celosvětové finanční a ekonomické krizi. Ale ukazuje se, že řešením není ani „přelití“ financí, ani opačný extrém v podobě protekcionismu a izolace. Krize se musí řešit globálně, neboť se již zdaleka netýká pouze ekonomiky, ale přesahuje do sociální oblasti a mezinárodních vztahů, kde Peking – zejména v asijské oblasti – začíná hrát nezastupitelnou roli.

Rozvoj Číny probíhal takovým tempem, že údaje z knihy Erika Izraelwicz „Jak Čína mění svět“ jsou po čtyřech letech značně zastaralé a je třeba je upřesnit. Jako příklad lze uvést růst počtu obyvatel v Šen-čenu, jednoho z prvních pokusných center Teng Siao-pchinga: „zatímco v roce 1980 měla tato rybářská osada asi 30 000 obyvatel, v roce 2004 již více než 6 milionů“, uvádí Izraelwicz. Dnes však má již přes 10 milionů, přičemž měst s více než jedním milionem obyvatel je v Číně přibližně 100 a z toho polovina byla postavena před méně než dvaceti lety. Tento jihovýchodní region zajišťoval po tři desetiletí 28 procent exportu země a více než 12 procent jejího HDP. V roce 1978 Čína reprezentovala 1,8 procenta světového HDP, dnes více než 6 procent a stala se třetí nejvýznamnější hospodářskou velmocí (po dosažení HDP ve výši 3500 miliard dolarů předstihla Německo s 3320 mld. dolarů a šlape na paty Japonsku, které má HDP 4400 mld. dolarů). Odhaduje se, že by dokonce Japonsko mohla předhonit během tří až čtyř následujících let.

Výsledek o to významnější, že reformy přišly krátce po Maových experimentech a „kulturní revoluci“, které s sebou přinesly nejen hospodářský rozvrat, ale i hladomor. Vše začalo snahou Spojených států získat na počátku sedmdesátých let vhodného spojence vůči tehdejšímu Sovětskému svazu. Hospodářské zájmy byly až na druhém místě, neboť kvůli „kulturní revoluci“ v Číně (1966–1976) nikdo nepředpokládal, že by se mohla z této katastrofy tak rychle vzpamatovat, natož se stát vhodným partnerem. I samotný reformátor Teng Siao-pching v roce 1987 přiznal: „dvacetiprocentní růst nelze považovat za úspěch naší ústřední vlády. Na něco takového jsem stejně jako ostatní soudruzi ani nepomyslel. Překvapilo nás to.“ Přesto při srovnávání nelze zapomínat, že v Číně žije stále téměř 700 milionů obyvatel s méně než dvěma dolary na den, což představuje počet obyvatel, srovnatelný s Evropou. V prosinci 2008 Peking sice také rozhodl o zvýšení prahu chudoby ze 785 jüanů (82 euro) na 1100 jüanů (115 eur) ročně, ale pořád je to pou-

há třetina částky, kterou doporučuje Světová banka. Nicméně se jedná o zlepšení, i když vynucené krizí, neboť Peking se obává nepokojů z důvodů masového propouštění: v roce 1978 činil HDP 229 dolarů na obyvatele, dnes téměř 3000 dolarů; ve srovnání se Spojenými státy byl čínský HDP v roce 1978 pětáctičetkrát nižší, v současnosti pouze osmnáctkrát. Uvedené srovnání však představuje průměrné hodnoty. Ve skutečnosti se nepřestává zvětšovat propast mezi bohatými a chudými (v letech 1982–2002 se zvýšila o 50 procent), navzdory tomu, že „harmonická společnost“ je již léta proklamovanou prioritou čínské komunistické strany.

Jean-Luc Domenach ve své knize „Čína mne zneklidňuje“ uvádí přibližně 450 tisíc dolarových milionářů, proti více než 300 milionům osob žijícím s méně než jedním dolarem na den na straně druhé. Objevují se proto různá nacionalistická hnutí, jak pravicová, tak i levicová, jež sílí úměrně s rostoucí krizí. Pekingský dopisovatel deníku Le Figaro dokonce zdůrazňuje, že se zvyšuje i „nostalgie po epoše Mao Ce-tunga, kdy všichni měli práci“. Největší rozdíly jsou mezi městy a venkovem. Průměrné příjmy zemědělců činí 4100 jüanů (425 eur) ročně, na rozdíl od 25 000 jüanů (2600 eur) ve městě. Dnes žije 737 milionů Číňanů v zemědělských zónách oproti 577 milionům ve městech. Jiné prameny uvádějí, že počty ve městech a na vesnicích se vyrovnávají. Například čtvrté Světové urbanistické fórum, které se konalo v listopadu 2008 pod záštitou OSN v čínském Nankinu, konstatovalo, že „městské obyvatelstvo tvoří 45 procent obyvatel, do roku 2020 by to ale mělo být 60 procent, kdy města absorbují dalších 300 milionů lidí“. To dokládá, jak závrtný fenomén čínské demografické změny představují. Pod vlivem venkovského masového exodu se počet městských obyvatel zvýšil ze 77 milionů v roce 1953 na 190 milionů v roce 1980, pak na 470 milionů v roce 2000, aby nakonec městské obyvatelstvo dosáhlo dnešního stavu 650 milionů, pokud ovšem započítáme 150 milionů migrujících pracovníků. A podle nedávných odhadů by mělo i nadále silit. Křehkost všech prognóz ale dokládají důsledky krize. Čína, která vsadila na rozvoj exportu,

musela kvůli celosvětovému zpomalení ekonomického růstu propustit prvních „20 milionů zaměstnanců“, z nichž mnozí se vracejí na venkov.

Čína je podle OSN městským modelem hodným následování

Urbanistické fórum oprávněně vyzdvihlo některé prototypy čínských měst, které vznikají na „zeleném drnu“ a respektují nejen moderní urbanistické metody, ale i všechny ekologické normy poslední generace. (Nelze však současně nepřipomenout, že 30 nejznečištěnějších měst lze nalézt právě v Číně, vzhledem ke skutečnosti, že 70 procent elektrické energie zajišťují uhelné elektrárny). Čínští představitelé podle účastníků kongresu vynaložili obrovskou energii na vyrovnání rozdílů mezi venkovskými a městskými obyvateli, jež by měla umožnit zvýšení úrovně 300 až 500 milionům lidí žijícím na prahu chudoby, například formou výstavby levných bytů. „Ve srovnání s Indií nevidíte v Číně nikoho na ulici“, říká ředitelka pro výstavbu a bydlení v rámci OSN Anna Tibaijuka. Experti také ocenili, že Čína dokázala de facto eliminovat vnik slumů (dle ekonoma světové banky Shahida Yusufa představuje městská chudina díky rychlému hospodářskému růstu pouze 4 až 6 procent, tedy množství, které lze pozorovat i jinde na světě), ale nepřihlédli ke změnám, které přináší světová krize. Možná proto, že v roce 2008 „prvních 900 zrušených cizích továren nahradilo 400 nových, které okamžitě zahájily činnost a představovaly investice překračující celkový objem těch zavřených“. Nicméně existuje obava, aby se proud migrantů, který směřoval z vesnic budovat moderní Čínu, neobrátil. Počet nezaměstnaných prudce roste. K nim nutno přičíst i dělníky, kteří pracovali na olympijských stavbách (bez povolenky k pobytu těžko v krizi nacházejí nové uplatnění). Celkový počet imigrantů, vracejících se postupně na venkov, by se mohl vyhoupnout až na několik desítek milionů.

Perspektiva růstu sociální nestability se zvyšuje o to více, že se čisté zisky podniků navýšily o pouhých 5 procent, zatímco v roce 2007 to bylo celých 37 procent.

Čínští ekonomové i ředitel Centrální banky v souvislosti s krizí upozorňovali, že pokud růst v Číně poklesne pod 8 procent, nebude možné vytvořit potřebné pracovní příležitosti pro každoroční, asi patnáctimilionový přírůstek nových pracovních sil. V prvním čtvrtletí letošního roku sice klesl růst na 6 procent, ale v dubnu se vrátil na 8 procent, takže nelze zatím dělat zásadnější závěry. Existují však již četné varující příklady: například 17. listopadu 2008 se v provincii Kan-su na severu Číny rozzuření rolníci, ozbrojení sekerami a železnými tyčemi, střetli s ozbrojenými silami a vydrancovali správní budovy. Proto předseda čínské Komise pro ekonomický dohled Li Žung-žung vyzval státní podniky, aby se „vyhnuly v roce 2009 propouštění“, a vláda doufá, že se pozitivně projeví důsledek jejího „projektu oživení“ národního hospodářství, na který vyčlenila 585 miliard dolarů.

Projekt je nadějný zejména v tom, že by měl být použit na financování modernizace dopravních prostředků a komunikace, rozvoj zemědělství, zdravotnictví a sociálních služeb. Nechybí zde ani rozvoj jaderných elektráren, plynovodu napříč zemí ze západu na východ a také přehrad ve třech chudých provinciích. „Stimulovat vnitřní poptávku je v zájmu Číny: pokud by to neudělala, situace by se zhoršila, ale nejen pro ní, nýbrž pro celý svět“, řekl M. Anton Brender, ředitel Centra ekonomických studií Dexia Asset Management. Prezident Evropské obchodní komory v Číně Joerg Wuttke ale

kritizoval, že „cizí podniky v Číně nejspíše dostanou z uvedené částky 465 miliard eur pouze nepatrnou část“. Bohužel se někdy při modernizaci, například měst, objevují excesy, které vedou až k nepokojům. Jak uvedl Le Monde, v prosinci byl odsouzen na dva roky do vězení 47letý advokát Ni Jülan, který protestoval proti zbourání svého domu v centru Pekingu postaveném v tradičním stylu. Údajně napadl vedoucího pracovní skupiny. Nic na rozsudku nezměnil ani fakt,

že předseda soudu Kuo Šeng-kuej byl v říjnu odsouzen k trestu smrti za korupci právě skandálů kolem nemovitostí, kdy zodpovědní činitelé byli usvědčeni z kšeftů se stavebními firmami. Podobný osud stihl kvůli olympijským hrám tisíce jiných majitelů těchto historických staveb v centru města.

Změny na venkově jsou jednou z hlavních priorit současné vlády

V době, kdy Teng Siao-pching zahájil tržní reformy, žilo na venkově 82 procenta Číňanů. Někteří rolníci opustili vesnice na výzvu vlády, jiné vyhnala chudoba, celkový počet migrantů se odhaduje asi na 300 milionů. Mnozí z nich dostali solidní odškodnění a de facto bezplatné náhradní ubytování ve městech. Například paní Wang v rozhovoru pro deník Libération uvedla: „Neměli jsme na výběr. Vláda zabrala naši půdu a nás poslala do Che-fej, kde se budovalo sídliště. Dnes je to mnohem lepší, na venkově jsme měli starý dům a výnosy z poliček téměř žádné. V přepočtu jsme dostali odškodné ve výši 1200 eur na osobu, také nový byt, sociální zabezpečení.“ Ale velká část rolníků takové

organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OCDE) je do budoucnosti optimistická, neboť je přesvědčena, že Peking vede „zdravou“ rozpočtovou politiku.

šěstí neměla a byla spíše z půdy „vyhnána“, aniž by dostala za svá políčka adekvátní náhradu. Tento problém přetrvává až do dnešní doby a je jednou z hlavních příčin nepokojů. V roce 2006 jich vypuklo přibližně na 80 tisíc a stále vznikají nová ohniska. Hlavní problém ale spočívá v tom, zejména do budoucnosti, že více než dvě třetiny nových měst a průmyslových podniků vzniklo na bývalé zemědělské půdě. Pro venkovany samotné pak především výrazné zaostávání životní úrovně za městskými aglomeracemi. Vláda proto v říjnu oznámila svůj cíl „zdvojnásobit do roku 2020 příjmy téměř 800 milionům vesnických usedlíků – ve srovnání s rokem 2008“. Napomoci by tomu měla reforma umožňující rolníkům „sjednávat neomezeně výměnu či prodej smluv na pro-

nájem půdy“, od níž si vedení země slibuje masové zlepšení podmínek větší části národa. Teng Siao-pching umožnil půdu pronajímat na dobu 30 let, nikoli ji však odkoupit či pronajmout se ziskem někomu jinému. Peking tak chce modifikovat pozemkové právo, aniž by však šel tak daleko, že by připustil soukromé vlastnictví, o což usilovali nejsmělejší reformátoři ve vedení strany. Oficiální tisková agentura Sinchua poznamenala, že text byl „41krát“ pozměněn, což dokládá tvrdý boj mezi stoupenci a odpůrci reformy. Experti se obávají, že ani sebevětší právo na užívání půdy neukončí její zabavování na úkor zemědělců. Oficiální statistiky dokládají, že „v první polovině roku 2008 bylo o 20 000 více incidentů nelegálního vyvlastňování půdy, kdy se zemědělci stávali obětmi tajných dohod mezi lokálními funkcionáři strany a stavebními podnikateli“. Nicméně toto právo s půdou volně nakládat, „přenášet, postoupit a pronajímat“ by jim mělo umožnit koncentraci půdních celků, zvýšit produktivitu a nakonec podpořit skutečný spotřebitelský vnitřní trh, kterým Čína nyní nedisponuje. Zemědělci takto budou ochotni postoupit svou půdu v případě, že tak získají větší výhodu.

Specifika čínské krize z pohledu mezinárodních vztahů

Čína se po reformách stala dílnou světa. Enormní růst čínského hospodářství spočíval hlavně ve výrobě zboží pro export, na němž její HDP závisel z 38 procent. (Indický pouze z 22 procent, což je v době krize, kdy zahraniční poptávka po zboží klesá, výhodou.) Do USA plynulo 25 procent čínského vývozu, Asie absorbuje 36 pro-

cent čínských výrobků. Bilance Číny byla silně přebytková (dokonce ještě v minulém roce obchodní přebytek činil kolosálních 257 miliard dolarů za prvních 11 měsíců) a v důsledku toho si mohl Peking vytvořit ohromné rezervy ve výši asi 2000 miliard dolarů. Deník Le Monde uvedl dokonce 2550 dolarů, ale čínská ambasáda v Praze se dle Práva koncem roku přiklonila spíše k uvedeným dvěma tisícům. Z tohoto důvodu Čína předběhla Japonsko v nákupu amerických státních obligací, celkem za 585 mld. dolarů. V době krize v USA to bylo jisté riziko, a tak mnozí analytici předpokládali – v důsledku provázanosti americké a čínské ekonomiky, že by Peking mohl dát větší částku na sanaci finančního trhu. Ten se však zaměřil hlavně na oživení vnitřní spotřeby, což ale nelze realizovat v krátkodobém termínu. Číňané, kteří nemají dostatečné sociální a zdravotní zabezpečení, raději spoří na horší časy, než by začali – i po jistých stimulech ze strany vlády – bezhlavě nakupovat a investovat. Proto vláda přijala rozhodnutí realizovat zdravotní reformu, jejíž „první část by se měla uskutečnit do roku 2011 a bude se zaměřovat na to, aby 90 procent obyvatel mělo zdravotní pojištění“. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OCDE) je do budoucnosti optimistická, neboť je přesvědčena, že Peking vede „zdravou“ rozpočtovou politiku. Z geopolitického pohledu je vliv Číny nezanedbatelný a může vyplnit mezeru vzniklou přechodným oslabením Západu i v oblasti kapitálové pomoci. Příklady v asijské oblasti lze nalézt celou řadu. International Herald Tribune připomíná krizovou oblast Pákistánu: „prezident Zardári již předběžně navštívil Peking za účelem finančního zabezpečení země – jednání, jež by se do budoucnosti mohlo stát běžným“. Neméně aktuální je role Číny v případě Severní Koreje, která se pod tlakem krize snaží vydírat svět – hlavně Spojených států, od nichž očekává hospodářskou pomoc – jadernými pokusy a raketovými testy. Postoj Pekingu bude ovlivněn i obavami z exodu milionů Severokorejců, který by mohl nastat po zhroucení Kimova režimu.

František Mrázek je pedagog a historik se zaměřením na Francii a Čínu.
drmrzak@seznam.cz

„Metafory studené války. Interpretace politického fenoménu“

Petr Drulák se již dlouhou dobu zabývá jak teoriemi mezinárodních vztahů, tak i rolí metafor v mezinárodní politice, takže předložená kniha je logickým propojením těchto badatelských polí. Je v tomto smyslu paradoxní, že se jedná o text, který svým původem vlastně předchází řadě jiných autorových prací z minulých let; zároveň se však tímto potvrzuje kontinuita autorova zájmu o zkoumanou problematiku. V první řadě tak lze tento text chápat v jistém smyslu jako rámec celé odborné práce autora,

Lidská práva v zahraniční politice EU – nový pohled

Na půdě VŠE vznikl text, který v českém prostředí přínosným způsobem doplňuje studium evropeizace. Štěpánka Zemanová navázala na svůj předchozí výzkum problematiky lidských práv a předkládá publikaci, která se zaměřuje na evropeizaci zahraniční politiky v této oblasti (ZPLP). Propojuje studium obecné analýzy zahraniční politiky a koncept evropeizace.

Klade si otázku, jakým způsobem ovlivňuje rozvoj podpory lid-

Zdroje:

- Erik Izraelewicz, Quand la Chine change le monde, Grasset 2005
- Jasper Becker, Čína na přelomu století, BB art 2002
- Jean-Luc Domenach, La Chine m'inquiète, Perrin 2006
- Figaro, Les Echos, Le Monde, Economie-Monde, Libération, The New York Times, International Herald Tribune

který je přitom dlouhodobě jednou z určujících postav oboru mezinárodních vztahů v českém prostředí. Už tento samotný fakt není zanedbatelný, protože čtenář tak získává možnost zasadit do kontextu autorovy odborné názory. Za druhé, kniha je dalším kvalitním počinem v dosud početně málo významné rodině publikací věnujících se teoretickému nazírání na mezinárodní vztahy. A konečně za třetí, tento text přináší ojedinělé propojení obecné filosofie, kul-

tury, mezinárodních vztahů, politického myšlení a v jisté míře i sociologie, čímž dosahuje vysoké míry interdisciplinárního pojetí, s nímž se pak pojí i autorova schopnost nabídnout nové pohledy na éru studené války.

Kniha Petra Druláka nabízí velmi dobře argumentované interpretace, a zejména schopnost postřehy a argumenty přehledně syntetizovat, čímž autor dosahuje vysoké míry srozumitelnosti a přístupnosti celého textu. Autor v úvodních kapitolách knihy („Spory o dějiny“ a „Metafora a sociální pole“) vymezuje jak význam historických analogií a interpretací dějin, tak rozebírá vztah mezi vědou, uměním a politikou z hle-

diska jejich chápání politické moci a metaforických obrazů, které v tomto vztahu fungují. Zřejmě nejzajímavější částí knihy je třetí kapitola nazvaná „Politická, vědecká a umělecká pole“, ve kte-

ré autor výborně propojuje obecné rysy vývoje v těchto třech oblastech tak, jak se vyprofilovaly v obou supervelmocích (USA a Sovětský svaz, respektive Rusko), nicméně vysokou kvalitu má kniha jako celek. Konkrétní rozborů představitelů různých polí a jejich segmentů i metafor, jež se

s nimi pojí, jak jsou obsaženy ve čtvrté až sedmé kapitole knihy, v nichž se Petr Drulák zabývá podrobnostmi historického, teoretického i uměleckého nazírání na dobu studené války, jsou přehledné, vhodně sumarizující a poučné. Hoden zvláštního ocenění je pak i závěr knihy, v němž Petr Drulák poukazuje na rozdílnost možných chápání tradičních interpretací, přičemž ony rozdílnosti vhodně dokladuje v sumarizujících tabulkách.

Obecně vzato, Petr Drulák předkládá knihu, která je vysoce zajímavá, kvalitně napsaná a disponující potenciálem rozšířit obzory svého oboru. Pokud bychom chtěli autorovi něco vytknout, pak snad můžeme zmínit skuteč-

nost, že text v některých pasážích působí až příliš „přehledově“ (miněno stručně), což je škoda z hlediska analytického potenciálu textu, na druhou stranu tento fakt nijak zásadně nepoškozuje jinak vysoký kredit Drulákovy knihy. Zároveň ale platí, že takto tematicky zaměřená kniha bude na čtenáře působit rozporuplně – část čtenářské obce ji uvítá a bude se jí inspirovat, jiná část se s ní jen těžko ztotožní, neboť výzkum tak zásadně založený na operacionalizaci metafor pro ni bude příliš abstraktní a prakticky nevyužitelný. Již ale právě proto bude zajímavé sledovat, jak Druláková kniha zapůsobí.

Úhrnem lze říci, že vydání této knihy Petra Druláka je přínosem pro obor mezinárodních vztahů i pro širší společenskovední komunitu obecně, a to jak pro kvalitu předkládané publikace, tak i pro její tematické zaměření, které přispívá k zaplnění jednoho z mnoha bílých míst v dosavadní odborné produkci a které bude nepochybně iniciovat, respektive prohlubovat zajímavý diskurs.

Pavel Pšej

Pavel Pšej působí na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU v Brně a je členem redakční rady Mezinárodní politiky.

palo@fss.muni.cz

ských práv ve vnějších vztazích EU obecné charakteristiky ZPLP realizované jednotlivými státy. Zdůrazňuje dynamické pojetí zkoumaného problému – problematiku sleduje v delším časovém horizontu a zaměřuje se i na samotné procesy evropeizace. Nezkoumá pouze evropskou legislativu, ale zaměřuje se i na mezivládní spolupráci a ostatní formy rozhodnutí. Zkoumání lidských práv v evropské zahraniční politice zde zachycuje všechny tři pilíře – Společnou obchodní, rozvojovou a imigrační a azylovou politiku; Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP) a boj proti rasismu, xenofobii a trestní záležitosti. Evropskou zahraniční politiku přitom autorka vnímá jako souhrn zahraniční politiky EU a zahraničních politik členských států. V předkládané publikaci zkoumá tuto otázku na příkladu čtyř států – Nizozemska, Německa, Švédska a Velké Británie. Vztah mezi problematikou lidských práv řešený na úrovni celé Unie i jednotlivých států je inspirující.

Práce je rozdělena do pěti kapitol: v první části je vyvinut analytický aparát – autorka vysvětluje a obhajuje svá teoretická a metodologická východiska. Při analýze evropeizace ZPLP postupovala takto: časově ohraničila dvě zkoumaná období – před Maastrichem a po Maastrichtu; v každém období pak analyzovala vývoj na úrovni ES/EU, vývoj v politice členského státu, změny v politice členského státu, provedla komparaci mezi členskými státy a mezi jednotlivými etapami. Další části práce mapují počátky politické a diplomatické podpory lidských práv ve vnějších vztazích ES a v zahraniční politice členských států. Pro

bírá se ochrana lidských práv jakožto součást SZBP a vnějších ekonomických vztahů Unie a lidská práva v rozvojové politice EU a jejích členských zemí. Autorka se zaměřuje jak na politickou podporu lidských práv, tak na její finanční aspekty.

I s přihlédnutím k náročnosti zpracovávaného tématu je práce napsána čtivě a srozumitelně, což podporuje velké množství tabulek,

grafů a přehledů. To je ocenitelné vzhledem k obtížnému pochycení zahraniční politiky lidských práv, jež zasahuje v podstatě do všech tří pilířů evropské spolupráce a platí pro ni tedy různé typy rozhodování i způsoby realizace. Jazykově lze práci vytknout jen zanedbatelné množství špatných koncovek, k čemuž zřejmě došlo při korektuře. Seznam využitých literatury nabízí přehled toho nejdůležitějšího pro studium evropeizace i problematiky lidských práv, především pro českého čtenáře.

Publikace řeší málo probíranou relaci mezi evropeizací a konkrétní oblastí lidských práv v zahraniční politice. Ocení ji jistě jak student zabývající se teoretickými přístupy k evropeizaci, tak badatelé v oblasti lidských práv a zahraniční politiky Evropské unie. Práce inspiruje k dalšímu výzkumu a naznačuje jeho další otevřené otázky.

Tereza Hořejšová

Tereza Hořejšová je doktorandkou působící na Institutu mezinárodních studií FSV UK. Zabývá se severskými státy a jejich vztahem k evropskému integračnímu procesu.

hořejsov@fsv.cuni.cz

Petr Drulák Metafora studené války. Interpretace politického fenoménu

Portál, 2009, 294 str.
ISBN 978-80-7367-594-3

Štěpánka Zemanová: Evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv

Oeconomica, 2008, 240 str.
ISBN 978-80-245-1402-4

Ročník XXXIII

Světozor 1–12/1–2

ÚVODNÍK

- Zbořil, Z.: Reprezentační, nebo prezidiální syndrom evropské politiky? 1/3
- Zbořil, Z.: Globální, finanční a ještě k tomu krize 2/3
- Zbořil, Z.: North Atlantic Treaty Organization šedesátiletá 3/3
- Zbořil, Z.: Tažení Evropské unie na Východ 4/3
- Zbořil, Z.: Evropa, demokracie a sdílené hodnoty 5/3
- Zbořil, Z.: „Brixův efekt“ aneb Sítě v mezinárodní politice 6/3
- Zbořil, Z.: Nastavované české předsednictví 7/3
- Zbořil, Z.: Film a politika 8/3
- Zbořil, Z.: Globalizace, civilizace a antropofagie 9/3
- Zbořil, Z.: Německo – země idejí 10/3
- Zbořil, Z.: Afghánská krize – stále zelené dědictví bipolarity 11+12/3

PŘEDSEDNICTVÍ V EVROPSKÉ UNII

- Braun, M.: Zesilovač, nebo tlumič? Švédsko ukázalo, že i během předsednictví v Unii lze sledovat vlastní cíle 1/20
- Karlas, J.: Předsednictví Rady Evropské unie jako víceúrovňový proces 1/4
- Málek, Z.: Unie není společnost s ručením omezeným 1/14
- Strátecký, V.: Zahraniční politika Evropské unie: vnější dimenze vnitřních problémů a dilemat 1/6
- Šaradin, P.: Slovinské předsednictví v Evropské unii: dobře zvládnutý standard 1/15
- Štěpanovský, J.: Rakousko a Evropská unie 1/22
- Telička, P.: „Předsednictví v Evropské unii dává příležitost zanechat viditelnou stopu“ 1/25
- Tulmets, E.: Francouzské předsednictví EU: čtyři priority a úspěšné zvládnutí tří hlavních krizí 1/17
- Vojtová, M.: České předsednictví v Radě Evropské unie z pohledu podnikatelů 1/12
- Volná, H.: Cirkve a předsednictví České republiky v Evropské unii 1/9

GLOBÁLNÍ FINANČNÍ TRHY

- Fárek, J.: Transformace finanční krize v globální hospodářský útlum: poučení, výzvy a geopolitické souvislosti 2/4

- Klíma, P.: Vliv finanční a hospodářské krize a propadu světových cen ropy na ekonomiky Brazílie a Venezuely 2/12
- Kohout, P.: Čínská recese a její důsledky 2/15
- Singer, M.: „Nejpříznivější desetiletí z hlediska mezinárodního ekonomického vývoje máme za sebou“ 2/16
- Svoboda, K.: Rusko a krize. Potápí se ostrov? 2/10
- Zahradník, P.: Globální finanční krize a koncepty jejího řešení v Evropě a Spojených státech amerických 2/7

ŠEDESÁT LET NATO

- Dančák, B.: Česká republika po deseti letech v NATO – transatlantické souvislosti 3/10
- Eichler, J.: NATO z pohledu zadržování 3/12
- Šedivý, J.: „Díky NATO byla studená válka jen studenou“ 3/15
- Weis, T.: NATO a Evropská unie: dva kohouti na jednom smetišti? 3/6
- Závěšický, J.: Dokonalá bouře: NATO žije? 3/4

VÝCHODNÍ PARTNERSTVÍ

- Drakochrust, J.: Teplý vítr ze Západu? 4/21
- Horký, O., Kratochvíl, P.: Znovuzrození evropského kolonialismu? Odrážená tvář Evropské politiky sousedství 4/6
- Kuchyňková, P.: Role Východního partnerství v energetické politice Evropské unie 4/24
- Lang, K.-O.: Víc než jenom Rusko. Německo a evropská východní politika 4/9
- Máša, P.: Evropská samozřejmost sebestředné Ukrajiny 4/15
- Tesař, F.: Kolik vydojit ze dvou krav? 4/18
- Thim, M.: Východní partnerství: Světlo na konci tunelu východní politiky Evropské unie? 4/4
- Tichý, L.: Význam jižního Kavkazu pro energetickou politiku EU a rusko-gruzinský konflikt 4/12
- Vondra, A.: „Východní partnerství nikoho nikam ‘nevytlačuje’ a ani nikam ‘neproniká’“ 4/28

EVROPA A JEJÍ IDENTITA

- Drápal, D.: Evropská unie: v čem je problém? 5/10
- Müller, K. B.: Kde (a kdo) jen může být evropská veřejnost? 5/4
- Příbáň, J.: „Dnešní unie sama neví, co je zač, a z toho pramení její krize“ 5/18

- Romancov, M.: Evropa, provincie světa vztahů 5/17
- Škrábalová, L.: Výzvy pro volby do Evropského parlamentu v roce 2009 aneb Jak přesvědčit voliče, aby šli odevzdat své hlasy v eurovolbách 5/13
- Šonka, J.: Hry s identitou. Jak se v 19. století pojem národní identity změnil a dnes to dělá problémy 5/7

SÍTĚ V MEZINÁRODNÍ POLITICE

- Bastl, M.: Informační a kybernetická válka 6/12
- Bystřický, J.: Politika kompetence a ztráta teritoriálně ustavené moci státu 6/17
- Císař, O.: Mezinárodně, a přesto doma. Transnacionální sítě politických aktivistů v Evropské unii a České republice 6/4
- Čermák, M.: „V sociálních sítích platí víc než kde jinde ‘dvakrát měř, jednou řež’“ 6/19
- Kovačková, L.: Kdo ne(euro)lobbuje, jde z kola ven 6/15
- Onderčo, M.: Opozícia 2.0. Sociálne siete a ich vplyv na činnosť opozície v arabských krajinách 6/10
- Přilimpfl, L.: Veřejná (virtuální) diplomacie 2.0 6/7

ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ EU

- Braun, M.: Předsednictví za ekonomické recese 7/10
- Drulák, P.: Politika českého nezájmu aneb Rekviem za české předsednictví 7/4
- Fajkusová, B.: Mezi Gazou a Soulem 7/12
- Fuchsová, M.: České předsednictví ve východní Africe 7/15
- Máša, P.: Lepší než se čekalo 7/6
- Schneider, J.: Východní partnerství: trvalý přínos, nebo pomíjivá epizoda? 7/8
- Šámalová, B.: „Praha se nevzdala nabytých pravomocí a snažila se využít“ 7/18

FILM V MEZINÁRODNÍ POLITICE

- Drulák, P.: Dr. Divnolaska aneb Studená válka podle Stanleyho Kubricka 8/9
- Hudec, Z.: Konec avantgardy a stalinská éra. K sovětskému filmu 30. let 8/22
- Onderčo, M.: Filmy made by Al-Qa'ida 8/26
- Procházka, M.: Imaginace k moci. Film do služeb snivé revoluce 8/19
- Rak, J.: Film a politická ideologie meziválečného Československa 8/7

- Sedmidubský, J.: Sudetští Němci a český film 8/14
- Štochl, M.: Bond a Zeman: dvě podoby dobra a zla na opačných stranách barikády 8/4
- Zákravský, T.: Od Kafky s cimbálem k demokratům a teroristům 8/11
- Zaoralová, E.: „O přímém pronikání ideologií do filmu nelze v prostředí demokracie mluvit“ 8/28
- Zbořil, Z.: Film jako dokument, dokument jako politika 8/16

GLOBALIZACE A DEGLOBALIZACE

- Fárek, J.: Globalizace a deglobalizace světového hospodářství 9/4
- Foltýn, J.: Krize jako trest za umělé urychlování globalizace? 9/7
- Kocourek, A.: Vlajkové lodě a trosečníci na vlnách globalizace 9/11
- Mlčoch, M.: „Současná ekonomická krize je krizí morálního a právního řádu“ 9/17
- Ševčík, M., Ševčíková, M.: Globalizace ve světě finanční a hospodářské krize 9/14

NĚMECKO

- Gruša, J.: „Německo není jenom stát, ale i svět“ 10/21
- Handl, V.: Německé volby: korektury politického kurzu, tektonické posuny ve stranickém systému 10/4
- Holub, P.: Společné chycení, jeden oběšen. Vliv německé politiky na vnitřní poměry ČR 10/14
- Kaiser, D.: Únosce, který ztratil zájem 10/10
- Mouralová, M., Šicha, J., Šimůnková, T.: Partnerství s Německem v inspiracích a komunikaci 10/12
- Novotný, L.: Nárůst xenofobie v nových spolkových zemích SRN 10/17
- Šonka, J.: Německo a sebevědomí 10/7
- Trojánek, V.: NSR vs. SRN aneb Když jde jen o slovíčka 10/20

KONEC BIPOLARITY

- Hvizdala, K.: „Naše duše stále ještě nejsou se Západem konvertibilní“ 11+12/23
- Máša, P.: Rusko po katastrofě století 11+12/6
- Nálevka, V.: Latinská Amerika na prahu 21. století 11+12/12
- Papež, K.: Izolacionismus v americké zahraniční politice 11+12/9
- Prášil, V.: Kokosovníky ve víchru změn 11+12/15
- Romancov, M.: Hra s nulovým součtem 11+12/18

Skoupý, J.: Spojené státy a konec bipolarity 11+12/21

AFGHÁNISTÁN A PÁKISTÁN

Makariusová, R.: Starý a nový Tálibán: ideologicko-strategické motivy 11+12/34
 Novák, M.: Afghánistán je bitevním polem Indie a Pákistánu 11+12/31
 Olša, J.: Nábožensko-zvykové pozadí terorismu v Pákistánu 11+12/27
 Štípl, Z.: Krvavý ráj – šedesát let sporů o Kašmír 11+12/36
 Veselá, V.: „Afghánistán je z velké části rukojmím širších mezinárodních vztahů“ 11+12/39

DVA POHLEDY

Nekvapil, V., Šonka, J.: Předsednictví České republiky v Evropské unii 1/29
 Mládek, J., Ševčík, M.: Světová ekonomická krize a Evropská unie 2/19
 Jelínek, J., Suchý, P.: Šedesát let Severoatlantické aliance 3/19
 Šafaříková, K., Müller, Z.: Předsednictví České republiky v Evropské radě 4/31
 Erfried Adam, Hubert Gehring: Volby do Evropského parlamentu 5/21
 Tomalová, E., Rosenkranz, J.: Kulturní diplomacie v éře síti 6/22
 Bumbálek, C., Kalhousová, I.: Situace v Íránu 7/21
 Romancov, M., Sudlianková, N.: Rusko-gruzínské vztahy rok po válce 8/31
 Pejša, R., Zemko, M.: Slovensko-maďarské vztahy 9/21
 Janssen, Ch., Schmidt, H.-J.: Česko-německé vztahy dvacet let po pádu železné opony 10/21

VZTAHY A PROBLÉMY

Beránek, O.: Blízkovýchodní výzvy pro novou americkou vládu 1/3
 Bílková, V.: Dárfúrská dilemata Mezinárodního trestního soudu 11+12/43
 Binhack, P.: Důsledky rusko-gruzínského konfliktu pro energetickou bezpečnost Evropské unie 5/25
 Biščevič, H.: Jihovýchodní Evropa na rozcestí: společně vstříc novým výzvám 6/23
 Bocianová, K.: Předsednictví Španělska v Evropské unii 11+12/46
 Cozlová, L.: Bezpečnostní výzvy v asijsko-pacifické oblasti a americko-japonská aliance 21. století 5/28

Dostál, V.: Volby do Evropského parlamentu a jeho podoba v novém funkčním období 7/24
 Ehl, M.: Jak bude Visegrád volit v čase krize 9/27
 Horčicová, I.: Lze vystoupit z Evropské unie? Zeptejme se Grónska 10/30
 Jireš, J.: Finská debata o členství v NATO a konflikt v Gruzii 7/26
 Jungbauer, R.: Je diplomatický pas zárukou imunity? 6/25
 Kořan, M.: Topolánková vláda a hledání nového smyslu české zahraniční politiky. Smutný pohled 7/22

Kutílek, P., Rohlová, K. J.: Trístranná spolupráce Japonsko-EU-USA při řešení globálních problémů 11+12/51
 Mrázek, F.: Složitý vztah k Severoatlantické alianci 4/32
 Novotný, L.: Ano Lisabonu s podmínkou 8/33
 Pflimpfl, L.: Veřejná diplomacie versus ekonomická diplomacie: podpora značky státu v zahraničí 5/23
 Springerová, P.: Perný rok v Latinské Americe 3/31
 Šmíd, T.: Arménsko-turecké sblížení a jeho politické konsekvence 11+12/48
 Šmihula, D.: Fenomén násilia v mezinárodních vztazích 3/36
 Thim, M.: Davos 2009 a budoucnost turecko-izraelských vztahů 3/34
 Ulik, K.: Schválí Spojené státy americké statut Mezinárodního trestního soudu? 1/32
 Urban, L.: Bilance východního rozšíření (2004–2009). Přínos pro obě strany 9/22
 Vrábel, F.: Socha svátca, alebo trójsky koň? 9/24

ZEMĚMI SVĚTA

Brunclík, M.: Švédské předsednictví EU v roce 2009: výzvy, plány a očekávání 7/29
 Fürst, R.: Čínské bilancování 11+12/54
 Holík, J.: Malajsie na prahu první výměny vlády? 1/37
 Jurásek, M.: Kuba včera a dnes 2/26
 Kalhousová, I.: Izrael aneb Když zahraniční politika určuje politiku domácí 11+12/62
 Kotrbáček, P.: Pákistán: jaderná velmoc bojující s islámskými radikály 7/32
 Loužek, M.: Abraham Lincoln – 200 let od narození 11+12/59
 Maškarinec, P.: Prezidentské volby v Mongolsku 2009 8/35

Mravinač, M.: Severní Irsko: Jako za starých časů? 4/38
 Mravinač, M.: O povaze moci: vzestup Petera Mandelsona na křídlech krize 10/25
 Petrů, T.: Parlamentní volby v Indonésii 5/34
 Ponižilová, M.: Třicet let islámského režimu v Íránu 9/35
 Pošvářová, J.: Švédská azylová a migrační politika. Model téměř ideální 10/28
 Ruščák, A.: V Norsku vše při starém 11+12/65
 Řehák, V.: Latentní krize ve východním Kongu 6/27
 Siegl, E.: Lidská práva v Íránu – trvale zataženo 11+12/57
 Sitek, P.: Francouzská krajně pravicová Národní fronta a imigrační otázky v kontextu „krize“ 3/25
 Šepták, M.: Oranžová zůstává na mapě Rakouska. Zemské volby v Korutanech a Salcbursku 4/35
 Šepták, M.: Co je nového v Lichtenštejnsku? 5/31
 Šepták, M.: Hornorakouské zemské volby: lidovci na vítězné vlně 11+12/67
 Šimov, J.: Bělorusko: opatrné kroky západním směrem 3/23
 Šisler, F.: Rumunské parlamentní volby 2008: vítězství, nebo prohra? 2/20
 Štípl, Z.: Rodina Néhrú-Gándhí. Příběh politické dynastie, prozatím o čtyřech dějstvích 9/29
 Vondruška, O.: Volební klání a povolební realita v zemi cedrů 7/36

Weiser, M.: Dočká se Kambodža po třiceti letech spravedlnosti? 3/28
 Záhořík, J.: Politické turbulence v Jižní Africe aneb Kdo je kdo 2/23

Záhořík, J.: Eritrea jako faktor nestability v Rohu Afriky 9/33
 Závěšický, J.: Moderní piráti v Somálsku 1/35

EKONOMICKÝ OBZOR

Foltýn, J.: Globální problémy na počátku milénia: nečekané komplikace 3/20

KONFLIKT V GAZE

Barša, P.: Izraelská akce v Gaze a my 2/31
 Kalhousová, I.: Co ukázal konflikt v Gaze? 2/28

ČESKÉ PŘEDSEDNICTVÍ V EVROPSKÉ UNII

Drlák, P.: Entropa – český pohled na Evropskou unii 2/33

VOLNÁ TRIBUNA

Fischer, P.: Život v dějinně jednokolejce. Co zbylo z konce dějin Francise Fukuyamy? 11+12/4
 Hesová, Z.: Nabádat, radit, či vládnout. Vztah duchovních autorit a politiky v Íránu a Íránu se vyvíjí různými směry 10/37
 Horálek, A.: Čína zasluhuje vstřícnější přístup! 10/33
 Jančárková, T.: Jak (ne)rozmrázit konflikt: Náhorní Karabach po rusko-gruzínském krizi 2008 4/41
 Joch, R.: Kam kráčeji američtí republikáni? 5/37
 Kopecký, P.: Huntington žil, žije a bude žít 2/38
 Kopecký, P.: Obavy z Obamy a prezidentské klání v Íránu 10/35
 Kozubková, J.: Mezinárodní politika očima současných výtvarníků 2/36
 Maršák, J.: Umělecký a politický diskurz 6/36
 Mrázek, F.: Čína: co přinese krize po třiceti letech budování tržní ekonomiky? 11+12/74
 Piknerová, L.: Kvazistáty v současné mezinárodní politice 8/38
 Procházka, M.: O kapitalismu s láskou: volání po novém Rooseveltovi. Nad novým filmem Michaela Moora 11+12/71
 Šlechta, O.: Obamova mocenská strategie 6/33
 Trávníčková, Z.: Rada Evropské unie versus Mudžáhidové iránského lidu. Sankce proti financování terorismu před Soudem prvního stupně 6/30

RECENZE

Bureš, P.: Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou 6/37
 Drlák, P.: Teorie evropské integrace 3/38
 Drláková, R.: Evropská unie v členských státech a členské státy v Evropské unii 6/39
 Hořejšová, T.: Lidská práva v zahraniční politice EU – nový pohled 11+12/76
 Kopecký, P.: Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru 9/39
 Pšēja, P.: Metafora studené války. Interpretace politického fenoménu 11+12/76
 Veselý, Z.: Mezinárodní politika I, II 3/38
 Zbořil, Z.: Iluze o světě bez hranic 6/38

POSLEDNÍ STRANA

Thukydides, Glosa, Homo Politicus 1–10/40, 11+12/80

Thukydides

Už jsem tady, v Bohemii, dost dlouho Thukydidoval. Odcházím. Chvilku jsem uvažoval o tom, že bych se stal zdejšíším příštím prezidentem. Češi si už zvykli mít na Hradě někoho, kdo je dávno mrtvý. Jsem ale muž jasného slova. Z Hradu tady přicházejí slova křivá a zásvětní, jako by je šeptala ústa egyptských mumii. Občas hradní slova tnou do živého, ale životu nepomáhají. Zdržím se kandidatury. Snad abyste si tam, Češi, napříště dali někoho živého.

Po zdejšíším plebejském zvyku loučil jsem se hlavně se svou bytnou. Zatímco zdejší politici během mého pobytu většinu věcí motali, ona měla schody do mé komůrky stále čisté. Bytné jsem v žertu řekl, že odcházím, protože zdejší stát ztratil suverenitu, a že tu nebude americký radar. Dojaté kývala hlavou. Neřekla mi, že zdejší suverenita, existovala-li vůbec, mi

jako Řekovi může být fuk, a radar by mě v mé nesmrtelnosti ani neochránil, ani nepoškodil. Bytná jen vnímala, že se stěhuji, byla dojata, protože si zvykla na mé vousy. Češi jsou krásní tím, jak se vždycky soustředí na něco vedlejšího. Zažil jsem s nimi dobu, kdy se jejich politika drolila jako chleba z pilin. Někde v hloubi duše to věděli, tak si alespoň pořizovali děti – Topolánek, Paroubek, Bursík jsou šťastnými otci. Něco pěkného zůstává. Nemám k tomu co poznamenat, spolumnožit se nechci. Ve veřejném prostoru a ze státního zájmu v této zemi za dvacet let nevznikla prakticky žádná budova, která by stála za pozornost.

Mým výsledným dojmem ze zdejšího pobytu je pocit člověčího tepla spojený s vůní pečeného vepře. Je mi těсно. Musím se porozhlédnout po širším světě. Jestli v něm už není možné myslet a dělat velké věci, zařídili se Češi dobře. Pokud ale dosud existuje něco z toho, co jsme znali ve starém Řecku, jeví se Čechy jako opožděná provincie. Doufám, že jinde najdu více života. Pokud ano, vzkážu to bytné, a ona už to rozhlásí. Spá-nybohy.

David Klimeš

Evropa má jedno telefonní číslo. Na sekretářku.

Při zjišťování podrobností o novém stálém předsedovi Evropské rady Hermanu Van Rompuyovi mi jeden belgický poslanec nadšeně líčil jejich premiéra: „Podle mě se Van Rompuy zařadí do tradice velkých otců Evropy, jako byli Jean Monnet, Robert Schuman, Alcide De Gasperi či Konrad Adenauer. Šlo vždy o křesťanské demokraty a sloužili Monnetovu heslu: Nespojujeme státy, ale lidi.“ Nevím, možná by toho byl i schopen, ale mám za to, že jeho „otcovství Evropy“ zůstane dobře utajeno. Spíše bude opatrně tančit mezi egy národních vůdců velkých evropských zemí, než aby je přerostl a mohl na jed-

nání s Američany či Číňany dva a půl roku svobodně hájit evropské vize.

Nyní je už zřejmé, že evropští politici vytvoření této funkce příliš nezvládli. Zatímco „ministr zahraničí EU“ je logickým spojením zahraničních zájmů Rady a Komise, prezident měl být v představách tvůrců evropské ústavy ten třetí, který si na světové scéně může stoupnout vedle amerického a čínského prezidenta.

Toho se Evropská unie volbou Van Rompuye vědomě vzdala. Po oznámení výběru se New York Times zabýval výslovností neznámého politika („ROM-pow“), na druhém konci zeměkoule

si China Daily pochvaloval, že nový šéf Evropské unie je dobrou volbou pro vztahy s Čínou. Proč? Od nekonfliktního Van Rompuye se zjevně v Pekingu neočekává, že by jako „někteří evropští lidé podporoval separatistické tendence v Tibetu“. Evropa tak sice inzeruje jedno telefonní číslo, jenže k telefonu posadila jen sekretářku klubka národních zájmů. To je dost slabý výsledek těžce narozené institucionální reformy.

David Klimeš je komentátorem deníku E15.

Skoropohádka na konec roku

Jak to bylo pohádka? Zabloudilo kuřátko...

Pozor, zpět, takhle to nebylo. Pravdou je, že 26. září 2009 zabloudil pavouček. Spíš tedy pavouk. Těžko lze zjistit, kam měl na Pražském hradě namířeno, když tam jsou všechny mouchy vychytány, a tudíž není z čeho snovat síť. Ale stalo se.

Co čert nechtěl (nebo asi možná právě že chtěl), vzal to oklikou přes Španělský sál, zrovna když se tam sešly osobnosti veřejného života s papežem Benediktem XVI. Pavouk nejdříve chvíli poslouchal na štukovém stropě projev

prezidenta republiky, pěkně hlavou dolů, pak se však smekl a spadl rovnou na božího náměstka na Zemi. Možná to bylo kvůli tomu strašnému vedru (jeden hrabě přitom usnul, ale to už je taková tradice), možná se vylekal, když Česká filharmonie spustila forte Dvořákova Te Deum. Členovec lezl svatému otci po ramenou, krku i ruce. Pouze, když se rozhodl vydat do papežova zvukovodu, tento se po něm opatrně ohnal. Pavouk dál visel na Benediktově oděvu i při východu ze sálu a poté zmizel. Tolik pohádka.

Přestože tuto epizodu některé tiskové agentury zaznamenaly, nikdo ji nevěnoval patřičnou pozornost, neboť byla vyhodnocena jako taková ta úsměvná historka z natáčení. Ale pravda je jiná.

Týden před touto událostí někde v Londýně. Agent 007 sarkasticky prohodil ke staršímu, šedivému muži:

„Q, vy jste šilený. Přidělat mi šest noh navíc. Ještě že je to v Praze, tam jsou na proměny zvyklí a rozumějí jim.“

Homo politicus

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

AGENDA

Agenda pro českou zahraniční politiku 2009 / ed. Vít Do-
stál ... [et al.]. – Praha : Asociace pro mezinárodní otázky,
2009. – 225 s.

ARENDT, Hannah

Přednášky o Kantově politické filosofii / Hannah Arendto-
vá ; ed. Ronald Biener. – Praha : OIKOYMENH, 2002. –
201 s. – (Oikúmené). – Pozn. ISBN 80-7298-058-0

BOHÁČKOVÁ, Ivana

Strukturální politika Evropské unie / Ivana Boháčková,
Magdalena Hrabánková. – Praha : C. H. Beck, 2009. – xvii,
188 s. – (Beckova edice ekonomie). – Bibl.-Rej. ISBN 978-80-7400-111-6

BURUMA, Ian

Oktidentalismus : Západ očima nepřátel / Ian Buruma,
Avishai Margalit. – Praha : Lidové noviny, 2005. – 180 s.
– Bibl.-Pozn. ISBN 80-7106-762-8

CITIZENS'

Citizens' Europe? : reflections on the implications of the
Lisbon treaty / ed. Romyana Kolarova, Katia Hristova-Valt-
cheva. – Sofia : BECSA, 2008. – 165 s. – Autor části: Jan
Karlas. – Pozn. ISBN 978-954-9543-15-5

ČECHOSLOVAČKI

Čechoslovački diplomatski dokumenti za Makedonija
(1939-1975) / izbor i redakcija Novica Veljanovski, Jan
Richlik ; Kniga 3. – Skopje : Državen arhiv na Republika
Makedonija, 2008. – 493 s. – Pozn.-Rej. ISBN 9989-622-70-1

ENERGETICKÁ

Energetická bezpečnost : geopolitické souvislosti (projekt
Nadace ČEZ). – Praha : Professional Publishing, 2008. –
249 s. : gr., mp., tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 978-80-86946-91-7

ENERGY

Energy security in Central and Eastern Europe / ed. Man-
Hua Chen, Jakub Kulhánek, Michal Thim. – Praha :
Asociace pro mezinárodní otázky, 2008. – 109 s.
– Bibl.-Pozn.-Přil. ISBN 978-80-87092-01-9

EUROPA

Europa im Ostblock : Vorstellungen und Diskurse (1945-
1991) = Europe in the Eastern block: imaginations and
discourses (1945-1991) / Hrsg. José M. Faraldo, Pulina
Gulińska-Jurgiel, Christian Domnitz. – Köln : Böhlau, 2008.
– 407 s. – (Zeithistorische Studien ; Bd. 44). – Bibl.-Pozn.-
Rej. ISBN 978-3-412-20029-9

EUROPA

Europa von innen gesehen: Europa jenseits der Bürger? :
die EU nach dem Vertrag von Lissabon / Hrsg. Kurt J.
Lauk. – Stuttgart : Hohenheim, 2009. – 304 s. – Bibl.-
Chron. ISBN 978-3-89850-179-8

EUROPAS

Europas Gedächtnis : das neue Europa zwischen nationa-
len Erinnerungen und gemeinsamer Identität / Hrsg. Hel-
mut König, Julia Schmidt, Manfred Sicking. – Bielefeld :
Transcript, 2008. – 169 s. – (Europäische Horizonte ; Bd.
3). – Bibl.-Pozn. ISBN 978-3-89942-723-3

GENTILE, Emilio

Politická náboženství : mezi demokracií a totalitářstvem /
Emilio Gentile. – Brno : Centrum pro studium demokracie
a kultury, 2008. – 223 s. – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-7325-153-6 (váz.)

GIERSCH, Carsten

Risikoeinstellung in internationalen Konflikten / Carsten
Giersch. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaf-
ten, 2009. – 389 s. : gr. – Bibl.-Pozn. ISBN 978-3-531-16453-3

GOLDSMITH, Jack

Kdo řídí internet : iluze o světě bez hranic / Jack Gold-
smith, Tim Wu. – Praha : Dokořán, 2008. – 271 s. : il. –
(Aliter ; sv. 37). – Bibl.-Rej. ISBN 978-80-7363-184-0 (Do-
kořán). ISBN 978-80-257-0044-0 (Argo)

GONĚC, Vladimír

An Eastern Schuman plan? : project of Central European
Coal and Steel Community and Political Community
(1953) / Vladimír Goněc. – Brno : Centre for European
Studies, 2009. – 168 s. – (Outlines on the European ideas,
federalism and constitutionalism). – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-210-4932-1

LANG, Kai-Olaf

Postkommunistische Nachfolgeparteien im östlichen Mit-
teleuropa : Erfolgsvoraussetzungen und Entwicklungsdy-
namiken / Kai-Olaf Lang. – Baden-Baden : Nomos, 2009.
– 359 s. : tab. – (Aktuelle Materialien zur internationalen
Politik ; Bd. 76). – Bibl.-Pozn. ISBN 978-3-8329-3642-6

LILL, Matthias Franz

Die Tschechoslowakei in der österreichischen Aussenpoli-
tik der 1918-1938 : politische und wirtschaftliche Bezie-
hungen / Matthias Franz Lill. – München : Sudetendeuts-
ches Archiv, 2006. – 471 s. – (Quellen und Studien zur
Geschichte und Kultur der Sudetendeutschen ; Band 2). –
Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 3-933161-05-3
Rec. - In: střed centre. - Roč. 1, č. 1 (2009), s. 130-134.

LISSABON

Lissabon in der Analyse : der Reformvertrag der Euro-
päischen Union / Hrsg. Werner Weidenfeld. – Baden-Ba-
den : Nomos, 2008. – 284 s. – (Münchener Beiträge zur eu-
ropäischen Einigung ; 20). – Bibl.-Chron.-Pozn. ISBN 978-3-8329-3524-5

MEJSTŘÍK, Michal

Socio-economic models and policies to support active ci-
tizens : Czech Republic and Europe / Michal Mejstřík ...[et
al.]. – Prague : Matfyzpress, 2008. – 237 s. : gr., tab. –
Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 978-80-7378-074-6

POLIŠENSKÁ, Milada

Zapomenutý "nepřítel" Josef Josten : Free Czechoslova-
kia Information na pozadí československo-britských diplo-
matických styků 1948-1985 / Milada Polišenská. – Pra-
ha : Libri, 2009. – 751 s. : il. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 978-80-7277-432-6

ROČENKA

Ročenka 2008 : Ministerstvo obrany České republiky. –
Praha : Ministerstvo obrany České republiky, 2009. – 217
s. : il., tab. ISBN 978-80-7278-495-0

STOSUNKI

Stosunki transatlantyckie : z perspektywy polskiej polity-
ki zagranicznej / ed. Agnieszka Orzelska. – Warszawa : In-
stytut Studiów Politycznych PAN, 2009. – 153 s. – Pozn.

ŠEDESÁTÉ

60. výročí navázání diplomatických styků mezi ČR
a ČR : 1949.10.6. - 2009.10.6. : [obrazová publikace].
– [Peking] : Světové znalostní vydavatelství, 2009. – 149
s. : il. – Chron.

VAVROUŠKA, Petr

Ruské duše / Petr Vavrouška. – Praha : Radioservis,
2009. – 260 s. : il. ISBN 978-80-86212-05-0

VERFASSUNG

Die Verfassung Europas : Perspektiven des Integrations-
projekts / Hrsg. Frank Decker, Marcus Höreth. – Wiesba-
den : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. – 376 s. :
gr., tab. – Pozn. ISBN 978-3-531-15969-0

VNĚJŠÍ

Vnější vztahy Evropské unie / ed. Václav Nekvapil. – Pra-
ha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2008. – 143 s.
– Bibl.-Pozn. ISBN 978-80-87092-00-2

VOŠTA, Milan

Změny v rozmístění světového hospodářství / Milan Voš-
ta. – Praha : Oeconomica, 2008. – 156 s. : gr., tab. – Bibl.-
Pozn. ISBN 978-80-245-1105-4
Rec. - In: Politické vedy. - Roč. 11, č. 1-2 (2008),
s. 187-191.

WEISS, Peter

Národní zájem a zodpovědnost v slovenské zahraničnej
politike : od geopolitickej ilúzie k euroatlantickej integrácii
/ Peter Weiss. – Bratislava : Kalligram, 2009. – 493 s.
– (Domino). – Pozn. ISBN 978-80-8101-195-5

WORKIE, Menbere T.

Vývoj a perspektivy svetovej ekonomiky : globálna fi-
nančná a hospodárska kríza : príčiny - náklady - výcho-
diská / Menbere T. Workie ... [et al.]. – Bratislava : Eko-
nomický ústav SAV, 2009. – 280 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 978-80-7144-175-5

ZBOŘIL, Zdeněk

Dějiny Malajsie, Singapuru a Bruneje / Zdeněk Zbořil. –
Praha : Lidové noviny, 2009. – 387 s. : il., mp. – (Dějiny
států). – Bibl.-Chron.-Rej. ISBN 978-80-7106-501-2